ŞAİR DERTLİ

CİLT - II

kutuphaneci - eskikitaplarim.com

Tercüman 1001 TEMEL ESER

Kapak: Muzaffer BAŞTAKAR

TERCÜMAN GAZETESİ'nin
bir kültür hizmeti olarak
yayınladığı
"1001 TEMEL ESER"
Serisinin
134. kitabı,
"ŞAİR DERTLİ II."
KERVAN KİTAPÇILIK
BASIN SANAYİ ve TİCARET A.Ş.
Ofset Tesisleri'nde
dizilmiş ve basılmıştır.
(HAZİRAN 1979)

Tercüman
1001 TEMEL ESER
134

ŞAİR DERTLİ II.

Hazırlayan:
Şemsettin KUTLU

İSTANBUL
1979

1001 Temel Eser'i iftiharla sunuyoruz

Tarihimize mânâ, millî benliğimize güç katan kütüphaneler dolusu birbirinden seçme eserlere sahip bulunuyoruz. Edebiyat, tarih, sosyoloji, felsefe, folklor gibi millî ruhu geliştiren,ona yön veren konularda "Gerçek eserler" elimizin altındadır. Ne var ki, elimizin altındaki bu eserlerden çoğunlukla istifade edemeyiz. Çünkü devirler değişmelere yol açmış, dil değişmiş, yazı değişmiştir.

Gözden ve gönülden uzak kalmış unutulmaya yüz tutmuş -**Ama değerinden hiçbir şey kaybetmemiş, çoğunluğu daha da önem kazanmış**- binlerce cilt eser, bir süre daha el atılmazsa, tarihin derinliklerinde kaybolup gideceklerdir. Çünkü onları derleyip - toparlayacak ve günümüzün türkçesi ile baskıya hazırlayacak değerdeki kalemler, gün geçtikçe azalmaktadır.

Bin yıllık tarihimizin içinden süzülüp gelen ve bizi biz yapan, kültürümüzde "Köşetaşı" vazifesi gören bu eserleri, tozlu raflardan kurtarıp, nesillere ulaştırmayı plânladık.

Sevinçle karşılayıp, ümitle alkışladığımız "1000 Temel Eser" serisi, Millî Eğitim Bakanlığınca durdurulunca, bugüne kadar yayınlanan 66 esere yüzlerce ek yapmayı düşündük ve "Tercüman 1001 Temel Eser" dizisini yayınlamaya karar verdik. "1000 Temel Eser" serisini hazırlayan çok değerli bilginler heyetini, yeni üyelerle genişlettik. Ayrıca 200 ilim adamımızdan yardım vaadi aldık. Tercüman'ın yayın hayatındaki geniş imkânlarını 1001 Temel Eser için daha da güçlendirdik. Artık karşınıza gururla, cesaretle çıkmamız, eserlerimizi gözlere ve gönüllere sergilememiz zamanı gelmiş bulunuyor. Millî değer ve mânâda her kitap ve her yazar bu serimizde yerini bulacak, hiç bir art düşünce ile değerli değersiz, değersiz de değerli gibi ortaya konmayacaktır. Çünkü esas gaye bin yıllık tarihimizin temelini, mayasını gözler önüne sermek, onları lâyık oldukları yere oturtmaktır.

Bu bakımdan 1001 Temel Eser'den maddî hiç bir kâr beklemiyoruz. Kârımız sadece gurur, iftihar, hizmet zevki olacaktır.

KEMAL ILICAK

Tercüman Gazetesi Sahibi

– B –

HECEYLE OLAN MANZUMELER:

(Besteler, Manzumeler, Satrançlar, Nefesler,
Devriyeler, Taşlamalar, Koşmalar,
Nazîreler)

BESTE

Katlan dil-i divâne güzeller belâsına
Hûblarda cefâ âdet imiş mübtelâsına

Gel mihr ü vefa sûretini tut ciğer-köşem
Genç başın için koyma beni il sırasına

Yavuz göze uğrar deyu ol tıfl–ı nevresin
Simli hamâyıl takmış ninesi yakasına

Bir şeb bize teşrif buyurun, deyu ol şûhun
Yalvarsam aceb olmaz mı bir kez lalasına

Yelme, yükünme vâde-i vaslında ey gönül
Var mı ulaşan aşk yolunun müntehâsına

Tûtî gibi her göfti şirin olmağa sebep
Kundakta şeker katmış lalası mamasına

Terkeyle bugünden gerü sevdâ-yı dilberi
Ey DERTLİ, kimler erişmiş anın vefâsına?..

Ölçüsü:
Yer yer - sakat olmakla birlikte- aruza uyan mısralar varsa da, manzume gerçek bir aruz ölçüsü ve âhenginden yoksundur. Duraksız 14 hece düzenine daha yatkındır.

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Kafiye, ölçü, genel düzen, âhenk ve anlam bakımlarından zayıf olan bu manzumenin başında - bazı kitaplarda veya yazmalarda- "Beste" unvanı geçmektedir. Halk şiirinde "beste" unvanlı belirgin ve yaygın bir nazım tarzı olmamakla birlikte, biz, bu unvanı başlık olarak kullanmakta bir sakınca görmedik.
DİL–İ DİVANE: deli gönül; GÜZELLER BELÂSI: (burada kastedilen anlam) güzeli seven, onun ezâ ve cefasına katlanır; HÛBLAR: güzeller; MÜBTELÂ: (genel anlamı

tutkun, alışkın), buradaki anlamı: âşık, birisine tutkun, gönül vermiş; MİHR Ü VEFÂ: vefakârlık, sadakat; MİHR Ü VEFA SÛRETİ: vefakârlık yolu; İL: el, yabancı, başkası; YAVUZ: yaman, kötü, pek şiddetli; TIFL–I NEVRES: yeni yetişmekte olan çocuk, genç çocuk; SİMLİ HAMÂYIL: gümüşlü, gümüş işlemeli hamayıl; HAMÂYIL: iple boyundan, boğazdan asılı muska, tılsım; ŞEB: gece; ŞÛH: işveli cilveli güzel, sevgili; LALA: erkek çocuklara bakan, onları gözeten kimse, (deyim yerinde ise.) erkek dadı; YELMEK: esmek, eser gibi koşarak gitmek, bir amaç uğrunda telâş ve heyecanla çabalamak; YÜKÜNMEK: saygı gösterisi olarak boyun kırmak, secde edercesine saygı gösterisinde bulunmak; VÂDE–İ VASL: sevgilinin buluşmak için ettiği vaid; MÜNTEHÂ: son, bir amacın, bir yolun sonu, ucu; TÛTİ: papağan (halk ağzında dudu kuşu); GÖFT–GÜFT–GÜFTE: söz, (dilimizde güfte) şarkı veya türkü sözleri için kullanılmaktadır; SEVDAYI DİLBER: güzelin aşkı, sevdası.

MANZUME

Bir şem'a ki yakacak, pervânesiz kalır mı
Gavvâs olan bu bahre dür-dânesiz kalır mı

Zencir-i aşkı alman sakın divânelerden
Hakkın timarhânesi divânesiz kalır mı

Mürşidimiz mey-fürûş, kûy-i mugan bekleriz
Meygade-i âşıkan mestânesiz kalır mı

Cânâne canı vermek kolay gelir âşıka
Nakd-i cânın sarfeden cânânesiz kalır mı

Derd ü belâ-yı dosttan kılma teşekki DERTLİ,
Dost derdine düşenler dermânesiz kalır mı?...

Ölçüsü:
Hece: 14, 7 + 7

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Gazel düzeninde, heceyle yazılmış bir manzume,. Halk ve divan nazım şekillerinden hiç birisinin ürünü değil. Fakat üslûb, anlam ve söyleyiş bakımlarından her yönüyle şairin karakterini taşıyan bir eser.
ŞEM'A: mumlu fitil, kandil, şamdan; PERVANE: bilinen küçük, ışık çevresinde dolanan böcek; GAVVÂS: dalgıç; BAHR: deniz; DÜR–DÂNE–DÜRDANE: inci tanesi; DİVANE: deli; MÜRŞİD: manevi anlamda aydınlatan, insanlara bilgi ve fazilet öğreten, onları aydınlatan kimse, bilgin, derviş; MEY–FÜRÛŞ: içki satıcısı, meyhaneci; MUGAN: (aslında Mecûsîlerin rahibi, fakat edebiyatta) meyhaneci; KÛY–İ MUGAN: meyhanecinin semti, bulunduğu yer; KÛY: bizde köy biçimine dönüşen kelimenin aslıdır, yer ve mekân, semt anlamına; MEYGEDE–İ ÂŞIKAN: âşıkların içki içtikleri yer, âşıklar meyhanesi; MESTÂNE: sarhoş; NAKD: para, değer; NAKD–İ CAN: can denilen değer, para, paha, can bedeli; CÂNÂNE: sev-

gili (cânân gibi); TEŞEKKİ KILMAK–ETMEK: şikâyet etmek, yakınmak; DERMÂNE: derman, ilâç (cânân'ın cânâne oluşu gibi derman da dermâne oluyor.)

MANZUME

Koçarken meyânını gülseydin hıkır hıkır
Hasedinden münkirler boğulsun fıkır fıkır

Bir kez dünya gözüyle reftârını göreydim
Altın nalınlar ile gelişin tıkır tıkır

Otursam ben yanında, raksa etsen sen şürû'
Câme-i gül-gûn ile oynasan şıkır şıkır

DERTLİ–i dil-teşneye, güzel, câmı sunaydın
Alaydım ben elinden, içeydim hıkır hıkır.

Ölçüsü:
Hece: 14, 7 + 7

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Dertli'nin yine gazel düzeninde, fakat heceyle ve hiç bir nazmın katı kuralına bağlı olmadan yazdığı manzumelerden biri. Çeşitli değişik kaynaklarda: (hıkır-fıkır-tıkır şıkır-lıkır) kafiyeleri (hakır-fakır-takır-şakır-lakır) olarak geçmektedir. Bunu belirttikten sonra biz, anlama daha yakın ve ahenkli düşen ilk biçimi tercih ettik.
KOÇMAK: kucaklamak, sevip okşamak için kucağa çekmek; MEYÂN: (burada) bel; HASED: kıskanma, çekememe; MÜNKİR: inkârcı, dine inanmayanlar, imânsızlar (burada niçin kullanıldığı anlaşılamamıştır); REFTAR: yürüyüş; RAKS ETMEK: oynamak, dans etmek; ŞÜRÛ: başlamak, girişmek; CÂME–İ GÜL–GÛN: gül renkli elbise; DİL–TEŞNE: yüreği yanmış, susamış, âşık ve çok istekli; CÂM: içki kadehi, içki, içki dolu kadeh.

SATRANÇ

Medhine meddâh olalım
Hüsrev-i hûbân güzele
Vasfına sözler bulalım
Dinleye yârân güzele

Benzeyemez hûr ü melek
Hizmetine çektik emek
Dişleri zer şâne gerek
Zülfü perişan güzele

Dayanamam nazlarına
Tûti gibi sözlerine
Çekse sezâ gözlerine
Kuhl-i Sıfâhan güzele

Söyleme efsâne gibi
Bakması bîgâne gibi
Şem'ine pervane gibi
Yan güzele, yan güzele

Söylese diller dolaşır
Bakmaya gözler kamaşır
Sırmalı kaftan yaraşır
Serv-i hırâmân güzele

Burnuna zer hırzma ile
Cebhe zeheb düzme ile
Başta oya yazma ile
Yakışır elvân güzele

Var mıdır âlemde eşi
Seyreddin hüsn-ü güneşi
Belde sibi, elde teşi
Hoş olur Türkman güzele

Ruhları gül, gonca femi

Kendi âşiret hatemi (Hâtem'i)
Gezseler Rûm ü Acem'i
Olmaya akran güzele

Serv-i sehî kaametime
Kaameti kıyâmetime
Gelse eğer davetime
Kesmeli kurban güzele

Emrine tâat edelim
Cevrine gayret edelim
Hâneyi halvet edelim
Bir gece mihmân güzele

Câm ile mey süzdürelim
Bezme şeker ezdirelim
Seyrederek gezdirelim
Bâğ ile bostan güzele

DERTLİ-i efkendeleriz
Vasfını gûyendeleriz
Can-baş ile bendeleriz
Şimdi Alişân güzele.

Ölçüsü:
Hece: 8 = 4 + 4

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Satranç (doğrusu şatranç'tır), halk edebiyatı nazım türlerinden biridir. Genellikle aşk ve tasavvuf konularını işler. Dörder mısradan oluşan manzumeler biçimindedir. Çoğunlukla hece ile ve hecenin 4+4 = 8 ölçüsü ile meydana getirilir. Bununla birlikte aruzla yazılmış satranç'lar da vardır. Bu durumda (müfteilün müfteilün) ölçüsü kullanılır ki, bu kalıbın hece toplamı da sekiz etmektedir.
Dörtlüklerden oluşan satranç'larda –özellikle yazılı hale ve cönklere geçirilirken– divan edebiyatının "musammat gazellerine" benzeyen bir iç kafiye düzeni uygulanır ve

bir dörtlük, bir beyt haline getirilir. Buna göre, meselâ, ilk dörtlüğü yeniden yazarsak şu biçimi alır:

Medhine meddâh olalım, hüsrev-i hûbân güzele
Vasfına sözler bulalım, dinleye yârân güzele...

Dertli, pek çok şiirlerinde olduğu gibi, bu manzumesinde de koruyucusu ve yakın dostu Alişân Bey'e ve onun kızkardeşi Bostan hanıma seslenmektedir.
MEDDÂH OLMAK: medhedici olmak, övücü olmak (kelimenin anlamı, zamanla nitelik değiştirmiş, ondokuzuncu yüzyıl sonlarında kahvelerde taklitli, güldürücü hikâyeler anlatan halk sanatçılarına "meddâh" denmiştir); HÜSREV–İ HÛBÂN: güzellerin şâhı, önderi, başta geleni; VASFINA SÖZLER BULMAK: güzelliğini dile getirip övmek; YÂRÂN: dostlar; HÛR Ü MELEK: huri ve melek; DİŞLERİ ZER ŞÂNE: dişleri altından tarak; ZÜLFÜ PERİŞAN GÜZEL: (divan edebiyatındaki bu mazmun, halk şiirinde çok geçmektedir) saçları güzel bir biçimde dağınık sevgili; TUTİ : papağan, dudu kuşu; SEZA: lâyık, yerinde, değer; KUHL–İ SIFÂHAN: Isfahan sürmesi; EFSÂNE: asılsız, masal gibi; BÎGÂNE: ilgisiz, yabancı gibi duran, kayıtsız; ŞEM'İNE PERVANE: mumunun ışığına pervane (olmak); SERV–İ HIRÂMÂN: uzun boylu, servi boylu, nazlı nazlı yürüyen sevgili; ZER: altın; HIRZMA: (doğrusu hırızma): genellikle kırsal bölgelerde yaşayan kadın ve kızların –kulağa küpe takar gibi– burunlarını deldirip buraya süs olarak taktıkları altın–gümüş ve benzeri halka, burun küpesi; HÜSNÜ GÜNEŞİ: güzellikçe güneş gibi olanı; SİBİ: (bazı aşiret halkı arasında sadece "si" biçiminde) yün eğiren iğ, ya da yün eğirirken iğe hız vermek için bele bağlanan parça; TEŞİ: sibi gibi yine yün eğirmeye özgü araç ya da aracın bir bölümü; RUH: (bildiğimiz ruh sözü ile ilgisi yoktur) yanak; RUHLARI: yanakları; GONCA FEMİ: dudağı gonca; HÂTEM: adı ve cömertliği efsanelere konu olmuş ünlü bir zengin, (burada Alişân Bey bu zata benzetiliyor, bütün münzumede onun bir Türkmen kızı olan güzel kızkardeşi övülürken, kendisi-

ne pay çıkarılıyor.) RÛM İLE ACEM: Anadolu ve İran; AKRAN: eş, denk, benzer; SERV–İ SEHÎ KAAMET: servi gibi uzun ve ince boy; TÂAT: (aslında ibâdet, burada) itâat etme, emrine hazır olma; CEVRİNE GAYRET ETME: eza ve cefasına göğüs germe; HÂNEYİ HALVET ETME: evi başkalarından -sevdiği ile yalnız kalmak için- boşaltarak yalnız hale getirme; MİHMÂN: misafir; CÂM İLE MEY: kadeh ile şarap; CAM İLE MEY SÜRDÜRMEK: kadehle içki (iyi ve güzel içki) hazırlamak; BAĞ: bahçe; EFKENDE : düşkün, âciz, güçten düşmüş, birine gönül verip onun esiri haline gelmiş kimse; GUYENDE: söyleyen, anlatan; VASFINI GUYENDE: özelliklerini anlatma; BENDE: kul, köle.

ELİF–BA DESTANI

Elif– Elif: Edirne'de sanat eyledim
İdris'ti ortağım, iplikçi hâlâ
Be– Be: Bir vakit berberlik ettim Bursa'da
Bekir'di çırağım, balıkçı hâlâ

Te– Te: Tiflis'li Timur terlikçibaşı
Se– Se: Sakça'da semercidir kardaşı
Çim– Çim: Çorum'da Cafer Çizmecibaşı
Ha– Ha: Hamâ'da Hasan hamamcı hâlâ

Hı– Hı: Harput'ta Halil hatipmiş meğer
Dal– Dal: Debre'de Davut dervişlik eder
Zel– Zel: Zile'de Zâkir zencirin yeder
Rı– Rı: Razgrad'da Ramazan rakıcı hâlâ

Ze– Ze: Zeytun'da zübeyr zeytin yapardı
Sin– Sin: Sinop'ta Salim sedef takardı
Şın– Şın: Şumnu'da Şakir şerbet satardı
Sad– Sad: Samakov'da Sadık sandıkçı hâlâ

Gayn– Gayn: Galata'da Galip Gafur pehlivan
Fe– Fe: Filibe'de Ferhat, fesci bezirgân
Kaf– Kaf: Kalkandelen'de Kadir kılıççı heman
Kef– Kef: Girit'te Kâmil gümrükçü hâlâ

Lâm– Lâm: Lâleli'de Lutfi lüle yapardı
Mim– Mim: Musul'da Muslî meyva satardı
Nun– Nun: Nazilli'de Nazif Nusha yazardı
Vav– Vav: Van'da Veysel varakacıdır hâlâ

He– He: Hintli Hîp hele neylerdi
Ye– Ye: Yanya'da Yahya yağlık işlerdi
DERTLİ, düşünmeden yalan söylerdi
Adını koydular yalancı hâlâ.

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:

Yukarıdaki türden halk destanları -genellikle- ondokuzuncu yüzyılda ve İstanbul'daki semai kahvelerinde çok rastlanılan "mizahi Halk Destanı" ürünlerindendir. Bu tür ürünlerin, Dertli'nin İstanbul'dan ayrılışından ve ölümünden sonra daha yaygınlaştığı da bilinmektedir. Anlam, dil ve anlatımdaki güçsüzlük de bu destanın Dertli'ye ait olup olmadığında şüphe uyandırmaktadır. Ancak, onun, neşeli bir zamanında böyle baştan savma bir manzume yazarak kendisini avutmuş ve sonra bunu bir tarafa atmış olması da uzak bir ihtimal sayılamaz. Çankırılı Talat Bey, bu destanı Bolu'da Hoca Sirya (Süreyya olmalı) Efendi adlı bir zatın özel cönkünden kopya ettiğini notlarında belirtmektedir.

Elif-bâ Destanı eski harflerimizle (Arap harfleri) yapılmış basit bir hüner gösterisi niteliğindedir. Her beyit veya mısrada eski alfabenin bir harfinin adı edilmekte ve o harfle başlayan kelimelerden oluşturulmuş sözler sıralanmaktadır. İlk dörtlükle birer harf ikişer mısraa bağlanmışken, daha sonra gelenlerde her harf bir mısraa bağlanmaktadır. Ancak, bu arada, eski alfabedeki bütün harflerin yer almadığını; meselâ "be"den sonra gelen "pe"nin, "gayn"dan önce gelen "ayın"nın, yine o alfabedeki "tı" ve "zı" harfleri ile "sad"dan sonra gelen "dad" harfinin bulunmadığını işaretlemek yerinde olur. Bunun gibi "lâm" ya da "lem"den başka "lâmelif" denilen bir harf de –hep birlikte– "lâm"ın kapsamına alınmıştır. Yani, bu destanı, eski alfabenin bütününü kapsayan bir harf düzen ve sırasına bağlamak mümkün değildir.

Elif-bâ Destanı'nın, bugün için en ilgi çekici yönü, manzumede geçen yer ve şehir adlarından önemli bir kısmının, artık sınırlarımız dışında kalmış olmasıdır. Tiflis dışında, öteki bütün yer, şehir ve kasaba adları, geçen yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeydi. Hamâ, Debre, Razgrad, Şumnu, Samakov, Filibe, Kalkandelen, Girit, Musul bunlar arasındadırlar ve bugün Suriye, Yugoslavya, Bulgaristan, Yunanistan, Irak sınırları içinde bulunmaktadırlar.

Kelimelerin açıklamasına geçmeden önce bir hususu daha

açıklamakta da yarar görmekteyiz: Bu destandaki bazı harfler, bugünkü harf-ses ve imlâ düzenimize tabiatiyle uymamaktadır. Örnek olarak: Elif (tek başına ve başka harflerle birleştiği zamanlar) Edirne'deki "e", işteki "i", "ortak"taki "o" sesleri dışında "u", "ü", "a" seslerini de verebilmektedir. İkinci dörtlüğün ikinci mısraındaki "se" nin adı "peltek se"dir. Bu harfle servet kelimesi yazılabilir ama, selâm kelimesi yazılamaz. Selâm, daha aşağıdaki "sin" harfi ile yazılır. Aslında mısrâdaki 'semer' de o peltek se ile değil, sin ile yazılırdı. Ancak burdaki semerci, bildiğimiz anlamda değil de meyvacı anlamında ise yerinde kullanılmış olur.
Metinde "cim" harfi gösterilmemiş, "çim" harfinin mısraındaki Cafer kelimesinde bu harf kullanılmıştır. "cim" ve "çim" harflerine bugün biz "c-ç" demekle yetiniyoruz. Metindeki "ha", "hı" ve sondan bir evvelki "he" harflerinin üçünü de bugün bizler sadece "h" harfinde birleştirmiş bulunmaktayız. "Kaf" ve "kef" harflerini de sadece "k" ile göstermekteyiz. Metinde "kef" harfiyle Girit de yazılmıştır; bu doğrudur. Çünkü bu harf aynı zamanda bugünkü "g" sesini de vermektedir. "Kef" harfi sadece "g" değil, "n" sesi de vermekteydi. Meselâ SONUNCU kelimesini yazarken eski harflerde bizim şimdiki "n" bu kelimenin ikinci "n"si olarak kullanılır, fakat o kelimedeki birinci "n" olarak "kef" -ki bir adı da sağır nun"dur- konulurdu. "sad" harfi peltek se'den de, sin harfinden de ayrı bir sesti. SADIK kelimesi, bu iki harfin ikisiyle de yazılamaz, ancak "sad"la yazılırdı.
Bizim bugün sadece "v" olarak kullandığımız ve sessiz harf kabul ettiğimiz "vav" harfi, bütün "v"lerin yerini tuttuktan başka, tek başına ya da başka harflerle birleşerek, şimdiki alfabemizdeki sesli harflerden hemen hemen hepsinin yerini alabilirdi. Eski alfabenin sonuncusu olan "ye" veya "yâ" da sesli harf görevini görür; meselâ VURDU kelimesinde "u", "GELDİ–DERTLİ" gibi kelimelerde "i", ÖRDÜ kelimesinde "ü" seslerini verirdi. YAPTIKALDI gibilerinde de "ı"nın yerini tutardı.
KELİMELER: HATİP: imamlıkla birlikte camide vâizlik

da yapan kimse; ZÂKİR: zikreden (Allah'ın adını anan) anlamına özel isim; MUSLÎ (MUSULÎ): Musul'lu anlamına; NUSHA YAZMAK: (burada) üfürükçülük ederek muska yapmak, yazmak; VARAKÇI: altın kaplaması, altın yaldızlı işler yapan kimse; YAĞLIK: mendil, çevre, başa alınan yazma; YAĞLIKÇI: bu çeşitten şeyler yapan kimse.

NEFES

Şâfi'-i kıyâmet, rûz-ı nedâmet
Serdâr-ı şehidân, şâh-ı Kerbelâ
Makbûl-i İlallâh, mergûb-ı hazret
Dü çeşmi âlemin, ibni Murtazâ

Münkirin sözlerin almam eğnime
Teslim kılıcını çaldım boynuma
Kîl ü kaal-i cihan gelmez aynıma
Dilde zikrim ism-i Ali-lâfetâ

DERTLİ, dertlerini saydım on iki
Üçer üçer dörde verdim on iki
Dört kapıdan üçer girdim on iki
On ikidir mü'minlere reh-nümâ.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5
(Yalnız son mısrada durak yoktur)

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
NEFES, Bektâşi şairlerinin, "ilâhî" karşılığı olarak yazdıkları manzumelere verilen genel addır. Bilindiği gibi "İlâhî", önce Tanrı'yı sonra din ululanını öven şiirlerdir. Bu tür eserlere Mevlevîler de "âyin" derler. Bektaşi şairler, ilhamı Allah'tan aldıkları inancı ile, bu türe "nefes" demişlerdir
ŞÂFİ'–İ KIYAMET: Kıyamet gününde bütün insanlara şefâat (Allah katında yardım, destek) edecek olan kimse. Klasik din anlayışında bu kişi sadece Hz.Muhammed'dir. Fakat Alevîler ve Bektaşiler Hz. Ali'yi ve onun çocuklarının da şefaatçı olacağı inancındadırlar. RÛZ–I NEDÂMET: pişmanlık günü, insanların sağken ve dünyada iken yaptıkları kötülük ve günahlar için pişmanlık duyacakları (mahşer) günü. SERDÂR–I ŞEHÎDÂN: şehitlerin başı, kumandanı, başta geleni. Hz. Hüseyin; ŞÂH–I KERBELÂ: Kerbelâ'nın şahı Hz. Hüseyin; MAKBUL–I İLÂL-

LÂH: Allah katında makbul, sevilen; MERGÛB–I HAZRET: hazret (–i Allah) katında sevilen, rağbet gören; DÜ ÇEŞMİ ÂLEMİN: bütün âlemin iki gözü (kadar sevilen); İBNİ MURTAZA: Murtaza'nın (Hz. Ali'nin) oğlu; MÜNKİRİN SÖZLERİNİN ALMAM EĞNİME: inkârcının söylediklerini hiç umursamam; KÎL U KAAL: dedikodu, boş laflar; KÎL U KAAL–İ CİHAN: dünyanın boş ve yararsız dekikoduları; GELMEZ AYNIMA: gözüme gelmez, gözüm böyle şeyleri görmek bile istemez; DİL: gönül; ZİKR: anmak, adını etmek; DİLDE ZİKRİM: yürekten andığım, anıp durduğum; İSM–İ ALİ–LÂFETÂ: Ali'den daha cömert ve yiğit yoktur sözü, (ya da) daha cömerdi ve daha yiğiti olmayan Ali'nin ismi, ON İKİ: on iki imam kastediliyor; DÖRT KAPI: Şerîat, tarîkat, hakîkat, mârifet (ilim–bilgi) kastediliyor; MÜ'MİN: dindar, iman eden; REH–NÜMÂ: yol gösteren, rehberlik eden.

NEFES

Dert bî hesâb iken sıfırda kaldı
Bin derdi tarh ettik, bire ulaştı
O bir dert cihânı gümâna saldı
Gerçi bir dert amma bine bulaştı (binleri aştı)

Yâri gördüm zülüflerin tararken
Tûl-i visâl rişlelerin sararken
Dâne-i vechinde kısmet ararken
Pây-i mürg-i gönül zülfe dolaştı

Dil mâsvâ kaydın bir pula sattı
İkilik heybesin boynundan attı
Erenler DERTLİ'li bir yola kattı
Sürdüm, ol yol kurb-i Hakk'a yanaştı.

Ölçüsü:
Hece. 11=6+5
(İkinci dörtlüğün ilk beytinde durak yoktur)

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
DERT BÎ HESAB İKEN: sayıya gelmez denli çok dertler varken; TARH ETMEK: dört işlemden, çıkarma işlemini yapmak, çıkarma yapmak; GÜMÂN: kuşku, kaygı, iç huzursuzluğu; ilk dörtlüğün son beytindeki iki biçim de manzumeye uygun düşmektedir, ikisi de güzeldir; TÛL–İ VİSÂL RİŞTELERİN: kavuşmanın uzun ipuçları (anlatım ve anlam zayıf ve karanlıktır); DÂNE–İ VECHİNDE: yüzündeki tanede (yüzündeki ben'de); PÂY-İ MÜRG–İ GÖNÜL: gönül kuşunun ayağı; ZÜLFE DOLAŞMAK: (burada) tuzağa düşmek; DİL: gönül; MÂSVÂ (MÂSİVÂ): Tanrı'dan başka bütün şeyler, varlıklar (dünya nimetleri); MASVA KAYDIN: İnsanın Tanrı düşüncesinden uzaklaşıp dünya nimetlerine düşkünlük göstermesi; İKİLİK: Tanrı'nın birliğinden kuşkuya düşmek, Tanrı'ya ortak koşmak; ERENLER: ermişler, evliyalar (Bektaşiler arasında çok yaygın bir söz, ahbap, dost gibi

anlamlara da); KURB–İ HAKK: Allah'a yakın olma, Allah'a yönelme, Allah düşüncesine iyiden iyiye bağlanma.

NEFES'

Mecnun'un sahrâda zevk u safâsın
Ne şehinşah ne de müşir eyledi
Cünûn iklîminin her temâşasın
Benden suâl eylen, fakir eyledi.

Her kulun talihin bir etmez Mevlâ
Kimi gedâ olur, kimisi a'lâ
Taksim-i ezelde takdir-i Hudâ
Kimi abdâl, kimi vezir eyledi.

Devşir eczâların behey ukalâ
Aşk elinden olur DERTLİ'ye devâ
Tuttu yakamızdan emîr-i sevdâ
Bizi şâh-ı aşka esîr eyledi.

Ölçüsü:
Hece: 11 – 6 – 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
SAHRÂ: çöl; ZEVK U SAFÂSIN: sürdüğü zevk ve safayı; ŞEHİNŞÂH: hükümdar, padışah, şâh; MÜŞİR: (burada) paşa, mevki ve para sahibi varlıklı kimse; CÜNÛN İKLİMÎ: delilik ülkesi, delilik hâli; TEMAŞA: seyretmek; FAKİR: (buradaki anlamı "ben", "kendim" dir. Eskiden kendilerinden söz eden kişiler "ben" demeyi ayıp sayarlar "bendeniz", "hakîr", "fakîr" gibi kelimelerle kendilerini kastederlerdi). MEVLÂ: Tanrı; GEDÂ: dilenci, yoksul; A'LÂ: yüksek, en yüksek, yüksekte bulunan; TAKSÎM–İ EZEL: Allah'ın, daha başlangıçta, kullarına nasip kıldığı, ayırdığı kısmetler (zamanı); TAKDÎR–İ HUDÂ: Allah'ın takdiri, alın yazımız; ABDÂL: (burada) derviş, yoksul tekke ve tarîkat mensubu; ECZÂ: ilâç; EMÎR–İ SEVDÂ: aşk denilen hükümdar; (burada kumandan anlamına); ŞÂH–I AŞK: aşkın padışahı, hükümdarı.

NEFES

Bâb-ı ihsânından inâyet eyle
Karıştırma her bir eşyaya beni
Bakma isyanıma merhamet eyle
Ulaştır menzil-i a'lâya beni.

"Kün" buyurdun, her eşyayı yetirdin
Mevcudâtı kemâline getirdin
Yaptın Arş'ı, Kürs'ü kendin bitirdin
Uğrattın tükenmez kavgaya beni.

DERTLİ'ye tükenmez nice dert verdin
Ne çekmeğe sabır, ne gayret verdin
Ne saltanat verdin, ne devlet verdin
Ya niçin getirdin dünyaya beni?..

Ölçüsü:
Hece: 11: 6 + 5 (bazı mısralarda durak yoktur)

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
BÂB–I İHSAN: ihsan, lutuf ve kerem kapısı (Allah'ın ihsan kapısı); İNÂYET: yardım, destek, lutuf; MENZİL–İ A'LÂ: en yüce menzil (şerîat ve tarîkat mensupları ve çeşitli mutasavvıflar için kendi yorumlarına göre değişir); KÜN BUYURMAK: Allah'ın "ol, meydana gel, oluş" emri vermesi, (bütün varlıklar, evren bu emir üzerine meydana gelmiştir); MEVCÛDÂT: bütün varlıklar, var olanlar; KEMALİNE GETİRMEK: olgunlaştırmak, olgun hale getirmek; ARŞ: Tanrı'nın, göklerin dokuzuncu katında bulunduğu tasavvur edilen tahtı. Onun kudret ve büyüklüğünün göründüğü yer olarak kabul olunur; KÜRSİ (metinde ölçü zorunluğu ile Kürs yazılmıştır): Arş'ın altında olduğuna inanılan gök tabakası; BİTİRDİN: tamamladın; DEVLET: (burada) huzur, mevki, makam, zenginlik.

NEFES

Vakti mürur eder harâb ehlinin
"Meded senden ey şâh, ey şâh!" diyerek
Reca halvetinde, niyâz bâbında
Geçti ömrüm "eyvâh, eyvâh!" diyerek.

Kavs-i kuzah gibi bükmüş belini
Habt etmiş, cihanın tutmuş dilini
Gözün göğe dikmiş, açmış elini
"Doğmaz'm'ola ol mâh, ol mâh!" diyerek

DERTLİ aşk yolunda olmuştur irşâd
Memâlik-i aşkı eyledi âbâd
Tîşesin taşlara vururdu Ferhad
Bîstûn'da "Allâh, Allâh!" diyerek

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
VAKTİ MÜRÛR ETMEK: vakti, zamanı geçmek, vaktini geçirmek; HARÂB EHLİ: sarhoş, perişan, bitkin, derviş, kalender (çeşidinden kimseler); RECA: rica; HALVET: 1. herkesten ayrı tek başına kalmak, 2. bir başka kişi ile herkesten ayrı başbaşa kalmak; NİYÂZ BÂBINDA: yakarış kapısında, yalvarma konusunda; KAVS–İ KUZAH: ebemkuşağı, gökkuşağı, eleğimsağma (alâim-i semâ); HABT ETMEK: bir tartışma ya da çekişmede karşısındakini susturmak, mantık ve sözle onu mat etmek; MÂH: ay (mecaz ve mazmun olarak ay yüzlü, ay kadar güzel kimse); İRŞÂD OLMAK: aydınlanmak, bir konu veya bilim dalında bilmediklerini bilenden öğrenmek, elde etmek; MEMÂLİK–İ AŞK: (mecaz ve mazmun olarak) aşk ülkeleri; ABAD EYLEMEK: bayındır hale getirmek; TIŞE: keser, külünk; BİSTUN: İran efsanelerinin birçoğunda geçen ünlü bir dağın adı, Ferhat, Şirin'in aşkı ile ve ona kavuşmak için bu dağı delmiştir.

NEFES

Ervâh-ı ezelde, evvelki safta
"Elestü" hitâbında, "Belâ" dedim
Koyma beni anâsırda, hilâfta (galatta)
"Canım cemâline mübtelâ" dedim.

Ruhlar aşk meyinden oldu mestâne
Kimi küfre daldı, kimi îmâne
Saf be saf olarak durduk divân'e
Münkirler "lâ" dedi, ben "illâ" dedim.

Vaktâ ki "kün" emri zuhûra geldi
Eşya ve mahlûkat hep zâhir oldu
Çün ervâh kendini bir yerde buldu
İmân ve ikrârı ben sana dedim.

DERTLİ bu hikmetten irşâd olmadı
Sensiz manşer yeri küşâd olmadı
Çok nebîye vardım, imdâd olmadı
"Şefâat kânısın Mustafa!" dedim.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5 (birinci dörtlükte durak yoktur)

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
ERVÂH–I EZEL: en eski zamandaki ruhlar, ruhların ilk var olduğu dönem; EVVELKİ SAFTA: en baştaki dizide, dizinin en başında; ELESTÜ: Allah'ın, bezm-i ezelde "elestü bî Rabbiküm" yani "ben sizin rabbiniz değil miyim?" ya da "ben sizin rabbiniz miyim?" diye sorduğunda ilk ruhların, insanların ve meleklerin kendisine "evet" anlamında "belâ" cevabını vermeleri olayı hatırlatılıyor; BELÂ: evet (halk arasında evet anlamına kullanılan "beli" sözünün Farsça'dan geldiği gibi, Arapça belâ kelimesinden geldiğini de söyleyenler de vardır); ANÂSIR: unsurlar, ögeler; HİLÂF: aykırı, ters, zıt; GALAT: yanlış, yanılma; CANIM CEMALİNE MÜBTELÂ: canım senin o gü-

zel yüzüne tutkun; RUH: (Arapça ruh'la ilgisi yoktur, Farsça'dır) yanak; RUHLAR: yanaklar; MEY: içki, şarap; MESTÂNE OLMAK: sarhoş olmak; KÜFR: kâfirlik, dinsizlik; İMÂN: dine ve Allah'a inanmak; SAF BE SAF: dizi dizi, dizi ve sıra halinde; DİVANA DURMAK–DİVAN DURMAK: bir büyüğün karşısında el bağlayıp saygı ile durmak, onun buyruğunu beklemek, söylediklerini dinlemek; MÜNKİR: inkâr eden, dinsiz, LÂ: hayır (evet'in zıddı); İLLÂ: –den başka –den mâda, meğer ki (lâ fetâ illâ Ali) ünlü sözünde olduğu gibi: "gençlik, yiğitlik, cömertlik, kerem yoktur; Ali'den başka." Burada hem lâ, hem de illâ tam yerinde kullanılmıştır; VAKTÂ Kİ: ne zaman ki, –dığı zaman; KÜN EMRİ: Allah'ın, evren ve bütün varlıklar için "ol, oluş" diye emredişi; ZUHURA GELMEK: meydana gelmek, gerçekleşmek; EŞYÂ: her şey, bütün varlıklar; MAHLUKAT: bütün yaratılmışlar; ZÂHİR OLMAK: görünmek, meydana çıkmak; ÇÜN: değil mi ki; İKRÂR: iman ettiğini söylemek, anlatmak; HİKMET: ilim, bilgi, sır; İRŞAD: aydınlanma; İRŞAD OLMADI: o konuda bir türlü aydınlanamadı, bilgi ve düşünce sahibi olmadı; KÜŞÂD: açılma; NEBÎ: peygamber; İMDÂD: yardım; ŞEFÂAT KÂNISIN MUSTAFA: Ey Muhammed Mustafa, sen insanlara yardım edici, onları koruyucu bir ocaksın, madensin.

NOT:
Rahmetli Çankırılı Talat Bey, bu manzumenin bulunduğu müsveddenin kenarına, kurşun kalemle ve eski harflerle, şu satırları yazmış bulunmaktadır: "Rahmetli Atatürk'ün bu nefesi ezberden okud· ğunu ve (ŞEFÂAT KÂNISIN MUSTAFA DEDİM) mısrını çok tekrar ettiğini, general Kâzım Özalp ve general Sait ile, sofrasında bulunan (başka) dostlarından duymuştum."

NEFES

Bir zamanlar gezdim sulb-i pederde
Kereme uğradım, kâna yetiştim
Bir zaman meksettim rahm-i mâderde
Vücud hâsıl ettim, câna yetiştim.

Erbâ' anâsırdan olundum tertip (b)
Üstâdım Hudâ'dır, eylemiş terkip (b)
Ben âna kul oldum, ol bana habîp (b)
Bir mâ idim, şekl'insana yetiştim.

Hak mimarım oldu, kuruldu binâm
El, ayak, parmaklar yapıldı tamam
Dokuz ay, dokuz gün olunca hitâm
Vakt erişti, bu cihana eriştim.

DERTLİ Hak'tan nutuk geldi dilime
Tarîkatten bir yol geçti elime
Hakikatten su bağlandı gölüme (gülüme)
Katre idim, bir ummâna yetiştim.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5 (tüm manzumenin dört mısraında durak yoktur)

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
SULB–İ PEDER: babanın omuriliği, insanın soyunu sürdüren imkân ve araç; KEREME UĞRAMAK: lutfa, cömertliğe, iyiliğe nail olmak; KÂN: ocak, maden; KÂNA ULAŞTIM: (burada mecaz anlamında) imkân elde ettim; MEKSETMEK (meks etmek): dinlenmek, durmak, beklemek; RAHM–İ MÂDER: anne rahmi, anne karnı; VÜ–CUD HASIL ETMEK: vücudun yavaş yavaş oluşarak meydana gelip tamamlanması; CANA YETİŞTİM: can kazandım; ERBA' ANÂSIR: (Türkçe'de bu şekil kullanılmamıştır, "anâsır-ı erbaa.. denmiştir. Şair, ölçü zoruyla yanlış bir biçimde söylüyor) tabiatta bulunan dört ana

öge: hava, su, ateş, toprak; OLUNDUM TERTİP: düzenlendim, oluşturuldum; ÜSTÂD: usta, büyük öğretici; HUDÂ: Allah; TERKİP EYLEMEK: karıştırıp ortaya bir şey çıkarmak; HABİP (HABÎB): sevilen, sevgili, dost, MÂ–MA': su, sıvı (şair sözle kendisinin bir sıvıdan meydana geldiğini söylerken –dolaylı olarak– Kur'an'daki bir âyeti de hatırlatmaktadır. Bilindiği gibi Kur'an'ın bir âyetinde Allah: "Ben bütün canlıları su'dan (meydana) getirdim" demektedir.); ŞEKL'İNSAN: (doğrusu şekl-i insan, ölçü zorunluğu ile böyle söylenmiştir) insan şekli; ŞEKL–İ İNSANA YETİŞTİM: insan biçimini aldım; HİTÂM: son, sona erme; HAK'TAN NUTUK GELDİ: Allah tarafından dilime konuşabilme gücü verildi; KATRE: damla; UMMÂN; büyük deniz.

Tasavvufa göre Allah bir ummân, insan onun bir katresidir. Doğduğu zaman, damlanın denizden kopup ayrılması gibi –geçici olarak– Allah'tan ayrılmış olur; öldüğünde, damlanın denize kavuşması gibi, yeniden Allah'ın bütünlüğüne erişir ve onunla birlikte –denizin içindeki bir damla gibi– Allah'ın varlığında bir damla olarak o büyük ve ebedî varlıkla aynı varlık olur, yani allahlaşır. Mutasavvıfların "enel'Hak" – "ben Allahım" deyişleri bu görüş ve inancın ifadesidir; lâkin bunlardan bir kısmı –Hallâc-ı Mansur ve Nesimî gibi– "Allahlık iddiasına kalkışıyor" suçlanmasıyla suçlanmış ve işkenceyle idam edilmişlerdir.

NEFES

Şarab-ı ledünden içelden beri
Ayılmadım gitti, mestânesiyim
Bîhûş olup candan geçelden beri
Serseri gezerim, efsânesiyim.

Meylim yok cihânın küllî varında
Destimi gezdirmem kisb ü kârında
Şem'-i ruhsarında, aşkın nârında
Gece gündüz yanan pervanesiyim.

Rahmeyle hâlime, eyleme azâb
Kudret yok vermeğe suâle cevap
Ey cebînî hurşit, hüsnü mâhtâb
Zencir-i zülfünün divânesiyim.

DERTLİ dellâlıdır bâzâr-ı aşkın
Kulu kurbanıdır kerrâr-ı aşkın
Aşkı bünyâd eden mimârı aşkın
Tamir kabul etmez virânesiyim.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5
KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
LEDÜN: Tanrı katı, Tanrı'yla yakınlık; İÇELDEN: içeliden; MESTÂNE: mest, sarhoş, kendini yitirmiş; BÎHÛŞ: kendinden geçmiş, aklını yitirmiş; EFSÂNE: destan, masal; SERSERÎ: başıboş, avare; KÜLLÎ: bütün, her türlü; DEST: el; KİSB Ü KÂR: kazanç, kâr; ŞEM'–İ RUHSÂR: yanağın ışığı, parlaklığı; NÂR: ateş; RAHMEYLEMEK-RAHM EYLEMEK: acımak, merhamet etmek; CEBÎN; alın; HURŞİT: güneş; CEBÎNİ HURŞİT: alnı güneş, güneş gibi alınlı; HÜSN'Ü MÂHTÂB: güzelliği mehtap (gibi olan); BÂZÂR: çarşı pazar; KERRÂR: (Hz. Ali'nin lakabıdır) tekrar tekrar saldıran, hücuma geçen; KERRÂR-I AŞK: Aşkın dönüp dönüp saldıranı, (ya da) aşkın Hz. Ali'si; BÜNYÂD ETMEK: temelini atıp meydana getirmek, kurmak.

NEFES

Gayre nazar kılma, gel Âdem'e bak
Ahsen surette halk'eyledi Yezdân
Buyurmuş hakkında feyyâz-ı mutlak
Sûre-i "Vettîni" değil mi bürhan?

Bi-nefh-i Cebrâil'le batn-ı Meryem'e
Çün Mesîh-i bi peder geldi âleme
"Ve lakad kerremnâ benî âdeme"
Buyurmuş Kur'an'da hallaak-ı cihan.

Er odur kim dâim Hakk'a yalvara
Vâsıl-ı Hakk olur kul vara vara
Her ne kim ararsan âdemde ara
"Allemü'l-esmâ" dır vücud-ı insan.

Bu esrârı bilen gayriyi nider.
Salâh üzre olur, hak râha gider
Şu miskin Dertli'den kim me'mul eder
Hakikat bahsinde haylice irfân?..

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
GAYRE: başkasına, başka şeye; ÂDEM: Hz. Âdem: AHSEN SURETTE: en güzel biçimde; HALK'EYLEMEK: yaratmak; YEZDÂN: eski Zerdüşt dininde iyilik tanrısı, bu kelime, İranlılar müslüman olduktan sonra, Allah anlamına kullanılmıştır; FEYYÂZ–I MUTLAK: herkese iyilik ve bereket veren kesin varlık, Allah; SÛRE–İ VETTÎNİ: Kur'an sürelerinden birinin bir bölümü; BÜRHAN: belge, delil, ispat; Bİ–NEFH–İ CEBRÂİL: Cebrail'in üflemesiyle; BATN–I MERYEM: Meryem'in karnı; MESÎH–İ BÎ PEDER: babasız İsa, babasız doğan İsa; VE LAKAD: Kur'an'daki âyetlerden biri; HALLAAK–I CİHAN: cihanı yaratan, Allah; VÂSIL–I HAKK OLMAK: Allah'a

ulaşmak; ÂDEM: insanoğlu; ALLAMÜ'L....: Kur'andaki âyetlerden biri; ESRÂR: sırlar; GAYRİYİ NİDER: başka şeyleri ne yapsın, niçin onlarla ilgilensin; SALÂH: iyilik, doğruluk, temizlik; HAK RÂH: hak, haklı yol, yolu; MİSKİN: zavallı, mütevazı, iddiasız; ME'MUL ETMEK: beklemek, ummak; İRFAN: bilgi, kültür.

DEVRİYE

Anâsır gömleğin giymezden evvel
Azâde başıma hünkâr idim ben
Yemekten içmekten münüzzeh idim
Manzar-ı Mevlâ'da envâr idim ben.

Halk'olmazdan evvel milk-i melekût
Kimseler kılmazdı Mevlâ'ya sücûd
Arş ü Kürs, levh, kalem olmadan mevcut
İnd-i mânevîde hem var (hem-vâr) idim ben.

Ezel bî derd idim, bir DERTLİ oldum.
Makam makam gezdim, cihana geldim
Kendimi ahsen-i takvimde buldum
Hakk ile vâkıf-ı esrâr idim ben.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Tasavvuftaki "devir nazariyesini" yani Allah'tan gelip Allaha dönmeyi, tekrar gelip tekrar dönmeyi öngören temayı işleyen şiirlere "Devriye" denirdi.
ANÂSIR: unsurlar, ögeler, evrendeki Tanrı dışı ögelerden her biri; 2. MISRAIN ANLAMI: bağımsız ve başıma buyruk biri idim; MÜNEZZEH: bir ihtiyaçtan uzak, herhangi istek ve arzulardan arınık, onlara ilgisiz; MANZAR–I MEVLÂ: Allah'ın nazarında, katında; ENVÂR: nurlar; HALK'OLMAK: yaratılmak; MİLK–İ MLEKÛT: melekler, ruhlar ülkesi, âlemi, ortamı; SÜCÛD: secde, secdeler; ARŞ: göklerin dokuzuncu katındaki Tanrı tahtının bulunduğu yer; KÜRS–KÜRSÎ: bunun altındaki ona en yakın kat, tabaka; LEVH: ilâhî takdirin bulunduğu levha; LEVH Ü KALEM: ilâhî takdiri oluşturan levha ve kalem, ilk baştan alnımıza yazılmış olan yazı, kader, talih (Buruç suresinde geçer. Evrende olmuş ve olacak her şeyin yazıldığı levha ve onu yazan ilâhî kalem. Bir adı da "a'yan-ı

sâbite"dir. Kader levhası.) İND–İ MÂNEVÎ: manevî katın nazarında, maneviyat katında, Tanrı katında; HEM VAR: hem de var (dım); HEM–VÂR: 1. daima, her zaman, 2. uygun, muvafık; EZEL: en başta, ilk başlangıçta; BÎ-DERT: dertsiz, kaygısız; MAKAM: büyük mevki ve derece, (evliyâlık makamı, peygamberlik makamı, meleklik makamı...); MAKAM MAKAM: derece derece; AHSEN–İ TAKVİM: en güzel biçim (de yaratış) de yarattık; SON MISRAIN ÖZET ANLAMI: Tanrı ile birlikte bütün sırları bilmekte idim.

NEFES – KOŞMA
(Devriye)

"Nahnü kasemnâ" da, taksimde Mevlâ
Bu noksan kısmeti bana mı verdin
Âleme safalar eyledin atâ
Derd ile mihneti bana mı verdin?

Geleli dünyaya rahm-i mâderden
Gönül şâd olmadı gamdan kederden
Türlü serencamlar geçirdik serden
Hep kamu kesreti bana mı verdin?

İçirdin feleğin câm-ı zehrini
Aldı gam leşkeri gönül şehrini
Yeter bunca demdir çektim karhını
Diyâr-ı gurbeti bana mı verdin?

Bu nasıl tecelli, bilmem ne hikmet
Serpilmiş cihana dâne-i kısmet
DERTLİ'yi gurbette koydun âkibet
Firakı, hasreti bana mı verdin?

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
NAHNÜ KASEMNA: paylaştırdıklarımız, rızklandırdıklarımız (âyet'ten); TAKSİM: bölme, bölüştürme; ATÂ: bağış, ihsan, hediye; RAHM–İ MÂDER: ana rahmi, ana karnı; SERENCAM: baştan geçen şeyler, maceralar; SER: baş; KAMU: tüm, bütün; KESRET: çokluk (bazı metinlerde: HEP GAMIN KESRETİN biçiminde; bu durum anlama daha uygun düşüyor, "gamın bütün çokluğunu çoğunluğunu bana mı verdin"demek oluyor. Çoğu kaynaklarda yukarıdaki gibi olduğu için biz de onu aldık; o zaman KESRET: dertlerin çokluğu, çokluktan doğan dertler gibi bir anlam kazanıyor); CÂM–I ZEHR: zehir kade-

hi; LEŞKER: asker; DEM: vakit, zaman; TECELLÎ; (burada) talih, alınyazısı; HİKMET: (burada) sebep; DÂNE–İ KISMET: kısmet tanesi, rızk: ÂKİBET: nihayet, sonunda, sonuç olarak; FİRAK: ayrılık acısı.

NEFES – KOŞMA
(Devriye)

Gonca üsküflendi, gülşen donandı
Gül kadrin bülbül–i şeydâya sorun
Saltanat-ı şitâ odlara yandı
Mürglerin zârını sahraya sorun.

Nâzenin ömrümüz etmekte mürûr
Kul mudur dost aşkı etmemiş zuhûr
Kaplamış etrafın vuhûş ü tuyûr
Mecnun'un halinden Leylâ'ya sorun.

Candan bir "dost!." dese bin sevâp değer
Kul mudur dost aşkı olmayan meğer
Dertli'yi uslanmaz derseniz eğer
Keyfiyet-i aşkı Mevlâ'ya sorun.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
ÜSKÜF: tepesi devrik, ucu püsküllü bir çeşit başa giyecek, goncanın ucundaki parçalar püsküle benzetiliyor; KADRİN: değerini; BÜLBÜL–İ ŞEYDÂ: âşık, çılgın bülbül; SALTANAT–I ŞİTÂ: kışın saltanatı, kışın hükmünü sürdürmesi; ODLARA YANMAK: ateşlere yanmak, ortadan kalkmak; MÜRG: kuş; MÜRGLERİN ZÂRI: kışların ötüşmesi; SAHRA: kır; NÂZENİN: nazlı, zarif, ince; MÜRÛR ETMEK: geçmek, geçip gitmek; ZUHÛR ETMEMEK: meydana gelmemek, meydana, ortaya çıkmamak; VUHÛŞ: yabanıl hayvanlar; TUYÛR: kuşlar (yukarıdaki "MÜRG–MURG" Farsça idi, TUYÛR –tekili tayr'dır– Arapça'dır. Şair bir manzumede iki kez yabancı dildekini kullandığı halde bir kez olsun Türkçe"sini kullanmıyor; divan edebiyatının etkisi): KEYFİYET–İ AŞK: aşkın niteliği, aşkın ne olduğu, durumu, hali; MEVLÂ: Allah.

NEFES – KOŞMA
(Devriye)

Aşk ile (aşkıla) perişan görünce bizi
Hudâ'nın bir şaşkın kulu sanırlar
Her kime söylesem bir doğru sözü
Zencirden boşanmış deli sanırlar.

Var mıdır bu aşkın tacını bulan
Bizim hakkımızda söylenir yalan
Cennetlik mi olur beş vakit kılan
Şol (şu) kaba sofuyu velî sanırlar.

Bilmez mi Dertliyâ Hakk'a niyâzı
Eline alınca on telli sazı
Boynuna farz olan vakti namazı (vakit namazı)
Dünyada, ahrette malı sanırlar.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
HUDÂ: Allah, Tanrı; BEŞ VAKİT: 1. mecaz olarak namaz, 2. namazın beş vakti, 3. beş vaktin namazını düzenli kılan kimse (ya da kılma işi); ŞOL: şu, o (kaynakların büyük bir kısmında "şol" şekli olduğu için metne biz de bunu aldık; oysa Dertli'nin zamanında ve yaşadığı çevrede bu kelime artık hemen hemen unutulmuş ve "şu", "o" onun yerini almış durumdaydı. Bilindiği gibi şol şekli daha eski dönemlerimize aittir); VELÎ: evliyâ (Türkçe'de, yanlış olarak çoğul şekli olan evliyâ'yı kullanıyoruz, bilindiği gibi EVLİYÂ: veliler, evliyâlar anlamınadır; varak'la evrak'ta olduğu gibi); NİYÂZ: yüce bir makama karşı yakarma, yalvarış; FARZ: Müslümanlarca yerine getirilmesi kesinlikle gerekli olan şeyler (şey).

NEFES – KOŞMA
(Devriye)

Şairlik davâsın sürme ey gönül
Huzûr-ı devlete âkîlâne var
Varlığın kaydına girme ey gönül
Bûs eyle dâmenin, dervişâne var.

Düş râhına gözyaşların silerek
Gâhi ağlayarak, gâhi gülerek
Mikdarın tanıyıp haddin bilerek
Serkeşlik eyleme, kâmil-âne var.

Ehl-i aşk olanın yüzü yerdedir
Bu benlik davası aşka perdedir
Dedim ki DERTLİ'ye dermanı nedir
Dediler, devletli Alişân'a var.

•

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5 (ikinci dörtlüğün ilk mısraı dışında)

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
DAVÂ: (burada yaygın anlamın dışında) bir işte iddialı olmak, o işin ehli ve ustası bulunduğunu ileri sürmek; HUZUR–I DEVLET: bir büyüğün yanı; ÂKÎLÂNE: akıllı olarak, aklı başında ve saygılı olarak; KAYD: (burada) kaygı, düşünce, hırs; BUS EYLE: öp; DÂMENİN: eteğini; DERVİŞÂNE: dervişçe, derviş tevazuu içinde; RÂH: yol, izlenen yol, tutum; MİKTARIN TANIMAK: kendi kendisinin ne değerde olduğunu bilmek; SERKEŞLİK ETMEK: başkaldırmak, dikbaşlık etmek, karşı gelmek; KÂMİLÂNE: olgun bir biçimde; olgunlara yakışır tarzda, olgunluğunu belli ederek; EHL–İ AŞK: aşka tutulmuş, âşık, kendisini aşka adamış. Son mısrada –pek çok şiirlerinde olduğu gibi– şair, koruyucusu Alişân Bey'in adını etmektedir. VAR: (varmak fiilinden) git, ulaş. Bütün nediflerdeki "var"lar tümüyle bu anlamdadır.

NEFES – KOŞMA
(Devriye)

Seyrimde bir şehre eyledim nazar
Gördüm elvan dolu meyhaneler var
"Teşne var mı" deyu sâkîler gezer
Ellerinde dolu peymâneler var.

Bir takım doldurup bir takım sunar
Bir takım susayıp bir takım kanar
Bir takım tutuşup bir takım yanar
Birtakım aşk ile mestâneler var.

Bir eli kâseli bir eli taslı
Bir takım şâh-zemîn, bir takım yaslı
Bir takım delidir, bir takım uslu
Bu meydandır, bunda merdâneler var.

Âşıklar pîrine anda yan verir
Bu seyrandır dilden dile şan verir
Hast'olmadan yâr yoluna can verir
Nice DERTLİ gibi divâneler var.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5 (son dörtlüğün 3. mısraı dışında)

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Dertli'nin başka bir manzumesindeki "var" redifi "varmak, gitmek" masdarının kipi idi; buradaki var ise "mevcut" anlamına "var"dır. Şairin büyük seçkinlik ve özelliklerinden biri de kelime, terim ve deyimleri çok değişik anlam yerlerde kullanabilmesidir. Bu bakımdan Dertli, "entellektüel halk şairi" tipinin belirgin örneklerinden birini teşkil etmektedir.
SEYR: 1. rüya; SEYRİMDE: rüyamda; 2. gezme, dolaşma; SEYRİMDE: gezip dolaşırken (tevriyedeki her iki anlam da manzumenin genel düzenine gerçek yeterliğiyle uymaktadır); NAZAR EYLEMEK: bakmak, bakıp gör-

mek; ELVÂN: levnler, renkler (burada mecaz); TEŞNE: susamış; SÂKÎ: içki dağıtan kimse, içki dağıtan güzel, sevgili (sâkî, halk ağzında sucu anlamına saka olmuştur); PEYMÂNE: içki kadehi; BİR TAKIM: ordakilerin bir bölüğü, bir zümresi; BİRTAKIM: (bileşik kelime) kimileri; AŞK İLE MESTÂNE: aşk ile kendinden geçmiş, kendini yitirmiş; ŞÂH-ZEMÎN (burada) mutlu, dörtbaşı mâmur, şen; USLU: (burada dilimizde yaygın olan geçerlikteki "yaramazın zıddı, efendi efendi, kimseye sataşmayan" anlamına değil) akıllı, zeki (bilindiği gibi US: öztürkçede akıl anlamınadır); MEYDAN: er meydanı, imtihan meydanı anlamına; MERDÂNE: yiğit, pehlivan, yarışmacı, güreşçi; PÎR: 1. bir işin en eskisi, tecrübelisi, kıdemlisi, sayılanı; 2. bir meslek ve sanat, iş dalının kurucusu olarak tanınan kişi; 3. çok yaşlı, çok ihtiyar; YAN VERMEK: yaslanmak, dayanmak; SEYRAN: gezip dolaşma, eğlenmek için dinlenme yerine çıkma; HAST'OLMAK: hasta olmak (ölçü zoruyla halk şiirinde bu türden bir hece düşürmeye sık sık rastlanır. Yunus'un:

Aşkın beni hast'eyledi
Öldürmeye kasteyledi

beyti de bunun örneklerinden biridir.

BU ŞİİRİN NAZİRESİ

Şarâb-ı lebinden dem çeken âdem
"Elestü" bezminde mestâneler var
Ol bâde-i aşkı nuş eden âdem
Girer mi mescide, meyhaneler var.

Meygede-i aşkta nuş eden aymaz
Varlık kumaşını meydana yaymaz
Cihanı, âlemi zerreye saymaz
Zencir-i gam çeker divâneler var.

Keman-keş olanın yayı yasılır
Pehlivan olanlar basar, basılır
Erenler kılıcı Arş'a asılır
Bu meydandır, bunda merdâneler var.

Âlemi hazır bil bâtın ü zâhir
Olayım der isen bu yolda mâhir
Harabât ehline hor bakma FAHİR
Defineye mâlik virâneler var.

–Fâhir –

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
NÂZİRE: Bir şairin, başka bir şairin çok beğendiği bir şiirine konu, ölçü, biçim, kafiye düzeni ve zevk bakımlarından benzeyen yeni bir şiir yazmasına denir. Yukarıda Fâhir adlı bir şairin, Dertli'nin bundan önceki manzumesine yazmış olduğu nazîreyi görüyoruz. ŞARAB-I LEB: dudağın şarabı; DEM ÇEKMEK: (burada) içmek, demlenmek; ÂDEM: insan; MESTÂNE: sarhoş; BÂDE–İ AŞK: aşk şarabı, aşkın şarabı; NÛŞ ETMEK: içmek; MEYGEDE: meyhane; AYMAZ: ayılmaz; ZERREYE SAYMAZ: (mecaz) umursamaz, bir pula almaz; KEMÂN–KEŞ: yay geren, yay çeken; ARŞ: göğün dokuzuncu katı, Allah ka-

tı; MERDÂNELER: yiğitler, pehlivanlar; BÂTIN Ü ZÂHİR: bir şeyin, eşyanın, fikrin aslı ve içyüzü ile dıştan görünüşü; MÂHİR: usta, eli yatkın; HARABÂT EHLİ: meyhane alışkanları, derbeder ve kalender kimseler; MÂLİK: sahip; VİRÂNE: harabe. Eskiden, genellikle, definelerin harabelerde bulunduğu yolunda bir inanç vardı.

NEFES – KOŞMA
(Devriye)

Bir yere cem'olmuş beş on âşıklar
Biri birbirleriyle meydan ederler
Dönmez ikrârından kavle sâdıklar
Muhabbet sırrını pinhân ederler.

Olaydım anların dârına ber-dâr
Muhabbetleriyle olduk târ ü mâr (târmâr)
On iki koyunum, on dört kuzum var
Gönül yaylasında cevlân ederler.

Dertli, dertlerine düşel'den beri
Gâhi geri gider, gâhi ileri
Çağırsan münkiri gelmez içeri
Muhabbete kuru bühtân ederler.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
CEM'OLMAK: toplanmak, bir araya gelmek (bilindiği gibi Türkçe'de yalın sayılardan sonra çoğul eki gelmez; meselâ beş on âşık, ya da sadece âşıklar demek gerekir; burada ölçü zoruyla böyle söylenmiştir); MEYDAN ETMEK: (burada) sohbet, yârenlik etmek, halk şiiri diliyle atışmak; 3. MISRAIN ÖZET ANLAMI: sözlerine bağlı olanlar, verdikleri sözlerden dönmezler; PİNHÂN: gizli, gizlemek, gizli tutmak; DÂR: darağacı, idam sehpâsı; DÂRINA BERDÂR ETMEK: idam sehpasında öldürmek; TÂRMÂR–TÂRUMÂR: darmadağın; ON İKİ KOYUN, ON DÖRT KUZU: on iki imam ve onların on dört masumuna işaret edilmektedir; CEVLÂN (doğrusu cevelân) gezip dolaşmak; DÜŞEL'DEN: daha önce de örnekleri görüldüğü üzere, ölçüye uymak zoruyla bir hece'nin kaynatılması, düşeliden yerine; BÜHTÂN: iftira; KURU BÜHTAN: hiç mi hiç aslı ve sebebi olmadan durup dururken iftira etmek.

NEFES – KOŞMA
(Devriye)

Er yolunda bu âleme gelenler
Cümlesi Ali'ye "server" dediler
Cümle evliyalar, cümle erenler
Bin bir ismin birin Haydar dediler.

Sad hezâr esselâm ol nesl-i pâke
Esrâr-ı Murtaza sığmaz idrâke
Bir kez muştasını vurunca hâke
Erham sema'llâh ekber dediler.

Elevîyim, Hüsyenî'yim, Haydarî
Olsa idim Kanberi'nin kanberi
Şâh Nakî'ye Takî, Mehdî, Askerî
Dertli yollarında kem-ter dediler.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5 (duraksız)

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
SERVER: öncü, başı çeken, lider, önder; HAYDAR: Hz. Ali'nin lakaplarından biri, kelime ve sözlük olarak arslan anlamına; SAD HEZÂR: yüz bin; SAD HEZÂR ESSELÂM: yüzbinlerce selâm olsun; NESL–İ PÂK: temiz soy, temiz soylu, soyu temiz; ESRÂR–I MURTAZA: Hz. Ali'nin sırları (başka insanların hiç bir zaman bilmedikleri ve bilemeyecekleri, onun engin bilgisi); İDRÂK: kavram, kavram gücü; MUŞTA: yumruğu güçlendiren bir demir araç; (burada) yumruk; HÂK: toprak; ERHAM SEMA'LLÂH: Allah'ın merhamet ve yüceliğine telmik; EKBER: en büyük; ALEVÎ, HÜSYENÎ, HAYDARÎ: Hz. Ali yolunda tutulmuş yollar, açılmış mezheb ve tarîkatlar ve bunlara inanıp bağlananlara verilen adlar; KANBER (Türkçe'de kamber okunuyor): ev adamı, Hz. Ali'nin, kendisine çok bağlı kölesinin adı; bundan dolayı köle anlamına da kullanılmıştır; KANBERÎ'NİN KANBERİ:

Kamberin kölesi; NAKÎ, TAKÎ, MEHDÎ, ASKERÎ: Alevilik inancının büyüklerinden dördü: KEM-TER (KEMTER) çok mütevazı, çok değersiz, (onların yanında) bir hiç.

NEFES – KOŞMA
(Devriye)

Sefine - kalbin engine salma
Aşk bahrında rüzgâr eser, demişler
Gark olup girdâb-ı mihnete dalma
Gemisin kurtarmak hüner, demişler.

Rızk için teessüf çekme âlemde
Rezzak ismi varken levh ü kalemde
Usrün yesri vardır, kalma elemde
Attan inen yine biner demişler.

Sen hakkına râzı olman mı DERTLİ
Çün geldin cihana, ölmen mi Dertli
"Nahn ü kasemna"yı bilmen Dertli?
Hak'tan ne gelirse kader, demişler.

Ölçüsü:
Hece, 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
SEFİNE: gemi; SEFİNE–İ KALB: (mecaz) kalbin gemisi; BAHR: deniz; AŞK BAHRİ: (mecaz) aşk denizi; GARK OLMAK: batıp boğulmak, batmak; GİRDÂB: çevrinti; GİRDÂB–I MİHNET: mihnet çevrintisi (bir çevrinti kadar belâlı olan mihnet); RIZK: Allahın, hayatlarını sürdürmek için insanlara ayırdığı pay; TEESSÜF ETME: gam çekme, kendini üzüp yorma; REZZAK: insanlara ve bütün canlı yaratıklara rızkını veren kimse, Allah; LEVH Ü KALEM: evren ve onun kaderinin olmuş ve olacakları yazılı bulunduğu levha ve bunu yazan kalem (A'yân-ı sâbite) kader levhası; USR: zorluk, güçlük; YESR: kolaylık; ÇÜN: (burada) mademki, değil mi ki; NAHN Ü KASEMNA: kendilerine pay verdiklerimiz, rızklandırdıklarımız.

NEFES – KOŞMA
(Devriye)

Harâba kul olduk bezm-i âlemde
Abâd olsak da bir olmasak da bir
Düştük, çare nedir, dâme âlemde
Azâd olsak da bir, olmasak da bir.

Aşk oduna yanmış ciğer-kebâbız
Hicr ile giryânız, dide pür-âbız
Yapılmış yıkılmış hâne-harâbız
Bünyâd olsak da bir, olmasak da bir.

Biz Şirin elinden aşk meyin içtik
Hak ile bâtılı fark edüp seçtik
Varlık dağlarını deldik de geçtik
Ferhad olsak da bir olmasak da bir.

Ey Dertli, âlemde biz şâh-ı diliz
Hak'tan, hakikatten âgâh-ı diliz
Tarik-ı esrâra ervâh-ı diliz
İrşâd olsak da bir, olmasak da bir.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Yukarıdaki şiir Dertli'nin en çok tanınmış, en popüler olmuş birkaç manzumesinden biridir. Halk ozanları, klasik besteciler tarafından yapılmış değişik türlerde besteleri de bulunmaktadır. Tekkelerde "Nefes" olarak da okunmuştur.
HARÂBA KUL OLMAK: 1. Meyhanenin ve içkinin esiri olmak. 2. Sürekli olarak yoksul bir hayat sürdürmek. 3. Genel olarak dervişlik yolunu tutup dünya nimetlerinden ister istemez el çekmiş olmak; BEZM–İ ÂLEM: dünya denilen şu cemiyet, topluluk, toplantı yeri; ÂBÂD OL-

MAK: bayındırlık yüzü görmek, dörtbaşı mamur halde bulunmak, mutluluğa erişmek; ÇARE NEDİR: (burada) elden ne gelir; DÂM: tuzak, DÂME–DÂMA: tuzağa, ÂZÂD OLMAK: kurtulmak, serbest kalmak, kölelikten bağışlanmak; OD: ateş; HECR–HİCR: ayrılık; HİCR ODU: ayrılık ateşi; GİRYÂN: ağlayan; DİDE: göz, PÜR-ÂB: suyla dolu, su dolu; DİDE PÜR–ÂB: gözü yaşlarla dolu; HÂNE–HARÂB: perişan, talihsiz, dağınık, evsiz barksız (dilimizde hakaret anlamına da kullanılmıştır); BÜNYAD OLMAK: temeli atılıp, yapılmak, meydana getirilmek, onarılmak; ŞİRİN: Ferhad'ın sevgilisinin adı: HAK İLE BÂTIL: Allah'a inanış kavramı ile inanmayış kavramı, doğru ile yanlış, iyi ile kötü; FERHAD: Şirin'in sevgilisi (dağ delme düşüncesi ile Ferhad arasında ilişki kuruyor, bilindiği gibi Ferhad Şirin'e kavuşmak için dağları delmişti); ÂLEM: dünya; ŞÂH–I DİL: gönül padışahı, gönül ehli, halden anlar, zengin gönüllü; ÂGÂH–I DİL: gönül hallerinden gönül işlerinden anlayan, yakından bilen; TÂRIK: yol, tarikat yolu, tutulan bir düşünce yol ve sistemi; TARÎK–İ ESRÂR: sırların yolu, sırlara erişmenin, onları öğrenmenin yolu; ERVÂH–I DİL: gönlün ruhları, gönülle ruhu bir tutan, birleştiren; İRŞÂD: bilgi, ahlâk, fazilet yönlerinden aydınlanma, birinden iyi şeyler öğrenme, birine iyi şeyler öğretme.

NEFES – KOŞMA
(Devriye)

Kanaat mülkünün padışahıyım
Dârâ-yı şevketim, sabûren şekûr
Hep yaratılmışın pür günâhıyım
Evrâd ü ezkârım: afuvven gafûr.

Dört melek halketti hallaak-ı cihân
Birer hizmet üzre müekkil her ân
Mikâil'e bârân, Cibrîl'e Kur'an
Azrail'e ervâh, İsrâfil'e sûr.

Varıp bir şecerden hitâb alırdu
Vahy-i Rabbâniye hayran kalırdı
Aklı fikri koyup hâmûş olurdu
Musa'ya tecelli gösterdikçe Tûr.

Ehl-i aşk olanda namus âr olmaz
Aşkın deryâsında had, kenar olmaz
Feleğin gerdişi ber-karar olmaz (bir karar olmaz)
Vakt olur hükmeder Süleyman'a mûr.

Beni Mecnun eden bir saçı Leylâ
Sevdası başımdan gitmiyor hâlâ
DERTLİ, hüner budur, yazdıysa Mevlâ
Kazâya razı ol, belâya sabûr.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
DÂRÂ: eski ve ünlü bir İran hükümdarı, debdebe ve tantanası ile edebiyata da geçmiştir; DÂRÂ–YI ŞEVKT: azamet, haşmet ve heybetin Dârâ'sı; SABÛREN ŞEKÛR: sabreden ve şükreden, sabırdan doğan şükür ve şükürden doğan sabır; HEP YARATILMIŞ: bütün yaratıkların yaratılmışların; PÜR GÜNAH: günah dolu, günahı çok olan;

EVRÂD Ü EZKÂRIM: durmadan dilimden düşürmeden tekrarladığım şeyler, isimler; AFÛVVEN GAFÛR: affetmeden gelen bağışlama, bağışlamadan gelen affetme; HALKETMEK: yaratmak; HALLAAK–I CİHAN: cihanın yaratıcısı, Allah; BİRER HİZMET ÜZRE MÜEKKİL: birer özel görevli görevli; MİKÂİL'E BÂRÂN: Mikâil adlı meleğin görevi yağmur yağdırıp bereket sağlamak; CİBRİL'E KUR'AN: Cebrail'in görevi Hz. Muhammed'e Kur'an'ı indirmek; AZRAİL'E ERVÂH: Azrail'in görevi insanların ruhlarını almak; İSRÂFİL'E SÛR: İsrâfil'in görevi kıyamet-mahşer gününde borusunu üfleyip herkesi ayağa kaldırmak; VARIP: gidip, ŞECER: ağaç; HİTAP ALIRDI: Allah'ın buyruklarını dinlerdi; VAHY–İ RABBÂNÎ: tanrısal ilham, Allah'ın peygamberlerin içine ilham ettiği sözler, emirler, âyetler; AKLI FİKRİ KOYUP: aklı fikri bir tarafa bırakıp, kendinden geçip, kendini yitirip; TECELLÎ: Allah'ın Tûr-ı Sînâ dağında, bir ışık-nur halinde Musa'ya görünüşü, varlığını belli edişi; TÛR: biraz önce adı geçen dağın kısa adı; EHL–İ AŞK OLANDA: âşık olan kimsede, âşık olunduğu zaman; DERYÂ: deniz, HAD: sınır, ölçü; GERDİŞ: dönüş, dönme; FELEĞİN GERDİĞİŞİ: feleğin dönüşü (dönen dünyanın düzeni); BER KARAR OLMAK: karar üzere, aynı karar düzeninde (bu söyleyiş Farsça'dır), BİR KARAR OLMAZ: hiç bir kararlılık olmaz (bu Türkçe'dir) bir kararlılık gözükmez, (eski harflerde her iki biçimin de yazılışı, imlâsı aynıdır); MÛR: karınca; "VAKT OLUR HÜKMEDER SÜLEYMAN'A MÛR: dünya öyle kararsız ve dönektir ki bir de bakarsın bütün evrene hükmeden Süleyman peygamberin gücü ve kuvveti nâçiz bir karıncaya geçmiştir ve bu küçücük yaratık onun bile hâkimi olabilir; KAZÂ: kader, alınyazısı; SABÛR: sabırlı, çok sabırlı.

NEFES – KOŞMA
(Devriye)

Makbûl ü mergûb-ı Mevlâ olursun
Aşk ile dökersen eğer kanla yaş (dâim kanlı yaş)
Giderek ârif-i dânâ olursun
Tevekkülle karar edersen kardaş.

Bize cevreleyen devr-i felektir
Münâfık derûnu demirden pektir
Renkte bir cevherin zâtı gerektir
Sürh ile la'l olmaz her bir baş.

Ko cefâ eylesin habib DERTLİ'ye
Tek dermân etmesin tabib Dertli'ye
Miskin Beypazarlı, garip Dertli'ye
Kimi akkülâh der, kimi kızılbaş.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
MAKBUL: kabul gören, herkesçe saygı ile kabul edilen; MERGÛB: rağbet gören; MERGÛB–I MEVLÂ: Allah katında da iyi karşılanan; ÂRİF: bilen, bilgili; ÂRİF–İ DÂNÂ: bilginlinin, bilginlerin en iyisi, üstünü, bilginler bilgini; TEVEKKÜL: olanı biteni boynunu büküp kabul etmek, olana bitene razı olmak; CEVR: ezâ, cefâ; DEVRİ FELEK: feleğin dönüşü, genel olarak insanlara cefa eden felek kavramı, baht, talih; MÜNÂFIK: ikilik çıkaran, insanların arasına ikilik sokan, fitneci; DERÛN: iç, içyüzü, MÜNÂFIK–I DERÛN: fitnecinin içi, içyüzü, PEK: katı; CEVHER: kendi benliğiyle var olan, ayakta duran şey, huy, karakter; ZÂT: asıl, cevher (burada halkça kullanılan mücevher'le ilişkisi yoktur); SÜRH: kırmızı, kızıl, LA'L: yakut, kırmızı renkli değerli taş (şair: "her kırmızı başlık giyen değerli kişi -yani kızılbaş- olamaz" demek istiyor); HABİB: sevgili; TABİB: doktor; MİSKİN: zavallı, önemsiz.

NEFES – KOŞMA
(Devriye)

Minnet eyledikçe aksine döner
Etmeyelim çarh–ı devrâna minnet
Gecelerde aşkın şem'ası yanar
Hâcet değil mâh-ı tâbâne minnet.

Ezberden okuduk aşk kitabını
Anladık sofunun her sevâbını
Sâkî sundu bize hayat âbını
Kalmamıştır âb-ı hayvâna minnet.

Mü'minler işine münâfık şaşa
Münkirler ko vursun başını taşa
Kanaat tâcını giyince başa
Ne sultan'a minnet, ne hân'a minnet.

Erenler bezmine girmez nâ-mahrem
Bu yolda baş veren olurmuş mahrem
Dost derdinden buldu derdine merhem (melhem)
Dertli etmez gayri dermâna minnet.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
ÇARH–I DEVRÂN: dönen dünya, âlem, zaman, geçen zaman, feleğin çarkı, baht, talih; ŞEM'A: mum, ışık çıra (dilimize "şamdan" olarak geçmiş bulunan ünlü bir kelimenin aslı "mum dikilen, mum tutan" anlamına Farsça Şem'dân sözünün bizim şive ve aksanımıza uydurulmuş biçimidir); HÂCET DEĞİL: ihtiyaç yok, gereği yok; MÂH–I TÂBÂN: parlak (parlayan) ay, mehtâp (burada mâh-ı tâbân, yani parlayan ay ifadesi ile sevgilinin ay gibi güzel ve parlak yüzüne de işaret edilmektedir. "Anladık sofunun her sevâbını" mısraında, kabasofuların sevap anlayışlarının yüzeyden ve göstermelik olduğu belirtil-

mek istenmiştir). SÂKÎ: içki dağıtan, içki dağıtan güzel; HAYAT ÂBI: (divan edebiyatında "âb-ı hayat" olarak geçen söz, tamlama olarak Türkçeleştirilmiştir): ölümsüzlük suyu, içenin sonsuzluğa değin yaşacağına inanılan ve gerçekte var olmayan hâyâli bir su; ÂB–I HAYVÂN: biraz önceki suyun, Arapça-Farsça iki kelimeden yapılmış tamlaması, hayat suyu, ölümsüzlük suyu (hayvan, bilindiği gibi, Arapça'da canlı, canlılık anlamınadır. İnsanlar da dahil tüm canlılar hayvandır; yani canlıdır. Biz hayvan sözünü sadece insanların dışındaki canlılar için kullanmışız); MÜ'MİN: candan yürekten inanan, imân eden, Allah'ın birliğini kabul eden kimse; MÜNÂFIK: müminleri birbirine düşürüp ikilik yaratmaya çalışan kimse (ler), ikilikçi, bölücü, ayırıcı, nifak sokucu; MÜNKİR: mü'minin zıddı, inkârcı, Allahın birliğini inkâr eden; BEZM: cemiyet, topluluk, toplantı; NÂ–MAHREM: mahrem, sırdaş, yakın olmayan kimse (meselâ bir hıristiyan Mekke ve Kâbe için nâmahremdir; oraya giremez, Türkçe'de bu söz değişik biçim ve anlamlarda kullanılmıştır); MAHREM: sırdaş, ehil, yakın (bir kadın kocası için mahrem, başkası için nâ-mahremdir); GAYRİ: başka.

NEFES – KOŞMA
(Devriye)

Gönül, ziya dursun gam zulmetinde
Kalk, aydınlık bir mekâna var yürü
Bağlanma münkirin bed mihnetinde
Himmet ehli bir sultana var yürü.

Dosttan bir haber al, var, bir bilenden
Dinle ki ne söyler cânan elinden
Âl-i Muhammed'i koyma dilinden
Bu aşk ile yana yana var yürü.

Muhammed'in şavkı rûz-ı cezâ'dır
Âl ü bendesine sâhib-atâdır
Hasan ile Hüseyin bedrüd'dücâdır
Ağlayarak ol divâna var yürü.

Dedim ki bir pîr'e: ey pîr-i fânî
Pîr dedi: derdin ne, eyle beyânı
Dedim pîr'e nerde DERTLİ dermânı
Pîrim dedi: "Alişân'a var yürü!.."

Ölçüsü:
Hece: 11 (duraksızdır)

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
ZİYA: ışık, ZULMET: karanlık, MEKÂN: yer, barınak; VAR YÜRÜ: var git; MÜNKİR: inkârcı; BED MİHNET: kötü mihnet (mihnet zaten kötüdür, söyleyiş zayıflığı –zaaf-ı telif– var, bazı kaynaklarda "yed-i mihnet" biçimindedir; o zaman "mihnet eli" olarak biraz daha uygun anlam kazanıyor, fakat ölçü bozuluyor); HİMMET EHLİ: iyilik - yardımsever; CÂNAN: sevgili; ÂL–İ MUHAMMED: Muhammed soyu; ŞAVK: 1. Parıltı, ışık; 2. İstek, istekli sevinç (burada görkem); RÛZ–I CEZÂ: mahşer, kıyamet günü; ÂL Ü BENDE: soy ve köle, kul; BEDRÜD' DÜCÂ: karanlıkta kalmış dolunay, tutulmuş ay; DİVÂN:

(burada) huzur, kat; PÎR: (burada) yaşlı, tecrübeli, gün görmüş adam; PÎR–İ FÂNÎ: 1. Çok yaşlı ihtiyar, 2.Ölümlü, ölümü yakın ihtiyar; EYLE BEYÂN: beyan et, söyle, anlat; Son mısraı şair –birçok başka manzumelerinde olduğu gibi– büyük dostu ve koruyucusu Alişân Bey'e adamaktadır.

BU ŞİİRİN NAZİRESİ

Ey dil sana bakî değil bu lâne
Geldiceğin âşyâne (âşiyâne) var yürü
Bu dehr-i fenâda düşme figane
Bir fenâsız gülsitâne var yürü.

Sen de bu tarıka girmek dilersen
Bu yolda canla baş vermek dilersen
"Men aref" sırrına ermek dilersen
Esrâr bilen dervişâne var yürü.

Eğerçi Emrâh'ı istersen himmet
Mürşid-i kâmile gel eyle hizmet
Her hâna sultana eyleme minnet
Şahlar şahı Alişân'a var yürü.

—Urzurumlu Emrâh —

Ölçüsü:
Hece: 11 (duraksız)

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Nazîre: Bir şairin, başka bir şairin beğendiği şiirine aynı ölçü, kafiye ve düzende ve onun havasında benzer bir şiir yazması. Bu nazire, Dertli'nin çağdaşı ve onun kadar ünlü bir şair olan Erzurumlu Emrâh'a aittir. DİL: gönül, BAKÎ: kalıcı; LÂNE: yuva, yurt; ÂŞYÂN—ÂŞİYÂN: yuva, yurt; VAR YÜRÜ: yürü git; DEHR—İ FENÂ: ölümlü dünya; FİGAN; feryat, yüksek sesle inleme; FENÂSIZ: ölümlülüğü olmayan, fâni olmayan; GÜLSİTAN: gülüstün, gül bahçesi; TARÎK: bir amaca varmak için tutulan yol; "MEN ARAF": Kur'andaki "nefsini tanı" âyetine işaret; ESRÂR: sırlar; DERVİŞÂN: dervişler; HİMMET: çaba, gayret, bir bilginden ilim edinme; MÜRŞİD—İ KÂMİL: olgun ve tam yetenekli kişi, olgun aydınlatıcı, öğretici; HÂN: hakan, sultan.

NEFES – KOŞMA
(Devriye)

Sanma sofi bizi rûzemiz yoktur
Ramazan-ı aşkın sıyâmıyız (sayyanıyız) biz
Söyletme, derûnda derdimiz çoktur
Dertte noksan değil, tammamıyız biz.

Yoktur halâsımız, aşk esiriyiz
Memâlik-i aşkın şâh ü mîriyiz
"Yetim" âyetinin müfessiriyiz
"Hel etâ" dersinin imamıyız biz.

Dert'ten hâli değil dil'-nâşâdımız
Anın içün Dertli kaldı adımız
Kıyâmete değin yok âzâdımız
Âl-i Muhammed'in gulâmıyız biz.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
SOFİ: Sofu, kaba sofu anlamında kullanılmıştır, aslında tasavvufta sofilik çok yüksek bir derecedir; RÛZE: (Farsça) oruç; SIYÂM: (Arapça) oruç; SAYYAM: oruçlu; DERÛN: iç içeri; HALÂS: kurtuluş; MEMÂLİK: ülkeler; MEMÂLİK–İ AŞK: aşk ülkeleri (mecaz olarak); ŞÂH: padışah, hükümdar; MİR: padışah, hükümdar (ilki Farsça, ikincisi Arapça'dır); MÜFESSİR: genel olarak tefsir eden, yorumlama yapan kimse. Gerçek anlamında Kur'an üzerinde yorumlamalar yapan din bilgini (bilindiği gibi tefsir, İslâmî ilimlerden birinin başlıca dallarından biridir, bu dalla uğraşan kimselere de müfessir denilir); HEL ETÂ: Kur'an'daki "yetim" âyetine işaret ediliyor; HÂLÎ: uzak, arınmış, kurtulmuş, boş kalmış; DİL–NÂŞÂD: (tamamlama yanlış ve yarımdır; DİL–İ NÂŞÂD: olması gerekir, ölçü zoruyla böyle söylenmiştir) şâd olmayan, rahat ve mutlu olmayan gönül; DEĞİN: kadar, değinceye; ÂZÂD:

serbest, özgür kalmak, kölelikten kurtulmak; ÂL–İ MUHAMMED: Muhammed'in soyu; GULÂM: erkek çocuk, oğlan, köle.

NEFES – KOŞMA
(Devriye)

Aşık olan gezer gurbet illeri
Böyledir mürşidden icâzetimiz
Sıdk ile tutmuşuz tevekkül bâbın
Gün be gün artmakta kemâlâtımız.

Aşıklar ta'netmez yoksulu bayı
Gönülde bir tutar bay ü gedâyı
Esîr-i aşk olan bilmez safâyı
Bizim gam çekmektir safahâtımız (sefâletimiz)

DERTLİ gurbet ilde kaldı bî hemtâ
Görünmez gözüne cevher-i yektâ
Recam budur senden hazret-i Mevlâ
Nasib et bizlere vilâyetemiz.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
MÜRŞİD: irşâd eden, aydınlatan, din, ilim ve ahlâk konularında cahilleri bilgi ve faziletle donatan kimse; İCÂZET: diploma, (eskiden birisinden, bir medreseden ders alıp mezun olan kimselere verilen belge, "hocalık, kadılık ve benzeri işleri yapmasına tarafımızdan izin verilmiştir, bu işleri yapması câizdir" anlamını kapsayan belge); SIDK: doğruluk; TEVEKKÜL BÂBIN: tevekkül kapısını, Allah'tan gelen her şeye razı olma yolunu; KEMÂLÂT: olgunluklar; TA'NETMEK: kınamak, ayıplamak, başa kakmak; BAY: zengin, varlıklı; BAY Ü GEDÂ: zengin ve dilenci, varlıklı ile yoksul; SAFAHÂT: evreler, dönemler, aşamalar (parantez içindeki şekil kafiyeye safahât ise anlama daha yatkın düşmektedir); BÎ HEMTÂ: eşsiz, benzersiz (olumlu anlamda kullanılır: "Bu adam ilimde, ahlâkta bî hemtâdır" gibi. Burada ise şair, yanlış

olarak, kimsesiz, yoksul, sahipsiz anlamına kullanmıştır); YEKTÂ: tek, seçkin, benzersiz, üstün; VİLÂYET: vilâyet, il çevresi, (burada) yerimiz yurdumuz, kendi bölgemiz anlamına.)

NEFES – KOŞMA
(Devriye)

Hitâb-ı "elest" te, bezm-i ezelde
Sadakatle ikrar verenlerdeniz
Gönül gezdirmeyiz gayri güzelde
Biz Cemâlü'llâh'ı görenlerdeniz.

Bir "kün" emri ile halk'oldu dünya
Bu kadar mevcûdât, bu kadar eşyâ
"Nefhatü min ruhî" dedikte Mevlâ
Âdem'in şekline girenlerdeniz.

Bin türlü dert ile bezet DERTLİ'yi
Gerek kısalt gerek uzat Dertli'yi
Bâb-ı velâyette gözet Dertli'yi
Yabancı değiliz, erenlerdeniz.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
HİTÂB–I "ELEST": Allah'ın bezmi elestte" ben sizin rabbiniz değil miyim" diye hitabettiği zaman; BEZM–İ ELEST: bu hitabın yapıldığı meclis; İKRAR VERMEK: söz vermek, ifade etmek, itiraf ve kabul etmek; GAYRİ: 1. Bundan böyle, 2. Başka, değişik; CEMÂLÜ'LLÂH: Allah'ın güzel yüzü; KÜN EMRİ: Allah'ın evreni yaratmak üzere "ol, oluş" diye emir vermesi; HALK'OLMAK: yaratılmak; HALK'OLDU: yaratıldı; MEVCÛDÂT: varlıklar; EŞYÂ: şeyler, var olan her şey; "NEFHATÜ MİN RUHÎ": kendi ruhumdan üfledim, nefhettim; MEVLÂ: Allah; ÂDEM'İN ŞEKLİNE GİRMEK: insan olarak meydana gelmek, insan olarak oluşmak; BÂB–I VELÂYET: velîlik, evliyalık, ermişlik kapısı, yolu; ERENLER: ermiş kimseler (ayrıca Bektaşilerin, birbirlerine bu şekildeki yaygınlaşmış seslenişleri ve ünlemeleri).

TAŞLAMA

Telli sazdır bunun adı
Ne âyet dinler, ne kadı
Bunu çalan anlar kendi
Şeytan bunun neresinde?

Abdest alsan, aldın demez
Namaz kılsan kıldın demez
Kadı gibi harâm yemez
Şeytan bunun neresinde?

Venedik'ten gelir teli
Ardıç ağacından kolu
Be Allah'ın sersem kulu
Şeytan bunun neresinde?

İçinde mi, dışında mı
Burgusunun başında mı
Göğsünün nakışında mı
Şeytan bunun neresinde?

Dut ağacından teknesi
Kiriştan bağlı perdesi
Behey insanın teresi
Şeytan bunun neresinde?

Dertli gibi sarıksızdır
Ayağı da çarıksızdır
Boynuzu yok, kuyruksuzdur
Şeytan bunun neresinde?...

Ölçüsü:
Hece: 8 (duraksız)

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Dertli'nin sekizli hece ile yazdığı pek nadir manzumelerinden biri. Söylentiye göre, Dertli'nin saz çalıp deyişler söylediğine kızan Beypazar kadısı, kendisine bir haber yollamış:

"—O sazı kırsın; atsın. Saz çalmak haramdır, onda şeytan vardır!" uyarısında bulunmuş. Buna çok kızan Dertli, cevap olarak bu taşlamayı düzenlemiştir. Hatta: "Kadı gibi haram yemez" mısraının aslının: "Senin gibi haram yemez" biçiminde olduğu, sonradan düzeltildiği de ileri sürülmüştür.

ÂYET: Kur'an-ı Kerîm'deki surelerin her cümlesine verilen genel ad; VENEDİK'TEN GELİR TELİ: Bir zamanlar her türlü endüstri gücüne sahip olan Osmanlı Devleti, giderek bunlardan yoksun kalmış, en basit şeyleri de dışarıdan alır-getirir olmuştu. Sazların telleri Venedik'ten ithal edilirdi; KİRİŞ: sazların perdelerini işaretlemek için yer yer bağlanan ve sinirden, bağırsaktan yapılan sağlam ipler; TERES: muhabbet tellâllığı gibi aşağılık işler yapan kimselere, hakaret anlamında söylenen, sonra yaygınlaşan bir küfür.

TAŞLAMA

Ben senin aslından aldım haberi
Aşıklık bilmezsin, densizlenirsin
Nafile söyleyip usta eş'arı
Geçip de üst yana şahbazlanırsın.

Bir yerde kurarlar bezmi divânı
Ararsan görünmez mahbâb-zamanı
Kimden ezber ettin sen bu yalanı
Güzeli sevdikçe elfazlanırsın.

Yutabilir misin sen bu lokmayı
Öğretirler sana ders okutmayı
İnceden eğirip sık dokutmayı
Gider kahvelerde kurnazlanırsın.

DERTLİYÂ gevherden çekme hesâbı
Aşıkın yanında var mı cevabı
Okuyabilmezsin İncil-kitabı
Gider Aynaroz'da papazlanırsın.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Taşlama – bilindiği gibi– halk edebiyatının hicviyesidir. Yukarıda olduğu gibi on birli koşma'yla yazıldıktan başka, öteki çeşitli ölçü ve şekillerde de yazılır. Dertli'nin bu taşlamayı hangi olay sebebiyle ve kime karşı yazmış olduğunu tespit edemedik. Ancak, belli ki, her yerde ve her zaman olduğu gibi, onun karşısında da böyle bir taşlamayı hakkedecek kişiler vardı ve var olmakta da devam edecektir.
ASLINDAN ALDIM HABERİ: aslının ne olduğunu öğrendim; NÂFİLE: boş ve başarısız, yararsız; EŞ'AR: şiirler; ŞAHBÂZ: büyük beyaz doğan kuşu; ŞAHBAZLANMAK: yiğitlik taslamak, gösteriş yapmak, böbürlenmek;

BEZM: meclis; DİVAN; (burada) meclis; BERM–İ DİVAN: divan meclisi; MAHBUB–ZAMAN (doğrusu mahbub–ı zaman): zamane güzeli, zamanın en güzeli, sevgilisi; ELFARLANMAK (burada): dillenmek, dile gelmek, bülbül gibi ötmek, (bölgesel deyim olarak) caka satmak, böbürlenmek; İNCEDEN EĞİRİP: (bazı metinlerde) İNCECİK EĞİRİP: ince eleyip; GEVHER: (burada) bir şeyin aslı, mayası; İNCİL–KİTAP: İncil kitabı; AYNAROZ: Bugün Yunanistan'da kalmış ünlü ve eski bir ortodoks kilisesi ve ona bağlı bölge. Selânik'in güney–doğusundaki üç yarımadanın en doğuda bulunan toprakları üzerindedir. Bağnaz papazları ile ve sınırları içine hiç bir dişi yaratık sokmamakla ün yapmıştır. Dertli'nin zamanında Aynaroz da, Selânik ve daha batıları gibi, Türkiye sınırları içindedir.

TAŞLAMA

Bir fâsıkın iki tane oğlu var
Zencir taksan haşre kadar uslanmaz
Sanki Fir'avun'dan gelme kolu (kavli) var
Hakikatin kucağına yaslanmaz.

Birisi fitnedir, birisi şeytan
Birisi Yezit'tir, birisi Mervan
Arş ü Kürs ü levh ü kalem, âsümân
Ay, gün yere düşer ama paslanmaz.

Birisi varlıdır, birisi yoklu
Birisi azlıdır, birisi çoklu
Darbımesel: "çıkmaz domuzdan toklu"
Bir gölge ki suya düşer, ıslanmaz.

Merhamet cebinin dibi hep delik
Var git riyâ torbasının dibin dik
Riya ile namaz kılma, eşek...
Şeriat tarikat ile süslenmez.

İbtida mektebe gider bir uşak
Şeriatten bağlar beline kuşak
Kendini âlim mi sandın dal.....
Her mecliste ulemâlık taslanmaz.

Ölçüsü:
Hece: 11 (genellikle 6 + 5 duraklı, fakat duraksız mısralar da var)

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Talat Onay Bey bu taşlamayı "Bolu'da bir zamanlar yayınlanan "Dertli" adlı haftalık gazeteden aldığını" ifade ediyor. Bir Dertli uzmanı olarak manzumenin bu şaire ait bulunduğunu kabul ediyor; ancak bu arada noksanı ve bazı mürettip hatâları olduğu kanısını da açıklıyor. Nitekim mahlas dörtlüğü yoktur. Kim ve kimin oğulları üzerine

yazıldığı da bilinmemektedir. Manzumedeki müstehçen kelimelerden ikisi noktalarla geçiştirilmiştir.
FÂSIK: fitnecilik, kötü ve aşağı huyluluk eden kimse; HAŞRE KADAR: kıyamete kadar; FİRAVUN: Mısır hükümdarlarının genel sanı, zâlimliklerinden ötürü doğu dünyasında "zâlim, kötü" anlamlarına kullanılmıştır: KOLU VAR olduğu zaman: soyu Firavun'a kadar uzanır anlamı çıkıyor; KAVLİ VAR dendiği zaman anlam daha zayıflıyor, "sözü var" oluyor; YEZİT: Hz. Hüseyin'i şehit ettirdiği için, özellikle Alevîlerce, daima lânetle anılan ve bütün müslümanlarca nefretle karşılanan Emevî halifesi. Bu isim küfür ve hakaret anlamına da kullanılmıştır; MERVÂN: Emevîlerin son halifesi. Gerçekte halifelik de yapamamış, Abbasoğulları ile yaptığı savaşta öldürülmüştür. ARŞ: Göğün dokuzuncu katı, Allah'ın makamı olduğu farzedilen kat; KÜRS (doğrusu kürsî) Arş'ın altındaki tabaka; LEVH-KALEM: Levh: levh-i mahfuz'un kısaltılmış şekli. Evrende olmuş, olacak her şeyin yazılı olduğu tasavvur olunan levha; Kalem: levh'in yazıldığı kalem. Bir adı da "A'yân-ı sâbite"dir; kader levhası anlamına. ÂSÜMÂN–ÂSMÂN: gökler; DARBIMESEL: atalarsözü; TOKLU: yetişmiş iyi ve iri koyun; RİYÂ: ikiyüzlülük; ŞERÎAT: klasik din anlayışı ve onun kanunları; TARÎKAT: sonradan, belirli kimseler tarafından kurulan, dinin değişik yorum yolları ve törenler bütünü; İBTİDÂ: önce, UŞAK: çocuk; ULEMÂ: âlimler, bilginler, din âlim ve adamları; ULEMÂLIK TASLAMAK: âlimlik, din adamlığı, bilgiçlik taslamak.

KOŞMA

Bin pend ü nasihat eyledim sana
Gönül, düşme dedim bî vefâlara
Sen gûş ü hûşünü vermedin bana
Uğrattın başını bin belâlara

Vaktin dilberinde namus âr olmaz
İkrarında sâbit, ber-karar olmaz
Aldatırlar seni, sana yâr olmaz
Gönül ne inandın dilrübâlara

Bâğda gonca olmaz gül femi gibi
Çıkarır dîdeden göz nemi gibi
Atar baştan seni perçemi gibi
Teslim olur başka âşinalara

Münafık sözüne gel gitme beyim
Hâtır-ı mahzunum incitme beyim
Derdimend DERTLİ'ye cevretme beyim
Zira dayanamaz bu cefâlara.

Ölçüsü:
Hece, 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Koşma, bilindiği gibi, Türk halk şiirinin en yaygın ve en zengin türlerinden biridir. Hemen daima sazla birlikte söylendiği, sazla koşulduğu için "koşma" adı verildiği söylenir. Pek az olarak sekizli mısralarla yazılanı da olmakla beraber, koşmalar büyük çoğunlukla hecenin "11'li ölçüsü ile meydana getirilirler. En az üç dörtlükten oluşan koşmalarda en çok altı dörtlüğe kadar çıkanlar da görülür. Koşmaların kafiye dizilişi şöyledir: Birinci dörtlükte düzen çoğunlukla ABAB, bazan ABCB biçimindedir. Bundan sonraki dörtlüklerin düzeni DDDB, HHHB, KKKB... olarak gider. Başka bir deyimle ilk dörtlükten sonraki dörtlüklerde her dörtlüğün ilk üç mısrası kendi ara-

sında, son mısraı ise ilk dörtlüğün son mısraına kafiyelidir (yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi.) Son dörtlükte –divan edebiyatındaki gazelde olduğu gibi– şair mutlaka adını ya da mahlasını kullanır. Esasen genellikle sözlü bir edebiyat türü olan halk şiirinin hemen bütün türlerinde manzumenin sonunda ad-mahlas kullanma geleneği vardır ve bu gelenek bir çeşit imza görevini yerine getirmektedir. Koşmalarda konu sınırlı değildir. Koşma meydana getiren bir şair aşk, tabiat güzellikleri, yaşamın herhangi bir yönü üzerindeki duygu ve düşüncelerini dile getirebileceği gibi, din TEMA'sına ve yukarıda görüldüğü gibi ahlâk ilkeleriyle birlikte çeşitli duygulara da yer verebilir. Türklerin en eski nazım türlerinden biri olan koşmalar, İslâmlıktan önce de vardı; ancak İslâmlıktan önceki adı "koşuk"tu.

PEND: nasihat; BÎ VEFA: vefasız; GÛŞ: kulak, HÛŞ: akıl GÛŞ Ü HÛŞ: kulak ve akıl; İKRAR: (burada) vaad, vaid; İKRARINDA SABİT OLMAK: vâdini, sözünü tutmak; BER–KARAR: bir kararda, karar üzerinde; DİLRÜBÂ: gönül kapan, gönül çekici, çok güzel; BÂĞ: bahçe; FEM: dudak; DÎDE: göz; NEM: ıslaklık; ÂŞİNÂ: tanıdık, dost; MÜNAFIK: kişilerin arasına ikilik sokan, ara bozucu, hain; HÂTIRI MAHZUN: mahzun gönül; CEVRETMEK: eza cefa etmek.

KOŞMA

Başkeser kaddine servi gülşende
Hey kaameti bâlâ seni görünce
Güller girye eder, goncalar hande
Ey ruhleri hamrâ seni görünce.

Aşk ile bağrıma bastım taşları
Akıttım dîdeden kanlı yaşları
Zaptedemez kendin gönül kuşları
Koparır vâveylâ seni görünce.

Zülfikar resminde çekilmiş kaşlar
Ehl-i aşk hâlinden bilmeyen taşlar.
Gülşen-i hüsnünde evrâda başlar
Her bülbül-i şeydâ seni görünce.

Mevc urur deryâ veş dü çeşmim seli
Eser başımızda muhabbet yeli
Açılmaz dehânı, söylemez dili
Derdimend DERTLİYÂ seni görünce.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
BAŞKESMEK: (başı kesmek eylemi ile ilgisi yoktur, iki kelimeden oluşmuş mecazî bir söz-deyimdir) bir kimsenin başka bir kimseye karşı büyük saygı göstermesi, başını hafifçe eğerek selâm verme, emrine uyma; KADD: boy; insanın boyu; SERVİ: selvi ağacı (aslı serv'dir); GÜLŞEN: gül bahçesi; KAAMET: uzunluk, boy; KAAMET–İ BÂLÂ: boyu uzun; GİRYE ETMEK: ağlamak; HANDE ETMEK: gülmek; RUH (rûh değil) yanak; RUHLERİ: yanakları; HAMRÂ: çok kırmızı, kırmızı, RUHLERİ HAMRÂ: yanakları kırmızı; DÎDE: göz; VÂVEYLÂ: çığlık, feryat, haykırış, inleyiş; ZÜLFİKAR: Hz. Ali'nin, ağzı çatal olduğu söylenen ünlü kılıcı; RESM: biçim, tarz; ZÜLFİKAR RESMİNDE: Zülfikar kılıcı gibi, bu kılıca benzer

tarzda, biçimde; ÇEKİLMİŞ: 1. Yaratılmış, 2. Kaldırılmış, gerilmiş, çatılmış; EHL–İ AŞK: aşk ehli, âşık, kendisini aşka kaptırmış; TAŞLAMAK: hicvetmek, kınamak, kinayeli şekilde küçültücü sözler söylemek. Bilindiği gibi dilimizde birisinin hakkımızdaki imâlı bir sözü için: "Bana taş atıyor" deriz. Bunun dışında "taşlama" halk şiirinde terim anlamı da taşır, divan edebiyatının "hicviye"sine karşılık, halk edebiyatında birini hicvetmeye taşlama denir. GÜLŞEN–İ HÜSNÜN: güzelliğinin gül bahçesi, bir gül bahçesi gibi olan güzelliğin; EVRÂD: virdler; VİRD: belirli zamanlarda okunması mânevi bir görev olarak kabul edilen âyetler, dualar, Allah'ın, peygamberin isim ve sıfatları; BÜLBÜL–İ ŞEYDÂ: delicesine âşık olmuş olan bülbül; MEVC: dalga, URMAK: vurmak: MEVC URMAK: dalgalanmak; DERYÂ VEŞ: deniz gibi; DÜ ÇEŞMİM İKİ GÖZÜMÜN; DEHÂN: ağız, ağzı oluşturan iki dudak; DERDİMEND: dertli, zavallı.

KOŞMA

Cemâlin görünce ey gül-i rânâ
Vücudum şehrine düştü velvele
Hasret ü hicrinle çekerim sevdâ
Sanki dil mülküne düştü zelzele.

Dağılmış cihâna şöhretin şânın
Mürg-i tûti gibi söyler lisânın
Neşe verir halka şirin zebânın
Düşer âlem içre heman gulgule.

Cân alır cesetten ol kemân ebrû
Ser â pâ vechinde leşker-i Hindû
Baş çıkarmış festen mâh veş gîsû
Mûy-i müşkîn sarışmışlar tel tele.

Gezer idin her dem bilmezdik nerde
Yanar aşk ateşi söyünmez sende
Unutma DERTLİ'yi gezdiğin yerde
Verme adûlarla cânım el ele.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6+5 (üçüncü dörtlüğün son mısraı dışında)

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
CEMÂL: güzel yüz; GÜL–İ RÂNÂ: güzel, seçkin, parlak gül; VÜCUDÜM ŞEHRİ: (mecaz) vücudum, tüm varlığım, benliğim; VALVELE: şamata, gürültü, patırtı, tedirginlik; HİCR: ayrılık, ayrı düşmek; HASRET Ü HİCRİNLE: özlemin ve ayrılık acınla (bazı kaynaklarda "hasret-i hicrinle" biçiminde tamlama olarak geçiyor, o zaman anlamı "ayrılığının hasretiyle" gibilerden daha zayıf bir söyleyişe dönüşmektedir); DİL: gönül, kalb; DİL MÜLKÜ: gönül ülkesi (mecaz) yüreğime, içime; ZELZELE: deprem; MÜRG: (g kalın okunacaktır) kuş; TÛTİ: halk ağzında dudu biçimine dönüşen kelime, papağan; MÜRG–İ TÛTİ: papağan kuşu; LİSÂN: (burada ağız) dil; ŞİRİN: tatlı;

ZEBÂN (Farsça) dil; ŞİRİN ZEBÂN: tatlı dil, tatlı dilli; GULGULE: karma karışık seslerle meydana gelen gürültü, bağırtı çağırtı, telâşlı kıpırdanışlar; CESET: aslında vücudun maddi yapısı, fakat dilimizde ölü vücudu anlamında yerleşmiş bulunmaktadır. Buradaki anlamı asli niteliğinde kullanılmıştır. KEMÂN: okun fırlatılmasına yarayan araç, yay; EBRÛ: kaş; KEMÂN EBRÛ: yay gibi, yaya benzeyen kıvrık kaş; SER Â PÂ–SERÂPÂ: baştan ayağa, baştan ayağa kadar, baştan başa; VECH: yüz; LEŞKER–İ HİNDÛ: Hind askeri (leri), esmer renkli olan Hintlileri işaret ederek sevgilinin yüzündeki sayısız ben'leri kastediyor; MÂH VEŞ: ay gibi, ay gibi güzel; GİSÛ–GEYSÛ: zülüf, kâhkül, yandan sarkan saç, perçem; MÛ–MÛY: saç teli, vücuttaki tüy; MÜŞKİN: misk kokulu; MÛ–Yİ MÜŞKİN: misk gibi kokan saçın telleri; HER DEM: her zaman; SÖYÜNMEZ: sönmez; SER: baş; ADÛ-ADÜV: düşman.

KOŞMA

Bakıp rahm'eylemez çeşmin yaşına
Çok cefâlar kılar nev-civân bize
Vermesin böyle dert kullar başına
Çün ezelî vermiş lâ-mekân bize.

Keman kaşlarına ezel mâilim
Bir lahza görmesem aklı zâilim
Bir gün değil, beş on güne kaailim
Etmese bu cevri her zaman bize.

Câme-i sabrımı odlâre yaktı
Muhabbet kemendin boynuma taktı
Yalın ayak, keçe külâh bıraktı
Gör ne etti âdil Alişân bize.

Taksimde dert düştü dil'nâşâdıma
Anın içün DERTLİ denmiş adıma
Ne yâre hayrım var, ne evlâdıma
Âhir haram oldu hânümân bize.

Ölçü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
RAHMEYLEMEK: acımak, merhamet etmek; ÇEŞMİM: gözlerimin; NEV–CİVÂN–NEVCEVÂN: yeni yetişmekte olan genç-taze; ÇÜN: (burada) değil mi ki; EZELÎ: başından beri, tâ başından, başlangıçtan bu yana, daha doğmazdan önce; LÂ–MEKÂN: 1. Yeri yurdu olmayan, evsiz barksız, serseri; 2. Yerden yurttan uzak, yer ve barınma ihtiyacından arınmış, arınık ve uzak (bu ikinci anlam "zamandan ve mekândan münezzeh olan" Allah için de kullanılır ve şair burada bu ikinci anlamı kastetmektedir. KEMÂN KAŞ: yay gibi, yaya benzeyen kaş; EZEL MÂİLİM: ezelden beri meyilliyim, âşıkım, düşkünüm; LAHZA: an, kısa zaman süresi, bir an bile; AKLI ZÂİLİM:

(zaaf-ı te'lif, yani zayıf ve kusurlu anlatım-söyleyiş var) aklımı yitirmiş adamım, aklı başında olmayan kimseyim, aklım başımda olmaz; KAAİL: (burada) râzı, kanaat eden, inanıp razı olan; KAAİLİM. razıyım, CEVR: eza, cefa; CÂME: giysi, giyecek şey, elbise; CÂME–İ SABR: sabır denilen giyecek (mecaz); ODLÂRE: ateşlere; KEMEND: ucu boğumlu ip; MUHABBET KEMENDİN: (mecaz) aşkının kemendi, düğümlenen ipi; YALINAYAK, KEÇE KÜLÂH: seril sefil, ÂDİL: adaletli, merhametli, iyi yürekli. Bu mısrâdan anlaşıldığına göre, Dertli'nin büyük dostu ve koruyucusu Alişân Bey, bu manzumenin yazıldığı sıralarda Dertli'yi ihmal etmiş durumdadır. TAKSİMDE: Tanrı tarafından kısmetler kullar arasında bölüştürülürken; DİL'NÂŞÂD (yanlış anlatım, doğrusu: DİL-İ NÂŞÂD. Ölçü zoruyla böyle söylenmiştir) şâd olmayan, mutlu ve rahat, huzurlu olmayan gönül; ÂHİR: nihayet, en sonunda, ÂKİBET: sonuç olarak, nihayet; HÂNÜMÂN: ev bark, (mecaz) çoluk çocukla birlikte bir arada yaşama.

KOŞMA

Doymak olmaz hüsn ü letâfetine
Ey dü çeşmi nücûm v'ey cebîni mâh
Cem'olmuş âşıklar ziyaretine
Asitânın (âstânın) hâki sanki Beytü'llâh.

Vücûdun çâr anâsırdan düzülmüş
Kamer–ruhsârına hâller dizilmiş
Gözün harf-i aynı, Ali yazılmış
Kaşların fevkinde satr-ı Bismillâh.

Gurre-i mâh gibi ebrû hilâlin
Kimlere müyesser olur visâlin
Mısr-ı melâhatte Yusuf cemâlin
Görenler dediler: Tebârek'allâh.

Dost benim Yusuf'um, ben anâ Yakup
Büküldü kaametim mânend-i mektûp
Gerçi çok âşıklar vasfeder mahbûp
DERTLİ, bu medhine senin eyvâllâh!..

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5 (ikinci dörtlüğün ilk mısraı dışında)

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
HÜSN Ü LETÂFET: güzellik ve tatlılık, hoşluk; DÜ ÇEŞM: iki göz; NÜCÛM: yıldızlar (tekili: necm); DÜ ÇEŞMİ NÜCÛM: gözleri yıldızlara benzeyen; V'EY: ve ey... (hemen bütün kaynaklarda –Talat Bey'in çalışmaları da bu arada– vay olarak yazılmış ve anlam çıkmadığı ileri sürülmüştür. Eski harflerle VAV ve YÂ harflerinden oluşan bu kelime aslında bileşik kelimedir, "VE EY" anlamınadır, vay değildir ve eski şiirimizde v'ey –ve ey örnekleri çoktur); CEBÎNİ MÂH: alnı ay (gibi); CEM'OLMAK: bir araya gelmek, toplanmak; ÂSİTÂN (doğrusu âstân) eşik, mecaz olarak sevgilinin yeri, evi, semti; HÂK: toPRAK; BEYTÜ'LLÂH: Allah'ın evi, Kâbe; ÇÂR ÂNASIR:

dört öge, dört ana öge (ateş, su, toprak, hava); DÜZÜLMÜŞ: karıştırılıp bir araya getirilmiş, oluşturulmuş; KAMER–RUHSAR: ay (gibi) yanak, ay yanaklı; HÂLLER: ben'ler; HARF–İ AYIN: eski harflerde "ayın" adlı harf; ALİ ADI YAZILMAK: Hz. Ali'nin adının ilk harfi "ayın" harfi ile başlardı. Ali yazılıp bir de karşısına bunun simetrisi olarak tersine bir Ali daha yazıldığında insan yüzünün göz ve kaş ortamı belirlenirdi. "Çifte Ali" ile ve eski harflerin daha başka birkaç elemanı ile çizilen resimlerde Bektaşiler, Ali'yi sembolleştirmiş olurlardı. FEVK: üst, FEVKİNDE: üstünde; SATR: satır, yazının her satırı; SATR–I BİSMİLLÂH: Bismillâh satırı, kelimesi, adı; GURRE–İ MÂH: yeni doğan, yeni yeni parlayan ay; EBRÛ HİLÂLİN: (yanlış anlatım; HİLÂL EBRÛN olması lazım) hilâl kaşın; MÜYESSER: nasip; VİSÂL: kavuşma, birleşme, bir araya gelme; MISR–I MELÂHET: güzellik Mısır'ı (Mısır sözünü Yusuf-Züleyha) hikâyesinin geçtiği yer olarak kasten kullanıyor); YUSUF CEMÂL: Yusuf'unki kadar) güzel yüz; TEBÂREK'ALLÂH: Allah mübarek etsin, maşallah; YAKUP: Yusuf'un babası Yakup Peygamber; BÜKÜLDÜ KAAMETİM: belim büküldü; MÂNEND–İ MEKTUP: mektup gibi (eskiden kâğıda yazı yazmak için, ele alınan kâğıt bükülüp katlanarak diz üzerine alınır her birkaç satır yazıldıkça bükülen boş kısımlar açılarak o boş kısımlara da yazı yazılırdı, yazı masası o zamanlar Türkiye'de henüz bilinmiyor ya da kullanılmıyordu. Bu arada "mektup" kelimesinin –günümüzdeki anlamından çok– yazı, yazılmış yazı, yazılmış kâğıt anlamına geldiğini de hatırlatalım); VASFETMEK: özelliklerini sayıp dökmek, anlatmak; MAHBÛP: sevgili ve daha başka anlama; EYVALLÂH: Evet, kabul, doğrusu da bu.

KOŞMA

Hicranınla uyku girmez gözüme
Bî devlet ser ister yâr kucağını
Değmiş bâd-ı sabâ perişan etmiş
Deste beste duran zülfün bâğını.

Candan hayranıyım o nev-civânın
Sînem nişânesi ebrû kemânın
Gülşen-i hüsn içre gonca fidanın
Şükûfeler almış sol ü sâğını.

Ayaklar altında DERTLİ bir kuldur
Ayarda cevherdir, bahâda puldur
Sâki nöbet gözle, câm-ı mey doldur
Bâdedir yandıran aşk ocağını...

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
HİCRAN: ayrılık, ayrılık acısı; BÎ DEVLET (burada) talihsiz, gün görmemiş; SER: baş; BÂD–I SABÂ: seher yeli, sabahları hafif hafif esen yel; DESTE BESTE: yer yer dağınık, yer yer bağlı; ZÜLFÜN BÂĞI: saçlarının düğümü; NEV–CİVÂN–NEVCİVAN: yeni yetişmekte olan genç, sevgili, güzel; NİŞÂNE: işaret; EBRÛ KEMÂN: (doğrusu: KEMÂN EBRÛ) yay gibi kaş, yaya benzeyen kaş; GÜLŞEN–İ HÜSN: güzelliğinin gül bahçesi; ŞÜKÛFE: çiçek; BAHÂ: fiyat, değer; SÂKÎ: içki dağıtan güzel; CÂM–I MEY: içki kadehi, şarap içilen kadeh; BÂDE: şarap.

KOŞMA

Bâd-ı sabâ benim hasbihâlimden
Varıp nazlı yâre dedin, ne dedi?
Cünûn-ı aşk ile âşık-ı şeydâ
Geziyor âvâre dedin, ne dedi?

.....
.....
.....
.....

Ne vakt idi dost iline varışın
El bağlayıp divanına duruşun
Derdimend DERTLİ'yi anıp soruşun
Gamzesi gaddâre dedin, ne dedi?

Ölçüsü:
Hece: 11 (ikinci dörtlükte durak yok)

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Bu koşmanın ikinci dörtlüğü bulunamamıştır. Koşma en az üç dörtlükten oluştuğuna göre, şairin bu dörtlüğü de mutlaka yazdığı, fakat kaybolduğu anlaşılmaktadır.
BAB–I SABÂ: seher yeli; HASBIHAL: (burada) hal, durum, ne durumda olduğu; CÜNUN–I AŞK: aşk deliliği, aşkın deliliği; ÂŞIK–I ŞEYDÂ: çılgın, çılgıncasına âşık; EL BAĞLAYIP DİVAN DURMAK: saygıyla birisinin karşısında ellerini göğsünün altında bağlayarak ayakta durmak; DERDİMEND: dertli, zavallı; GAMZE: göz ucuyla bakış, GADDÂRE: bu kelime üzerinde tevriye yapılmıştır, 1. gaddâr zâlim anlamınadır. Gaddâr'e olarak okunup düşünüldüğü vakit "zâlime" anlamına geliyor. 2. Gaddâre ise çok keskin kılıç. Kesici âlet anlamındadır. Birincisi düşünülürse: "bakışı zâlemi", ikincisi düşünülürse bakışı keskin kılıç olan" anlamına geliyor.

KOŞMA

Bir Rum güzeline oldum mübtelâ
Teşne dil "la'line kanayım" dedi
Kaşlar şöyle dursun gözler bin belâ
Gönül "ateşine yanayım" dedi.

Dedim: Ela do moni do kilisa
Tasvir-i Meryem'le sûreti İsâ
Dedim ki: Ela do na sefiloya
Papas sto heri mu Panayam, dedi.

Dedim ey bî vefa girme kanıma
Şemşîr-i cevrinle kıyma canıma
Teslîm-i tâm ile geldi yanıma
"Dertli'nin derdini sınayım" dedi.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5 (Rum'ca sözler olan dörtlük dışında)

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Dertli'nin, Karacaoğlan'ın nadiren havasına girdiği, sayıca az ve değerce önemsiz manzumelerinden biridir.
MÜBTELÂ: tutkun, tutulmuş, gönül vermiş; TEŞNE DİL: susamış gönül, istekli gönül, LA'L: yakut cinsinden kırmızı ve değerli bir taş, (mecaz) dudak; ELA DO MONİ DO KİLİSA: Buraya gel, yalnız kilisa burada. TAŞVİR-İ MERYEM: Meryem resmi, Meryem'in resmi; SURTE–İ İSÂ: İsâ resmi, İsâ'nın resmi, heykeli, İsâ biçimi; ELA DO NA SEFİLOYA: Buraya gel, işte sevgi, PAPAS STO HERİ MU PANAYAM: Papas elimdedir (korkma), çünkü ben Meryem'im. Bu sözlerde de iki anlam vardır. 1. Papası elde ettim, 2. Bilindiği gibi birçok Meryem resimlerinde İsâ, bir bebek olarak, Meryem'in kucağında ve ellerinin içinde görülür. BÎ VEFA: vefasız; ŞEMŞÎR: kılıç; ŞEMŞÎR–İ CEVR: eza cefa kılıcı; TESLİM–İ TAM: tam bir teslimiyet, uysalca; SINAMAK: iki anlamda: 1. Denemek, tecrübe etmek, 2. Sınmak'tan: sınayım: kırmaktan kırayım anlamına (kırayım, ortadan kaldırayım.)

KOŞMA

Sâkiyâ meyinde (câmında) nedir bu esrâr
Kıldı bir katresi mestâne beni
Şarab-ı la'linde ne keyfiyyet var
Söyletir efsâne efsâne beni.

Ref'et nikabını ey vech-i enver
Zulmette gönlümüz, olsun münevver
Şarab-ı la'linin lezzeti dilber
Gezdirir meyhane meyhane beni.

Âşıkın çok belâ gelir başına
Tahammül gerektir adû taşına
Şem'-i ruhsârına, aşk âteşine
Yanmakta seyretsin pervane beni.

Bakmazlar DERTLİ'ye algındır deyû
Hakikat bahrına dalgındır deyu
Bir saçı Leylâ'ya vurgundur deyu
Yazmışlar defter ü divane beni.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
SÂKİYÂ: ey sâki, ey içki dağıtan güzel; MEY: şarap; CÂM: içki, şarap kadehi. (Dertli'nin en ünlü ve en güzel koşmalarından biri olan bu manzume bestelenmiştir; Türk sanat müziğinin repertuvarında sık sık hâlâ yer almaktadır. Bestelerde "meyinde" yerine "câmında" şekli kullanılmaktadır. Ancak, özellikle alttaki mısradaki "katre" kelimesi ile "meyinde" şekli daha uyumlu düşmektedir.) ESRÂR: sırlar; KATRE: damla; MESTÂNE: sarhoş, kendinden geçmiş; ŞARAB–I LA'LİN: dudağının şarabı; KEYFİYET: hal, durum, nitelik; EFSANE EFSANE SÖYLETMEK: derli toplu ve düzenli değil de yayvan ağızla, gerçekler dışında, birbirini tutmayacak şekilde

söyletme, söyleme; REF'ET: kaldır; NİKAB: örtü, peçe, yüze örtülen örtü; VECH–İ ENVER (ya da vechi enver): birinci şekilde çok parlak yüz, çok güzel yüz; ikinci şekilde yüzü çok parlak, çok güzel anlamlarına; ZULMET: karanlık; MÜNEVVER: aydın, aydınlanmış; ADÛ: düşman; ADÛ TAŞI: düşmandan gelen kınamalar, kötülükler; ŞEM': mum, ışık; ŞEM'–İ RUHSÂR: (mecaz) yanağın ışığı, parlaklığı, güzelliği; ALGIN: avare, perişan, çevresiyle ilişkilerini kesmiş, meczub, serseri; BAHR: deniz; HAKİKAT BAHRİ: gerçek denizi (mecaz); SAÇI LEYLA: Leylâ gibi güzel saçlı; DEFTER Ü DİVANE YAZMAK: (burada) kütüğe geçirmek, adını öylesine çıkarmak. Bazı kaynaklarda bu son ifade "yazmışlar deftere, divane, beni" biçimindedir. O zaman "beni kayda, deli, olarak geçirmişler" anlamı beliriyor. Ancak birinci şekil bu koşmanın havasına daha uygun düşmektedir.

KOŞMA

Gülşen-i dehr içre gezme serseri
Korkum: düşürürler tuzağa seni
Ne belâlar çekti sefil pederi (n)
Getirinceye dek bu çağa seni.

Terbiyeler ettiği beğlendirmeğe
Tûti gibi seni söylendirmeğe
Gezdirip bağları eğlendirmeğe
Almıştır dâyeler kucağa seni.

Saçın görse sümbül perişan olur
Gider akıl baştan dardağan olur
Goncaların bağrı kızıl kan olur
Koymasın bâğbân her bâğa seni.

Noksansın Dertli'ye çare-sazlıkta
Yektâsın a kuzum her cambazlıkta
Gönüller çalmakta, oyunbazlıkta
Sarmamış analar kundağa seni.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
GÜLŞEN–İ DEHR: (mecaz) dünya denilen gül bahçesi, bir gül bahçesine benzeyen dünya; SERSERİ: başı boş, avare, hesapsız, önünün ardını düşünmeden; KORKUM: korkarım ki; SEFİL: zavallı, fakir, biçare, güçsüz (anlamın gelişine göre "pederin" olmak gerekir; ancak kafiye için böyle yazılmıştır); BEĞLENDİRMEK: bey haline getirmek; TÛTİ: papağan; BÂĞ: bahçe, DÂYE: dadı, lala; DARDAĞAN: perişan, darmadağın, allak bullak; BÂĞ-BÂN: (Türkçe'de bâğıbân gibi okunuyor) bahçıvan; NOKSAN: eksik; NOKSANSIN: (buradaki anlamıyla) hiç bir yardım ve iyilikte bulunmazsın, esirgersin; ÇARESÂZ:

çare olmak, çare bulmak, yardım etmek; YEKTÂ: biricik, bir tane, eşi benzeri bulunmaz; SON MISRAIN ANLAMI: hiç bir anne senin gibisini doğurup büyütmemiştir.

KOŞMA

Hâl ü hat rûyunda eylemiş tugyân
Zaptetmek isterler hüsnün kişveri
Mülk-i Rûm fethine eylemiş fermân
Kurmuş haymelerin Hindû leşkeri.

Cemâlinden kemâl oluptur ızhâr
İbretle bakılsa bin nişâne var
Resm olmuş alnında çifte zülfikâr
Yâd eyler gözlerin nâm-ı Haydar'ı.

Aşk oduna düşüp yanmayan gülmez
Dest uzatıp hûn-i giryesin silmez
Dânâ olan bilir, nâdanlar bilmez
Âşıkın gönlünde olan dilberi.

Seni sevenlerle sen ülfet eyle
Kadrin bilmeyenden kaç, gayret eyle
Perişan halime mürüvvet eyle
Ağlatma sevdiğim DERTLİ kemteri.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5
KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
HÂL: yanaktaki ben; HAT: yüzdeki tüyler, ayva tüyleri; HÂL Ü HAT: benler ve tüyler; RÛ–RÛY: yüz, çehre; TUGYÂN–TUĞYÂN: taşma, taşkınlık, taşkın hali; HÜSN: güzellik, HÜSNÜN KİŞVERİ: (mecaz) güzelliğinin ülkesi; MÜLK–İ RÛM: Anadolu (özellikle divan edebiyatında ve eski metinlerde MÜLK–İ RÛM, DİYÂR–I RÛM sözleri ile Anadolu kastedilirdi. Son olarak Ziya Paşa bile bu deyimi ünlü "terkib-i bend" inde kullanmıştır). FETHETMEK: zaptetmek, ele geçirmek; FERMÂN: padişap buyruğu; HAYME: çadır (yüzdeki ben'leri yer yer kurulmuş, konmuş çadırlara benzetiyor); HİNDÛ LEŞKERİ. Hint askeri (ben'lerle esmer Hintliler arasında ilgi kuruyor); CEMÂL: güzel yüz; KEMÂL: olgunluk; IZHÂR:

belli olmak, belirmek, görünmek, ortaya çıkmak; NİŞÂNE: iz, eser; RESM OLMUŞ: resmi çizilmiş, resimlenmiş; çifte ZÜLFİKAR: Hz. Ali'nin ünlü iki ağızlı kılıcı; YÂD EYLER: 1. Anar, hatırlatır; 2. Söyler, dile getirir; NÂM–I HAYDAR: Haydar'ın adı, Hz. Ali'nin adı; OD: ateş; AŞK ODU: aşk ateşi; DEST: el; HÛN: kan; GİRYE: gözyaşı; HÛN–İ GİRYESİN: gözlerinin kanlı yaşı; DÂNÂ: bilgin, bilen, NÂDAN: cahil, bilmeyen, ahmak; ÜLFET EYLEMEK: birlikte düşüp kalkmak, dostluk kurmak; MÜRÜVVET EYLEMEK: (burada) acımak, yardım ve iyilik göstermek; KEMTER: değersiz, önemsiz, daha az ve daha aşağıda olan (eskiden bir kimse kendinden söz ederken "bendeniz" gibi, kendi hakkında "kemter" demeyi de bir alçakgönüllülük gereği sayardı.)

KOŞMA

Sâki sunma bize mey-i engürü
Canlar câm-ı pîr-i mugana (mugandan) kanık
Dost elinden düştük gurbet illere
Hicr ile gözlerim kana bulanık.

Gider gıllu gışım, gönlüm sâf eyle
Mâsivâ gussasın ber-taraf eyle
İmânın yok amma, gel insaf eyle
Aşkınla âşıklar candan usanık.

Vâsıl olan var mı hiç visâline
Akl ü fikr eremez pür kemâline
Âftâb hüsnüne, hûb cemâline
Var mı Dertli gibi abası yanık

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
SÂKÎ: içki dağıtıcı: MEY–İ ENGÜR: üzümün şarabı; CÂM–I PÎR–İ MUGAN: meyhanecinin kadehi; KANIK: içip doymuş, kanmış; HİCR: ayrılık, ayrılık acısı; GILL U GIŞ: kin, garaz, art niyet, (burada) kuşku, üzüntü; SÂF EYLE: temizle, arıt, kurtar; MÂSİVÂ–MÂSVÂ: Tanrı dışı olan şeyler, Tanrı dışı arzu ve istekler; GUSSA: dert, kaygı, tasa, keder, BERTARAF ETMEK: ortadan kaldırmak; VÂSIL OLMAK: erişmek, ulaşmak; VİSÂL: sevgiliye kavuşma, onunla bir arada olma; PÜR: dopdolu; PÜR KEMÂL: tam ve eksiksiz olgunluk; ÂFTÂB (bizde âfitâb okunuyor): güneş, güneşin parlaklığı; ÂFTÂB HÜSNÜNE: güneş (gibi, kadar) güzelliğine; HÛB: güzel; HÛB CEMÂL: (yanlış kullanma. Cemâl zaten güzel yüz demektir, ölçü zorunun etkisi olmalı); güzel yüz; ABASI YANIK: (halk deyimi) âşık, tutkun.

KOŞMA

Yağma edip akl ü fikrimiz aldı
Bir nazik edâlı elvanlı (unvanlı) güzel
Bizi yeni baştan sevdâya saldı
Âhû gözlü, bir ak gerdanlı güzel.

Bir kûh ü sahrâya konmuş obası
Geşt ü güzâr ettim dağ u ovası
Şehir dilberinde yoktur edâsı
Aşirette molla sifanlı (unvanlı) güzel.

Hüsnü meh-i şâbân, tal'atı receb
Cihana gelmemiş böyle gonca-leb
Aklı zâhir, kendi bir âli-neseb
Sağ olsun, Dertli'ye dermanlı güzel.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
ELVANLI: renkli, görkemli; UNVANL: sanlı; KÛH: dağ; SAHRÂ: çöl, kırlık bölge; KÛH Ü SUHRÂ: dağlık ve kırlık, OBA: aşiretlerin konakladığı yer ve konaklama düzeni; GEŞT Ü GÜZÂR ETMEK: gezip dolaşmak; MOLLA SİFANLI: (bazı kaynaklarda "molla unvanlı", her ikisinde de bir anlam çıkmıyor; belki özel ve yerel bir ifade olmalıdır); HÜSN: güzellik; MEH–MÂH: ay; HÜSNÜ MEH–İ ŞABÂN: güzelliği şaban ayı (bilindiği gibi şabân arapça aylardan biridir); TAL'AT: yüz, çehre, güzel yüz, güzel çehre; TAL'ATI RECEB: yüzünün güzelliği receb (Arapça aylardan biri) ayı; GONCA–LEB: gonca dudak, dudağı gonca gibi; ZÂHİR: belirgin, açık seçik, belli, ortada; ÂLİ–NESEB: yüce soylu, yüce soydan gelme.
Bu koşma Dertli'nin anlam ve anlatım yönlerinden oldukça zayıf ve kusurlu ürünlerinden biridir; gençlik ve başlangıç dönemlerinde yazılmış olması ihtimali vardır. Basılı kaynakların bir kısmında mahlas "Lutfi"dir.

KOŞMA

Pertev-i cemâlin ey melek-sîmâ
Mâh ü mihr-i dırahşâna değişmem
Envâr-ı dü çeşmin nergis-i rânâ
Ahterân-ı âsmâna değişmem.

Mâha nur bahşeder güneş yüzlerin
Mürdeye can verir mu'ciz sözlerin
Şahâne bakışın, şâhin gözlerin
Keykubâd'a, Kahraman'a değişmem.

Zümre-i hûbanda yoktur emsâlin
Kimlere müyesser olur visâlin
Kûşe-i ebrûda dâne-i hâlin
Memâlik-i Hindestan'a değişmem.

Bilirsin Dertli'nin nâ-tüvanlığın
Derd-i aşkın ile perişanlığın
Saadet-hânenin pâsbânlığın
Taht-gâh-i Süleyman'a değişmem.

Ölçüsü:
Hece: 11 (duraksız)

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Dertli'nin bestelenmiş ve çok ünlü koşmalarından biridir. PERTEV: parlaklık; PERTEV–İ CEMÂLİN: güzel yüzünün parlaklığı, aydınlığı, güzelliği; MELEK–SÎMÂ: melek yüzlü, melek görünüşlü; MÂH ay, MİHR: güneş; MÂH Ü MİHR–İ DIRAHŞAN: parl. ., parıltığı ay ve güneş; ENVÂR: nurlar; DÜ ÇEŞM: . i göz; ENVÂR–I DÜ ÇEŞMİN: iki gözünün nurları, ışıltısı; RENGİS–İ RÂNÂ; seçkin ve güzel nergis (divan şiirinde olduğu gibi Dertli de göz mazmunu olarak nergisi kullanıyor); AHTER: yıldız, AHTERÂN: yıldızlar; AHTERÂN–I ASMÂN (ÂSÜMÂN) göklerin yıldızları, göklerdeki yıldızlar; MÂH: ay, NUR BAHŞETMEK: nur, ışık bağışlamak, vermek; (ondoku-

zuncu yüzyılın başlarında yaşamış olan Dertli, "güneş gözlerin aya ışık verir" derken, ayın ışığını ve parıltısını aslında güneşten aldığı yolundaki fizik ve tabiat gerçeğini bildiğini de dile getirmiş oluyor. Oysa o zamanlar bu gibi konular –pek az bilim adamlarının dışında– Türkiye'de bütünüyle meçhuldü.); MÜRDEYE CAN VERMEK: ölüye can vermek, onu yeniden canlandırmak; MU'CİZ: mucizeli (burada da ölüleri canlandırdığı iddia edilen Hz. İsa'ya işaret vardır); KEYKUBÂD, KAHRAMAN: eski İran hükümdar ve efsane kahramanları; ZÜMRE–İ HÛBÂN: güzeller topluluğu, güzeller yığını; EMSÂL: benzerler, eşi ve benzeri; MÜYESSER OLMAK: nasip olmak; VİSÂL: sevgili ile kavuşmak ve bir arada olmak; KÛŞE–İ EBRÛ: kaşın ucu, kaşın köşesi, yakını; DÂNE–İ HÂL: ben, tane halindeki ben; MEMÂLİK–İ HİNDİSTAN: Hindistan ülkeleri; NÂ–TÜVAN: dermansız, bitkin, zayıf; SAADETHÂNE: büyük mevkideki ya da varlıklı kimseler için "eviniz" anlamına kullanılan söz; burada "sevgilinin evi" anlamına; PÂSBÂN: kapıcı, PÂSBÂNLIK: kapıcılık, bekçilik, gözeticilik; TAHT–GÂH–I SÜLEYMAN: Süleyman peygamberin tahtı, tahtının bulunduğu yer.

KOŞMA

Bahar seli gibi dağlar başında
Gör nice dur (u) landım, nice bulandım
Bir dârü'şşifâdan boşanmış gibi
Sürüyüp zenciri hayli dolandım.

Ömrüm helak ettim (senin) dehrin peşinde
Yüz bin çile vardır her bir işinde
Hicran ocağında, aşk ateşinde
Ciğer-kebâb oldum, gör nice yandım.

Gâhi sâil gibi düştüm yollarda
Gâhi Mecnun gibi kaldım çöllerde
Bir kısmet cem'ine gurbet illerde
Çok meşakkat çektim, çok yuvarlandım.

Bıktım şu sofunun ibâdetinden
Usandım mürşidin icâzetinden
Geçtim o tekkenin kerâmetinden
Çille-i felekten bezdim usandım.

Himmeti bu imiş bize pîrlerin
Hizmetin eyledim nice mîrlerin
Hayli müsellimin, çok vezirlerin
Sâyesinde bir DERTLİ'lik kazandım.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5 (son mısraı dışında)

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
DUR'LANDIM: durulandım, duruldum; DÂRÜŞŞİFÂ: hastahane, akıl hastahanesi; DEHR: dünya, dünya uğraşı ve dertleri; HİCRAN: ayrılık acısı; GÖR: bak, anla; SÂİL: dilenci; KISMET: rızk, Allahın kullara ayırdığı pay; CEM'ETMEK: toplamak, elde etmek; MEŞAKKAT: sıkıntı, darlık, eziyet; SOFU: kaba sofu, dini yalın yönden anlayan kimse; MÜRŞİD: aydınlatıcı, din, bilgi, ahlâk ko-

nularında insanları ve öğrencilerini aydınlatan kimse; GEÇTİM: vazgeçtim; ÇİLLE: çile, dert, çekilen mihnet; HİMMET: yardım, destek (özellikle mânevi alanlarda); PÎR: 1. Çok yaşlı, gün görmüş tecrübeli kimse; 2. Bir mesleğin, tarikatın, yolun ve düzenin en eskisi ve kendinden sonra gelenlerce ulu'su tanınan kimse; MÎR: hükümdar, kumandan, güçlü kişi (EMİR) biçimi de vardır; MÜSELLİM: eskiden belli bir bölgenin vergi işlerini belli bir dönem için devletten kendi üzerine alan ve halktan gelir vergisi toplayan kimse; bunlar bulundukları bölgenin daha başka devlet işleriyle de uğraşırlardı ve günümüzün bir çeşit ilçe kaymakamı yetkisine sahiptiler; SÂYE: (asıl anlamı gölge) destek, SÂYESİNDE: desteğinde.

KOŞMA

Girdâb-ı mihnette kapandın kaldın
Vermedin bir yandan ses kara bahtım
Anladım gafilsin, uykuya daldın
Deli poyraz gibi es kara bahtım.

Âlemde bir candan korkulmaz iken (1)
Pençenden kimseler kurtulmaz iken
Arslana kaplana yırtılmaz iken
Dedirdin tilkiye "pes!" kara bahtım.

DERTLİYÂ çıkar mı bu işin ucu
Şimdi farkeden yok altını tuncu
Evvel beğenmezdin mesti pabucu
Verdirdin çarığa mes (t) kara bahtım.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
GİRDÂB: çevrinti; GİRDÂB–I MİHNET: mihnet, eza ve cefa çevrintisi (mecaz); MES–MEST– ayağa giyilen bir çeşit yumuşak ayakkabı.
Dertli'nin bu akıcı ve duru dilli koşması, Rıza Tevfik'ten başlayarak, özellikle cumhuriyetin ilk yıllarındaki hece şairleri tarafından pek çok benimsenmiş ve ona –sayısız denecek oranda– nazireler yazılmıştır.
(1) Bu dörtlüğün oldukça değişik bir varyantı vardır. Öteki manzumelerdeki farklılığa oranla bu varyanttaki farklılık daha belirgin olduğu için, bu varyantı aşağıya alıyoruz:

Türlü nimetlerden bıkılmaz iken
Olura olmaza bakılmaz iken
Arslana kaplana yıkılmaz iken
Dedirdin tilkiye "pes!" kara bahtım.

BU ŞİİRİN NAZÎRESİ

Nice defterlerden ismim sildirdin
Gelmedi hiç senden ses kara bahtım
Bahtın gemisinde yelken yok bildin
Durma, lodos gibi es kara bahtım.

Ahd'ettim bu gonca yolmamasına
Bulmadım çâresin solmamasına
Bu derdinden iflâh olmamasına
Kat'iyyen ümidin kes kara bahtım.

Âlem yıkıcıdır, yoktur yapıcı
Kimi cellâd olmuş, kimi kapıcı
Ezel giymez iken mesti pabıcı
Dedirdin çarığa mes kara bahtım.

Ağır meclislerde sıkılmaz iken
Mengeneye versen bükülmez iken
SEYRÂNÎ arslana yükülmez iken
Dedirttin tilkiye "pes!" kara bahtım.

—Seyranî—

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
NAZÎRE: Bir şairin, başka bir şairin beğendiği bir şiirine aynı ölçü, kafiye ve düzende ve onun havasında, benzer bir şiir yazması. Dertli'nin bir önceki koşmasına yazılan bu nazîre, onun çağdaşlarından olan ve en az onun kadar tanınmış bulunan Seyranî'ye aittir. Seyranî'nin bu koşması, bir bakıma, Dertli'ninkinden daha güçlü ve daha rahat bir söyleyişe sahiptir. Cumhuriyet döneminin ilk şairleri (Kemalettin Kâmi, Ömer Bedrettin, Necmettin Halil Onan vb.) Seyranî'nin bu koşmasından belirgin ölçüde esinlenmişlerdir. Seyranî'nin dil ve anlatımdaki rahatlığı Dertli'den çok daha üstün ve tabiîdir.

AHD'ETMEK–AHD ETMEK: yemin etmek, söz vermek; İFLÂH OLMAK (halk deyimi); kötü bir durumdan kurtulup rahata kavuşmak (Arapça'daki anlamı: mutluluğa erişmek); KAT'İYYEN: kesinlikle; EZEL: (burada) bunca zamandır; MEST: üstüne daha kabası giyilen yumuşak ayakkabı; PABIÇ: pabuç (Farsça: pâbûş'tan), Anadolu halkının önemli bir bölümü pabuç yerine pabıç demektedir; ÇARIK: deriden yapılan çok ilkel bir ayakkabı çeşidi; AĞIR MECLİSLER: çok ciddi konuların konuşulduğu, şaka ve güleryüzün pek görülmediği toplantılar; YÜKÜLMEZ: (burada) boyun eğmez, minnet etmez, yenilmez; PES: bir kimsenin ötekinin üstünlüğünü kabul ettiğini bildiren ünlem: "Pehlivan, rakibine üstün gelemeyeceğini ve kendisinin yenileceğini anlayınca ona pes diyerek güreşi bıraktı" cümlesindeki örnekte olduğu gibi.

KOŞMA

Bana olan cefa senden değildir
Benim kendim bahtım kara sevdiğim
Sana meyil vermek benden değildir
Gönül düştü, nedir çare sevdiğim?

Bir gonca almışım cemâl bağından
Bülbül veş yâd oldum gül budağından
Müjgân oklarından, hasret dâğından
Ciğerciğim pâre pâre sevdiğim.

Sen gibi cânana kurban olursam
Terk-i vücut, terk-i cihan olursam
Birgün dü çeşminden nihân olursam
Garip DERTLİ diye ara sevdiğim.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5 (üçüncü dörtlüğün ikinci mısraı dışında)

KELİMELER: AÇIKLAMALAR:
MEYİL VERMEK: bir kimseyi sevmek, ona sevdalanmak; CEMÂL: güzel yüz; BÂĞ: bahçe; CEMÂL BÂĞI: bir (gül) bahçesi kadar güzel olan yüz, güzel yüzünün bahçesi (mecaz); BÜLBÜL VEŞ: bülbül gibi; YÂD OLMAK: uzaklara, gurbet illere gitmek, sevdiklerinden, yerinden yurdundan uzakta kalmak; MÜJGÂN: kirpik (divan edebiyatında da kirpiklerin oka benzetilmesi mazmunu çok yaygındır); DÂĞ: yara, ateşle meydana gelen yara, yanık yarası; PÂRE PÂRE: parça parça; CÂNÂN: sevgili; TERK–İ VÜCUT: vücudu terketmek, ölmek; TERK–İ CİHAN: dünyayı terketmek, ölmek; DÜ ÇEŞM: iki göz.

NAZÎRELER

Gülşen-i hüsnünde şeydâlar gibi
Gel düşürme beni zâre sevdiğim
Alır bu dert beni deryâlar gibi
Açtın şu sineme yâre sevdiğim.

Yâre vuslat olur dünyada cehdim
Ağlamaktan hiç kalmadı rahatım
Benim tâ ezelden tâlî ü bahtım
Senin kışın gibi kare sevdiğim.

Fark eylemez ismin candan SABRİYÂ
İlikten, damardan, kandan Sabriyâ
Bir kez âh eylese candan Sabriyâ
Yakar seni küllî nâre sevdiğim.

— Çankırılı Sabri —

Senden ayrılalı her gün, her saat
Dûş olmuşum âh ü zâre sevdiğim
Bu cevri çekmeğe kalmadı takat
Yandı gönül hicr-i nâre sevdiğim.

Seni sevdim dilden dillere düştüm
Mecnun olup çölden çöllere düştüm
Başım alıp gurbet illere düştüm
Gel beni gurbette âre sevdiğim.

Emrâh, bu muhabbet bende var iken
Bu nâz ü nezâket sende var iken
Haram olsun bu can tende var iken
Gönül vermem gayri yâre sevdiğim.

— Erzurumlu Emrah —

Ölçüleri:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
NAZÎRE: Bir şairin, başka bir şairin beğendiği bir şiirine aynı ölçü, kafiye ve düzende ve onun havasında, benzer bir şiir yazması. Yukarıda Çankırılı Sabri ile, ünlü Erzurumlu Emrâh'ın, Dertli'ye iki nazîresini okuduk. Bunlardan birincisi ne kadar zayıf, ezik ve tutuksa, ikincisi de o kadar güçlü, hatta bir bakıma tanzir edilen (kendisine nazîre yazılan) şiirden daha da güzel sayılabilecek niteliktedir.
GÜLŞEN–İ HÜSNÜN: (mecaz) güzelliğinin gülbahçesi, bir gül bahçesi kadar ince güzelliğin; ŞEYDÂLAR GİBİ: deliler gibi; ZÂR: ağlayıp inleme, sızıldanma; DERYÂ: deniz, YÂRE: yara; YÂRE: sevgiliye; VUSLAT: kavuşmak, buluşmak; CEHD: çaba, çalışma, gayret etme; TÂLÎ: talih; KARE: kara, siyah; SABRİYÂ: ey Sabri; KÜLLÎ: bütün, baştan başa; NÂRE: ateşe: KÜLLÎ NÂRE YAKMAK: baştan başa ateşe yakmak; DÛŞ OLMAK: rastlamak, çatmak, uğramak; ÂH Ü ZÂR: ah edip inlemek; CEVR: eza, cefa; TAKAT: güç, kuvvet, derman; HİCR–İ NÂR: (yanlış anlatım, nâr-ı hicr olmalı) ayrılığın ateşi; ÂRE: aramak'tan ara; TEN: vücut, cilt; GAYRİ YÂRE: başka sevgiliye.

KOŞMA

Sorarlarsa eğnimdeki câmeyi
Ayrılığın karasıdır sevdiğim
"Elestü" de böyle çalmış hâmeyi
Vedâlaşmak sırasıdır sevdiğim.

Gönül düşüreli sen nev-civana
Kül oldum aşk ile ben yâna yâna
Sînemde bir eser kaldı nişâne
Tîğ-ı müjgân yâresidir sevdiğim.

Gel DERTLİ'ye cefâ eyleme şâhım
Semâda melekler duymasın âhım
Kıble-gâhım, secde-gâhım, penâhım
İki kaşın arasıdır sevdiğim.

Ölçüsü:
Hece: 11 (duraksız)

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
EĞNİMDEKİ: (burada) omuzumdaki, üzerimdeki, CÂME: giyilen nesne, elbise; ELESTÜ: Allah'ın insanları ve ruhları yaratıp onlara, kendilerinin tanrısı olduğunu bildirdiği en eski zaman; ELESTÜ'DE BÖYLE ÇALMIŞ HÂMEYİ: Allah, daha ilk baştan benim kaderim için kalemini böyle kullanmış; NEV–CİVAN: genç, yeni yetişen; ESER: iz, belirti; NİŞÂNE: iz, belirti; ESER KALDI NİŞÂNE: o olaydan bir iz eser olarak bu belirti kaldı; TİĞ–I MÜJGÂN: kirpiğin (lerin) kılıcı; (bilindiği gibi Dertli bir ara bir cezbe ya da aşırı karamsarlık sırasında kendi gırtlağına keskin bir bıçak –belki bir ustura– çalarak intihara teşebbüs etmiş, ancak kurtarılmıştı. Ne var ki bu yaranın izini ömrü boyunca taşımıştı; bu beyitte o olaya işaret ediyor); KIBLEGÂHIM: kıble yerim, kıblem; SECDEGÂHIM: secde ettiğim yer; PENÂHIM: sığınağım, sığındığım, sığınacağım yer.

KOŞMA

Hasret-i kaddinle gurbet illerde
Geçmededir vakt ü zamanım benim
Gâhi beyâbanda, gâhi çöllerde
Kesilmiştir tâb ü tüvânım benim.

Böyle ayrılığa kör olsun sebep
Fedâdır uğruna ser ü cânım hep
"Yâ perî...." esmâsın çeksem rûz ü şeb
Gelmez'mola kaşı kemânım benim?

Fesâhat yolunda çok çektim emek
Revâmı biz âni yâdlara vermek
"Nerde kaldı DERTLİ dedem" diyerek
Aceb sorar'mola Figan'ım benim?..

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
HASRET–İ KADD: boyunun, uzun güzel boyunun özlemi; GÂHİ: zaman zaman; BEYÂBAN: çöl, kırsal bölge; TÂB Ü TÜVAN: güç, derman; SER: baş; YÂ PERİ: ey peri; ESMÂ: isimler; ESMÂ ÇEKMEK: Din açısından güzel ve kutsal adları sürekli olarak anıp söylemek; RÛZ Ü ŞEB: gündüz ve gece; GELMEZ'OLA: acaba gelmez mi; FESÂHAT: açıklık seçiklik, dilin açık seçik, doğru kusursuz olarak rahatlıkla ve akıcılıkla söylenmesi; REVÂ MI: lâyık mı, yakışır mı, doğru olur mu; ANI YÂDLARA VERMEK: onu başkalarına, yabancılara (ya da gurbet illerine) vermek, terketmek, böyle olmasına razı olmak; SORAR'MOLA: acaba soruyor mu; ACEB: acaba.
Şair bu son beytte, sanatı yolundaki izleyicisi ve bir çeşit öğrencisi olan Geredeli Figani'yi kastetmektedir. "Nerde kaldı Dertli dedem diyerek" mısraında da tevriye vardır: Dertli sözü ile hem şairin mahlası, hem de kelimenin sıfat anlamı kullanılmıştır.

KOŞMA

Şöyle zayıf etti çile-i aşkın
Gözlere görünmez oldu bu tenim
Düştü iç iklime kule-i aşkın
Yıktı harab etti burc ü bedenim.

Nice güller açmış gülsitânında
Bülbüller cem'olmuş çevre yanında
Eğer can verirsem âsitânında
Sarı perçemiyle diksin kefenim.

Sevdiğim, bir tanem, meftûn senindir
DERTLİ aşka fedâ cân ü tenindir
Sorarlarsa şu meh-pâre kimindir
Vallahi benimdir, billâhi benim.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Son derece güzel olan, ikinci dörtlüğün ikinci beyti dışında, Dertli'nin anlam bakımından zayıf ve dağınık olduğu kadar, dil ve anlatım bakımından da yetersiz ve tutuk manzumelerinden biridir. Ayrıca ilk beyit, divan edebiyatının:

İftirakın sevdiğim şöyle zayıf kıldı teni
Bir kılın ardına geçsem göremez kimse beni

yollu ünlü mısralarının daha çelimsiz bir kopyasıdır.
ÇİLE–İ AŞK: aşk çilesi, derdi; KULE–İ AŞK: aşk kulesi, kalesi; BURC Ü BEDEN: kalenin burçları ve bedenleri; GÜLSİTÂN: gülüstan, gül bahçesi; CEM'OLMUŞ: bir araya gelmiş, toplanmış; ÇEVRE YANINDA: dört bir tarafında; ÂSİTÂN–ÂSTÂN: eşik; MEFTUN: birine karşı büyük sevgi ve hayranlık duyan; MEH–PÂRE→MEHPÂRE: ay parçası (gibi güzel olan sevgili).

KOŞMA

Çekmiş keşîdesin kurmuş okların
Almışlar sînemi nişan kaşların
Hânümânın harâb etti çokların
Verdi her gönüle ziyan kaşların

Can telef etmeğe kasti var gibi
Başbaşa vermişler çifte mâr gibi
Yed-i Haydar'daki Zülfikar gibi
Vermez Rüstem'lere âmân kaşların.

Âşık öldürmeğe tedbir ettiler
Yazdılar fermânın temhir ettiler
Tatar-ı gamzenle el-bir ettiler
Kılmağa dil mülkün virân kaşların.

Cevrindir hâtırım nâ-şâd eyleyen
Lutfundur harâbım âbâd eyleyen
Derdimend DERTLİ'li berbad eyleyen
Şahâne bakışın, kemân kaşların.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
KEŞÎDE: çekmek; ÇEKMİŞ KEŞÎDESİN: çekeceğini çekmiş, yayını çekmiş gibi bir anlama; OKLARINI KURMAK: (aslında yay kurulur, gerilir): okları yaya yerleştirmek kastedilmiş olmalıdır; HÂNÜMÂN: ev bark, çoluk çocuk; TELEF ETMEK: öldürmek; MÂR: yılan; ÇİFTE MÂR: birbirine sarılmış iki yılan; YED: el; YED–İ HAYDAR: Hz. Ali'nin eli; ZÜLFİKAR: Hz. Ali'nin kılıcı (bu mısra bazı kaynaklarda: "Ali'nin elinde Zülfikar gibi" şeklindedir); RÜSTEM: ünlü efsane kahramanı Zâl oğlu Rüstem; RÜSTEMLER: Zâl oğlu Rüstem gibiler; ÂMÂN VERMEK: bağışlamak, âmân diyenin bu isteğini kabul etmek; TEDBİR ETMEK: yolunu bolup hazırlamak, ha-

zırlığa girişmek; FERMAN: padışah buyruğu; TEMHÎR ETMEK: bağlayıp mühürlemek; TATAR: ünlü savaşçılıkları ile tanınan Tatar askerleri; TATAR–I GAMZEN: gözlerin Tatar askeri, ordusu gibi insanı kırmaya hazır göz ucuyla bakışların; EL–BİR ETMEK: elbirliği, işbirliği etmek; DİL MÜLKÜN: gönül ülkesini, gönül denilen ülkeyi, gönlümü; VİRÂN: harap, harap ve ıssız; CEVR: eza, cefa, eziyet; HÂTIRIM NÂŞÂD EYLEYEN: gönlümü kıran, beni üzüp perişan, mutsuz eden; HARÂBIM ÂBÂD EYLEYEN: harabe halinde olduğum halde beni bayındır hale getiren; DİRDİMEND–DERDMEND: dertli, zavallı, kahır çeken; BERBÂDBER–BÂD: (asıl anlamı yele, rüzgâra vermek) kötü durum (a düşmek, düşmüş olmak); KEMÂN KAŞLARIN: yay kaşların, yaya benzeyen kaşların.

KOŞMA

Cânânım sözüme gücenme asla
Hatırın kalmasın, pek edâcısın
Sana meftun olan ummasın vefa
Zira ki be-gayet dubarâcısın.

Bu dil daim senin hasretin çeker
Cihanda görmedim sen gibi dilber
Olmadı bir kerre vuslat müyesser
Dilberler içinde pek cefacısın.

DERTLİ'yi döndürdün sen divâneye
Gönül arzu çeker sen cânâneye
Bir kez gelmez misin bizim hâneye
İsteğin var amma müsemmâcısın.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
CÂNÂN: sevgili; HATIRIN KALMASIN: darılma ama; PEK EDÂCISIN: çok naz ve cilve ediyorsun; MEFTUN OLMAK: bir şeyi, bir kimseyi çok sevmek; BE-GAYET: gayetle, çok fazla, aşırı derecede; DUBARA–DÜ–BÂRÂ: hile, yalan dolan, kandırma, atlatmaca; DİL: gönül; VUSLAT: sevgili ile buluşma, kavuşma; MEYESSER OLMAK: nasip olmak, kısmet olmak; KEZ: kerre; MÜSEMMÂ: (Arapça isimlendirilmiş, adlandırılmış anlamına) Osmanlıca'da, Arapça'dan geçmiş "MÜSEMMÂ B'İN–NAKÎZ" diye bir söz vardır. "Tutum ve davranışının, ahlâk ve karakterinin tam tersi anlamda ismi olan" kimseler için kullanılır. Meselâ Sadık adını taşıyan bir kimsenin sadakatsiz, doğruluktan sapkın biri olması gibi. Buradan hareket edersek, Dertli'nin, sevgilisini bu yolda nitelemek istediği sonucuna varabiliriz.

KOŞMA

Gerçi esb-i nâza süvâr olmuşsun
Ne kaçar, ne kovar, ne tutulursun
Bir yüze gülücü mekkâr olmuşsun
Ne candan sevilir, ne atılırsın.

Riyâ sözlerine karnımız toktur
Gerçi mahbuplukta akranın yoktur
İkrar pazarında metaın çoktur
Ne alır satarsın, ne satılırsın.

Yetişir DERTLİ'ye eylediğin nâz
Nedir bu ettiğin behey hilebâz
Adam aldatıcı ey baş kumarbaz
Ne oynar, ne üter, ne ütülürsün.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
ESB–İ NÂZ: naz atı (mecaz); SÜVAR OLMAK: ata binmek, (bir araca binmek anlamına da kullanılmıştır); MEKKÂR: hileci, kandırıcı, aldatıcı; RİYA: iki yüzlülük, samimiyetsiz olduğu halde samimi görünmek; MAHBUP: sevgili, sevilen kimse (başka anlamı da vardır); AKRAN: benzer, eş, denk; İKRAR PAZARI: (burada) laf pazarı, dedikodu alanı, gevezelik etmek; METÂ: (Türkçe'de matah biçimini alan kelime) mal, eşya, satılacak mal ve eşya; HİLEBÂZ: hileci; ÜTER, ÜTÜLÜRSÜN: yener yenilirsin. Ütmek, ütülmek: Anadolu'da utmak utulmak, hatta yutmak yutulmak biçimlerinde söylenir. Yukarıda koşmanın kafiye ahengine göre de: "ne utarsın, ne utulursun" olması gerekir.

KOŞMA

Nurdan mı yaratmış sene yaradan
Âfet-i devrânım, sen safâ geldin
Ayırdılar beni kaşı karadan
Zülfü perişânım, sen safâ geldin.

Bu gözlerim seni görünce melek
Dîdelerim rûşen eyledi felek
Rûz ile şeb Hak'tan eylerdim dilek
Güzeller sultânım, sen safâ geldin.

Beni Mecnun etti ol saçı Leylâ
Bana aşkı veren hazret-i Mevlâ
Derdimend DERTLİYÂ durma kan ağla
Ey şeh-i hûbânım, sen safâ geldin.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
ÂFET–İ DEVRÂN: çok güzel, sonderece güzel, zamanın en güzeli; ZÜLFÜ PERİŞAN: saçları (mahsus) darmadağın; DÎDE: göz; RÛŞEN: aydınlık; DÎDELERİM RÛŞEN: gözlerim aydın olsun; (mısra olarak genel anlamı; felek nihayet beni de "gözleri aydın" etti); RÛZ İLE ŞEB: gündüz ile gece; DERDİMEND–DERDMEND: dertli, zavallı, biçare; ŞEH: şah, padışah; HÛB: güzel; HÛBÂN: güzeller, ŞEH–İ HÛBÂN: güzeller şahı, güzellerin en başta geleni.

KOŞMA

Çıkarma sevdiğim kenar-ı festen
Açmasın sinemde yâre perçemin
Kesti beni tâb ü derman, nefesten
Eylemek derdime çâre perçemin.

Aşkınla âşıklar neylesin netsin
Bâşın alsın kangı diyare gitsin
Cem'olup hacılar ziyaret etsin
Kisve-i beyt gibi kara perçemin.

Mukavves kaşların san'at-ı Yezdân
Bu güzellik sana Hudâ'dan ihsan
Bir telini zâyî kılsan nev-civan
Bağrımın başında ara perçemin.

Gönül düşüreli sen nev-civâna
Kül oldum aşkınla ben yana yana
Tel tel olup düşsün beyaz gerdâna
Zerrin şâne ile tara perçemin.

Gönül ülfet etmez gayri ferd ile
Değil nâ-merd ile, dahi merd ile
Divâne DERTLİ'yi böyle dert ile
Berbâd eder vara vara perçemin.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Koşma türünün en uzun örneklerinden ve Dertli'nin en lirik manzumelerinden biri. Halk şiirinde bu tür manzumelerin bir adı da "güzelleme" dir. KENAR–I FES: fesin alt kısmından, ucundan; PERÇEM: burada genel olarak saç; TÂB Ü DERMAN: güç kuvvet (mısra sonundaki -den hali ile birlikte: güçten kuvvetten anlamını alıyor); KANGI: hangi; CEM'OLMAK: bir araya gelmek, bir yere toplan-

mak; KİSVE: giyecek, elbise, örtü; BEYT: BEYTÜ'LLÂH yani Allah'ın evi, Kâbe; KİSVE–İ BEYT: Kâbe'nin örtüsü (bilindiği gibi daima siyah renkli ağır ipekli kumaşlardan yapılır); MUKAVVES: kavisli, eğri, yay gibi; SAN'AT–I YEZDÂN: Allah'ın yaptığı, yarattığı; HUDÂ: Allah; İHSAN: lutuf, bağış, armağan, hediye; ZÂYİ KILMAK: kaybetmek, elden kaçırmak; NEVCİVAN: yeni yetişen genç, genç kimse; BAĞRIMIN BAŞI: 1. Yüreğimin başı, yüreğimin ucu; 2. Bağrımdaki yara, bağrımın yarası (bilindiği gibi "baş" dilimizde yara anlamına da gelmektedir, Çibanbaşı gibi. Şair bu sözle tevriye yapmış, yani bir sözü kasten iki ayrı anlamda kullanmıştır; ZERRİN: altın, altın gibi, altından; ŞÂNE: tarak; ZERRİN ŞÂNE: altın tarak; ÜLFET ETMEK: dostluk kurmak, bir arada düşüp kalkmak, samimilik; GAYRİ: başkası, yabancı; FERD: tek kimse, bir kimse, birey; NÂ–MERD: kaypak, kancık tabiatlı, adam sayılmayan; MERD: (aslında erkek) yiğit, mert, sözüne güvenilir; VARA VARA: gide gide, böyle gittikçe, böyle gidecek olursa.

KOŞMA

Ayaklar altında bıraktı sersem
Her baktıkça senin âhû gözlerin
Düşer şirpençe-i aşkına âlem
Süzüldükçe kemân-ebrû gözlerin.

Mir'at-ı Hudâ'dır o al ruhsârın
Kudret manzarası hüsn ü etvârın
Seb'ül-mesânîde sun' ü settârın
Saadet ahteri meh-rû gözlerin.

Ziyaret kılmaktır kim fi'l-i zülfün
Kâbe-i hüsnünedir meyl-i zülfün
"Ve'şemsü" cemâlin, "vel'leylü" zülfün
Getirir gönlüme korku gözlerin.

DERTLİ aşkın ile böyle sersemdir
Bizlere verdiğin ne câm-ı Cem'dir
Kirpiklerin sinan, kaşın Mülcem'dir
Şehid eder beni yâhû gözlerin.

Ölçüsü:
Hece: 11 (duraksız)

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
SERSEM: kendinden geçmiş, bitkin, perişan; ÂHÛ: ceylan; ŞİRPENÇE: çok tehlikeli ve öldürücü bir çiban (bu kelime değişik kaynaklarda "serpençe" ya da "düşer de pençe-i" gibi şekillerde geçmektedir. Dertli üzerinde en titiz çalışmayı yapan Çankırılı Talat Bey de kelimeyi yanlış okumuş veya değerlendirmiş, "ser-pençe-i" gibi anlamsız bir biçimde yorumlamıştır. Bizim -yine bu zatın belgelerinden- çıkardığımız sonuç "şirpençe"dir ve anlama en uygun düşeni de budur); ŞİRPENÇE–İ AŞKINA: aşkının şirpençesine, şirpençe kadar tehlikeli olan derdine; KEMÂN–EBRÛ: yay kaş, yay gibi kaş; MİR'AT–I HUDÂ: Tanrı'nın aynası, Tanrı'nın tecellisi, yansıması;

AL RUHSAR: kırmızı yanak; KUDRET MANZARASI: yaratıcı gücün görüntüsü; HÜSN Ü ETVÂRIN: güzelliğin ve tavırların, davranışların; SEB'ÜL–MESÂNÎ: Kur'an-ı Kerim'in ilk sûresi olan Fâtiha'nın yedi âyeti; SUN'Ü (SUN'Î) SETTÂRIN: SUN': yaratmak, meydana getirmek; SETTÂR: Allah'ın bin bir sıfatından biri; SUN'I SETTÂRIN: Allahın eseri; AHTER: yıldız; MEN–RÛ: ay yüz, ay yüzlü; FİL (FİİL): iş, eylem; FİL–İ ZÜLFÜN: saçının yaptıkları (?); KÂBE–İ HÜSN: güzelliğin Kâbe'si; MEYL: eğilim, yönelim; MEYL–İ ZÜLFÜN: saçının eğilmesi, sarkması, uzanması; "VEŞMSÜ–VELLEYLÜ": iki âyete işaret: ŞEMS: güneş, LEYL: gece (yüzün şemse-güneşe, saçın (siyahlığından ötürü) geceye benzetilmesi); SERSEMDİR: kendisini yitirmiş, kendinden geçmiş haldedir; CAM–I CEM: Cem'in şarap kadehi (divan edebiyatının yaygın mazmunlarından); SİNAN: ok, MÜLCEM: Hz. Ali'yi öldüren İbni Mülcem adlı katil (Alevilerce daima lânetle anılır); YÂHÛ: aslı yâ hû olan ünlü ünlem.

KOŞMA

Hamdü'l'llâh esti nesîm yelleri
Gitti şitâ, geldi fasl-ı nev-bahar
Zümürrüd reng oldu çemen illeri
Şükûfe-müzeyyen oldu her diyâr.

Sarı çiğdem evvel geldi dünyaya
Benefşe baş eğip durdu duaya
Senerde bülbüller başlar nevâya
Şecerler, semenler verir berk ü bâr.

Hâkten su yürüdü her bir dırahta
Sünbül saçaklandı, garkoldu rahta
Hüsrev-i gül açtı (geçti) oturdu tahta
Üsküflü goncalar Hürmüz-tâcdâr.

Şiddet-i şitâdan çok çektik zâri
Hele bihamdüllâh kurtardı Bârî
Ey DERTLİ medheyle fasl-ı bahârı
Cihana bir zînet verdi girdigâr.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Bu koşma da bir çeşit güzelleme'dir. Halk edebiyatında -insanlar gibi- tabiat olaylarını ve güzelliklerini dile getiren manzumelere de güzelleme denmiştir. Güzelleme, kimi zaman bir dağ, bir ırmak, bir bölge için de düzenlenmiştir. Dertli burada ilkbahar için bir güzelleme düzenlemiş oluyor. Bunun karşılığı, divan edebiyatında, kasidelerin nesib bölümündeki "bahâriye"dir. Zaten bu koşmada şair, büyük ölçüde divan edebiyatı zevkinden ve mazmunlarından yararlanmış bulunmaktadır.
BİHAMDÜLLÂH: Allaha şükürler olsun ki; NESÎM YELLERİ: (yanlış kullanış) nesim zaten yel, rüzgâr demektir, "nesim yelleri" bu durumda "rüzgâr yelleri gibi anlamsız

bir anlama dönüşüyor. Ancak nesim'i bahar olarak aldığımız takdirde bu tamlamayı" bahar yelleri" olarak kabul etmemiz gerekir ve bu durumda anlam ve anlatım kusursuzlaşır); ŞİTÂ: kış; FASL–I NEV–BAHAR: ilkbahar mevsimi; ZÜMÜRRÜD RENG: zümrüt rengi, yemyeşil (bütünüyle divan edebiyatı ifadesi); ÇEMEN–ÇİMEN İLLERİ: çimenlikler; ŞÜKÛFE–MÜZEYYEN: (yanlış, eksik kullanış) çiçeklerle süslü, süslenmiş; BENEFŞE: (divan şiiri dili) menekşe; NEVÂ: âhenk, nağme, ses, melodi, ötüş; ŞECER: ağaç; SEMEN: çiçek; BERK Ü BAR: yaprak ve meyva; HÂK: toprak; DIRAHT: ağaç; RAHT: süs, süslenme, takım ve düzene kavuşma; HÜSREV–İ GÜL: gülün padışahı olarak anlam vermek gerekiyor, (aslında çiçeklerin padışahı olan gül kastedilmiştir); ÜSKÜF: başa giyilen giysilerin saçakları, bir çeşit başlık; HÜRMÜZ–TÂCDÂR: (doğrusu HÜRMÜZ–İ TÂCDÂR:) taç sahibi Hürmüz (Hürmüz hem İslâmlıktan önceki İran dininde iyilik ve aydınlık tanrısı, hem de bir İran hükümdarının adıdır); ŞİDDET–İ ŞİTÂ: kışın şiddeti, zahmet ve zorluğu; ZÂRÎ: zar eylemek, ağlayıp inlemek; BÂRÎ: Allah; FASL–I BAHAR: ilkbahar; ZİNET: süs, süslenme; GİRDİGÂR: yaratan, tanrı.

KOŞMA

Kirâman kâtibin, hâme-i kudret
Yazmış alnımıza kara yazılar
Bir taraftan gurbet, derd ile mihnet
Âh ettikçe yaralarım sızılar.

Aksine dönmekte bu çarh-ı devrân
Bilmem bu sözümde var mıdır noksan
Biz gurbet ilinde sefil, sergerdân
Bilmem ne haldedir körpe kuzular?

DERTLİ, ölüm haktır, âsân demişler
Ölümden beterdir hicran demişler
"Hubbü'l vatan min'el'imân" demişler
Gönül ol sebepten vatan arzular.

Ölçüsü:
Hece: 11 (duraksız)

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
KİRÂM: büyükler; KATİBİN: kâtipler, KİRAMAN KATİBİN: sağ ve sol taraflarımızda (omuzlarımızda) bulunan, sevap ve günahlarımızı zayan melekler; HÂME–İ KUDRET: kudretin kalemi, alnımıza yazıyı yazan kudret, Allah; MİHNET: dert, keder, işkence, eziyet, üzüntü; AKSİNE DÖNMEKTE: isteğimizin tersine akıp gitmekte; ÇARH–I DEVRÂN: devranın, feleğin çarkı, talih, dünya; NOKSAN: kusur, hatâ; SERGERDAN: başıdönmüş, sefil, perişan; ÂSÂN: kolay; HİCRAN: ayrılık ve ayrılığın verdiği acı; HUBBÜ'L VATAN MİN'EL'İMÂN: vatan sevgisi imândandır, vatan sevgisi imân kadar güçlü ve tabiîdir; VATAN ARZULAR: yerini yurdunu, sılasını özler.

KOŞMA

Şarab-ı la'linin lezzeti dilber
Ne âb-ı Kevser'de, ne Zemzem'de var
Mu'ciz'-i enfâsın ey verd-i ahmer
Ne Mesîhâ'da var, ne Meryem'de var.

Nedir bu sendeki yosma kıyafet
Bu edâ, bu etvâr, bu serv-i kaamet
Bu atâ, mürüvvet, böyle sehâvet
Ne Bermekki'de var, ne Hâtem'de var.

Nedir DERTLİ sende bu şirin sözler
Bu şive, bu cilve, bu nâz ü nazlar
Bu kemân ebrûlar, bu kara gözler
Ne hûr ü peride, ne Âdem'de var.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
ŞARAB–I LA'LİN: yakut dudağının şarabı (mecaz); ÂB–I KEVSER: Kevser suyu; ZEMZEM: Mekke'de Kâbe yakınındaki kuyunun suyu; MU'CİZ–İ ENFÂS: İsâ'nın mucizeli nefesi, nefesleri (bu söz, Talat Bey dahil, hemen bütün kaynaklarda –yanlış olarak– MUCİZE ENFÂS olarak yazılıdır; dolayısıyla bu durumda hiç bir anlam çıkmamaktadır); VERD–İ AHMER: kırmızı gül; MESÎHÂ: Hz. İsa (yukarıdaki "mu'ciz-i enfâsla ilgili); KIYAFET: (kılık anlamına değil) tutum ve davranış; ETVÂR: tavırlar; SERV–İ KAAMET: servi boy, güzel uzun boy; ATÂ: lutufkârlık, cömertlik etme; MÜRÜVVET: iyilikseverlik; SEHÂVET: cömertlik; BERMEKKÎ: Harun-Reşid'in ünlü veziri Bermek oğullarından Cafer'e işaret ediliyor; HÂTEM: cömertliği ile ün yapmış ünlü bir efsane kahramanı.
Koşmanın üçüncü dörtlüğü değişik kaynaklarda, değişik biçimlerdedir. Bunlar içinde ihmâl edilmemesi gereken

bir varyantını aşağıya alıyoruz:

Nedir bu edâlar, bu nâzik sözler
Dertli, sühanlarin işiten özler
O kemân ebrûlar, o kara gözler
Ne hûri, gılmanda, ne Âdem'de var.

ŞÎVE: tatlı ve etkileyici söyleyiş, anlatış, anlatma: KEMÂN EBRÛ: yay (gibi) kaş; HÛR: huri kızı; ÂDEM: Hz. Âdem; SÜHÂN: söz, şiir, anlatım; GILMAN: Cennetteki erkek türü melek.

KOŞMA

Dün gece seyrimde aşk pazarında
Gördüm cânân ile canı değiş var
Bir zaman meks ettim Kırklar dârında
Ne bundan geç derler, ne bir alış var.

Bir satranç düzerek yâr ile bile
Sürdük piyadeyi, atlar da gele
Ruh'u ruh'a verdik, kaldık fil file
Sakın fers evinden, şâhına "kış" var.

Candan sultanıdır habib DERTLİ'nin
Neylesin derdine tabib Dertli'nin
Yanıp yakıldığı garib Dertli'nin
Pek de boş değildir, bunda bir iş var.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6+5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
SEYRİMDE: rüyamda; CÂNÂN: sevgili; MEKS ETMEK: durmak, dinlenmek, kalmak, bir yerde oturmak; KIRKLAR DÂRI: üçler, yediler kırklar örneği gereğince ermişler, insan-peri arası yaratıkların bulunduğu yer (dâr: burada) yer yurt, yuva; BİLE: birlikte, bir arada; PİYADE: askerlikte yaya asker, satrançta en küçük taş; RUH (burada) satranç oyunundaki kale (ancak kelime olarak yanak anlamına da geliyor ve "yanak yanağa verdik" anlamı da çıkıyor); FİL: satranç taşlarından bir kısmının adı; FERS (firz, ferz biçimleri de var) satranç taşlarından bir başka kısmının (atın) adı; ŞAHA KIŞ (YA DA KİŞ) DEMEK: karşıdaki oyuncuyu zor duruma düşürmek, mat edecek hale getirmek; HABİB: sevgili; TABİB: doktor, hekim.

KOŞMA

Hatırlayıp sual etmez hâlimden
Kirpikleri kara, kalem kaşlı yâr
Zikr ü fikri gitmez benim dilimden
Anadan gülmedik, garip başlı yâr.

Esb-i aşka süvâr olsam yakışmaz
Hûn-i dîdem deryâlara karışmaz
Çoktan beri küsülüdür, barışmaz
Benim ile mercimeği taşlı yâr,

DERTLİ seril sefil gurbet illerde
Beyhude şöhreti gezer dillerde
Paşam gelir deyü gözü yollarda
Elleri kınalı, gözü yaşlı yâr.

Ölçüsü:
Hece: 11 (duraksız)

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
KALEM KAŞ: ince uzun, zarif kaş; ZİKR Ü FİKRİ: adını sürekli anmak ve kendisini sürekli düşünmek; DİL: 1. Gönül, 2. Ağızdaki dil (tevriye var); ZİKR: anmak; FİKR: düşünmek; (anmak için düşünüldüğünde, ağızdaki dil; düşünmek anlamında düşünüldüğünde, gönül, yürek); ANADAN GÜLMEDİK: doğuştan talihsiz; ESB–İ AŞK: (mecaz) aşk atı, aşkın atı; SÜVÂR OLMAK: ata binmek; HÛN–İ DÎDEM: gözlerimin kanlı yaşı; DERYA: deniz; MERCİMEĞİ TAŞLI: (Anadolu'da çok kullanılan güzel ve ince bir deyim) dargın, bağdaşmaz, arası açık, anlaşmazlık ve düşmanlık havası içinde; PAŞAM sözü ile, koruyucusu Alişan Bey'e işaret vardır.

KOŞMA

Aşk derdine derman sordum âlemde
Ne Eflâtun bilir, ne Lokman yazar
Erbâb-ı aşk olan kalır mâtemde
Anların ahvâlin perişan yazar.

Cihana gelmemiş böyle dilrübâ
Aşk u muhabbeti başlara belâ
Münkiri öldürmek sevaptır sevaptır amma
Zâlim kadı üstümüze kan yazar.

DERTLİ aşk bâbında olmuştur nâ-kâm
Mastur cebininde harf–i "elif–Lâm"
Hâkimler hakkımda yazamaz ilâm
Yazarsa fermânım Alişân yazar.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER: AÇIKLAMALAR:
ÂLEM: dünya, dünya âlem, her yer; EFLÂTUN: Antik çağların ünlü Yunan filozofu. Doğu kaynaklarında, fikir ve sanat çevrelerinde bu adla geçer, bilindiği gibi batıda adı Platon-Plato şeklindedir. Her türlü bilim dalının üstadı olarak kabul edilir; LOKMAN: adı efsanelere konu olmuş ünlü ve tedavisini bilmediği hastalık olmadığına inanılan bir hekim (Lokman Hekim), yedi kartal beslediği ve yedinci kartaldan sonra kendisinin de yedi yüz yaşlarında öldüğü söylenir. ERBÂB–I AŞK: (anlama göre: yanlış ifade) tamlamaya göre: aşktan anlayan, aşkın erbâbı diye yorumlamak gerekir; oysa burada "aşka tutulmuş", aşk derdi çeken anlamlarınadır; MATEMDE KALMAK: (yine yanlış ifade) dert ve acı içinde kalmak, ıztırap çekmek; ANLARIN AHVÂLİN PERİŞAN YAZAR: Bunların halleri durumları perişandır. DİL RÜBÂ–DİL-RÜBÂ: gönül kapan, gönül çeken, çok güzel sevgili; AŞK U MUHABBET: aşk ve sevda; MÜNKİR: inkârcı, Allah'ı Al-

lah'ın bir olduğunu inkâr eden; ZÂLİM KADI ÜSTÜMÜZE KAN YAZAR: (Zâlim kadı bizi cinayetle suçlar ve belki idam cezası verir) Dertli'nin kadılarla, müftülerle, genel olarak klasik din adamları ve görevlileri ile arası hiç bir zaman iyi olmamıştır. AŞK BÂBINDA: aşk konusunda, aşk meselesinde; NÂ–KÂM OLMAK: kâm alamamak, murada erememek; MASTÛR: yazılmış, yazılı; CEBİN: alın; MASTÛR CEBİNİNDE: alnında yazılı; ELİF–LÂM: "elif-lâm-mîm" diye başlayan Kur'an'daki sûreye işaret ediliyor; İLÂM: mahkeme kararı; FERMÂN: padışah buyruğu. Şair, burada: "benim için yazsa yazsa Alişan Bey fermân yazar" diyerek, büyük koruyucusuna verdiği büyük değeri ve duyduğu derin sevgi ve minneti dile getiriyor.

KOŞMA

Niyâzım budur ey kaadir İlâhî
Kudretinle yâre hakikatler ver
Sensin cümlemizin püştü, penâhı
Sonsuz hazinenden basiretler ver.

Hiç rahmetmez misin yâr figanıma
Erişti andelib gülsitânıma
Al benden ateşi, düşür canıma
Bana sabır, yâre muhabbetler ver.

DERTLİ, hasret ile geçti zamanım
Ecel yakın geldi, gelmez cânânım
Söyünmez ateşim, çıkmaz dumanım
Aşkınla yandırıp hararetler ver.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Dertli'nin, kendi lirizmine en uygun düşen, en ince koşmalarından biridir.
NİYÂZ: yalvarış, yakarış; KAADİR: kudretli, her şeye gücü yeten; İLÂHÎ: ey Allahım; PÜŞT: sırt, arka, (burada mecaz anlamında: arka, destek); PENÂH: insanların sığınacakları kimse, yer; BASİRET: gözünü açıp gerçekleri görmek, anlayış, kavrayış; RAHMETMEK: acımak; FİGAN: feryat, acı ile inlemek; ANDELİB: bülbül; GÜLSİTÂN–GÜLÜSTAN: gül bahçesi; "AL BENDEN ATEŞİ, DÜŞÜR CANIMA" mısraındaki "can" sevgilidir; "şu bendeki aşk ateşini al da, biraz da sevgilime o ateşi tattır" anlamına; nitekim daha sonraki mısra da bunu pekiştirmektedir; "ECEL YAKIN GELDİ, GELMEZ CÂNÂNIM" ecel yaklaştı, gelmek üzere, fakat sevgilimden hâlâ haber yok, hâlâ gelmiyor; SÖYÜNMEZ: sönmez, sona ermez.

KOŞMA

Bana derler ne yanarsın âlemde
Bilmezler çektiğim aşk fesâdıdır
Böyle çalınmıştır levh ü kalemde
Nice şâd olayım, dil nâ-şâdıdır (nâ-şâdîdir)

Şöyle düşmüşüm ki âh ile zâre
Giriftâr olmuşum hicr ü efkâre
Her ne söz söylesem o sitem-kâre
Dinlemez sözlerim, il evlâdıdır.

Bu cevri kendine alîm eylemiş
Nice âşıkların nâdim eylemiş
Kuzum küçücükten talim eylemiş
Hâlâ unutmamış, o mutâdıdır.

Bilinmez esrardır, sırr u muammâ
Çekilmez bir yaydır bu aşk-ı Hümâ
Aşka düşüp sevdâ çeken çok ama
DERTLİ bu sevdanın pek berbâdıdır.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5 (birinci mısraın dışında)

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Bu koşmanın çeşitli kaynaklarda değişik varyantları vardır. Bu varyantlardan biri de İshak Refet Işıtman'ın (Halkbilgisi) dergisinin ilk sayısında yayımlamış olduğudur. Daha güveniliri ve Dertli'ye daha yatkını olan, Talat Onay varyantını yukarıya aldık. Ancak –kafiye düzeni bile değişik olduğu için– İshak Refet Işıtman varyantının son dörtlüğünü de aşağıya eklemeyi uygun gördük:

Var mı Mecnun gibi sahraya düşen
Leylâ'yı zikredip Mevlâ'ya düşen
Âlemde çok amma sevdaya düşen
DERTLİ bu sevdanın pek berbâdıdır.

Talat Onay varyantı ile İshak Refet Işıtman varyantı ara-

sındaki farklar, ilk üç dörtlükte kelimeler ve bir iki yerde de mısralardan ibarettir; kafiye ve genel düzen aynıdır. Buna karşılık, açıkça görüldüğü üzere, son dörtlük –son mısraı dışında– bütünüyle ayrı bir yapıdır ve havası bakımından Dertli'ye daha çok yakışmaktadır. Biz, karar ve seçeneği okuyuculara ve gelecekteki incelemecilere bırakarak, her iki dörtlüğü de kayıtla yetindik.

FESÂD: bozukluk, çürüklük, nifak çıkarma, (buradaki tamlama anlamı ile) AŞK FESADI: aşkın derdi, elemi, tedirginliği; LEVH Ü KALEM: (burada) alınyazısı, kazâ ve kader levhası (a'yân-ı sabite) alınyazısının yazılması; ÇALINMIŞTIR: kalem çalınmıştır, kalem oynatılmıştır, yazılmış çizilmiştir; ŞÂD: mutlu; NÂ–ŞÂD: mutsuz; DİL NÂ–ŞÂDIDIR: gönül onun mutsuzudur; NÂ ŞÂDİ: mutsuzluk; ZÂR: ağlamak, inlemek; GİRİFTÂR OLMAK: yakalanmak, tutulmak; HİCR Ü EFKÂR: ayrılık, ayrılık acısı ve efkârlanma; SİTEM–KÂR: ezâ ve cefa etmekten zevk alan, eza ve cefa eden kimse; İL EVLÂDI: el, yabancı çocuğu; KENDİNE ÂLİM EYLEMİŞ: öğrenip âdet edinmiş; NÂDİM: pişman; TÂLİM EYLEMEK: eksersiz yapmak, öğrenmek; MUTÂD: âdet, alışılan; ESRAR: sırlar; SIRR U MUAMMÂ: sır ve bilinmez şey, bilmece; ÇEKİLMEZ BİR YAY: çekilmesi zor olan yay; HÜMÂ: bir efsane kuşu; SAHRA: çöl; ZİKRETMEK: anmak; MEVLÂ: Allah.

KOŞMA

Âşıkları diyar diyar gezdiren
Herkes bilir, zülf-i perişânıdır
Güzellik hat'molmuş, toplanmış sende
Hâllerin Yusuf'un bir nişânıdır.

Mecnun misâli bir aklı zâyi im
Bir miskin misâli, bir bî-nevâyim
Hân değilim, şâh değilim, gedâyim
Gedâya mürüvvet senin şânındır.

Çoktan beri âstânın (âsitânın) beklerim
Dert üstüne gam-ı hicran eklerim
Verme rûzigâre yâr emeklerim
Derdimend DERTLİYÂ dervişânındır.

Ölçüsü:
Hece: 11 (duraksız)

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
ZÜLF–İ PERİŞAN: sevgilinin, sevdiğini çileden çıkarmak için mahsus darmadağın bıraktığı saçlar; HAT'MOLMUŞ: tamama erişmiş, eni konu tamamlanmış; HÂL: ben; HÂLLER: ben'ler; YUSUF'UN NİŞÂNESİ: Yusuf'unki kadar güzel, Yusuf'unkine benzer, Yusuf'tan bir iz eser gibi; MECNUN MİSÂLİ: Mecnun gibi; AKLI ZÂYİ: aklı yitik, aklını yitirmiş, deli, aklı başında olmayan; BÎ–NEVÂ: kimsesiz, sahipsiz; HÂN: hakan, hükümdâr; ŞÂH: padışah, hükümdar; GEDÂ: dilenci, dilenci gibi yoksul, yoksun; MÜRÜVVET: iyilik yapmak, yardım etmek; SENİN ŞÂNINDIR: sana yakışanıdır; ÂSİTÂN- ÂSTÂN: eşik, sevgili eşiği, bulunduğu yer; GAM–I HİCRAN: ayrılık acısının gamı, derdi, kederi; VERME RÛZÎGÂRE: rüzgâra verme, heder etme, döküp saçma, savurma, YÂR: sevgili; DERDİMEND: dertli, muztarip, zavallı; DERVİŞÂN: dervişler; DERVİŞÂNINDIR: senin dervişlerindendir.

KOŞMA

Yâr neden hazzeder, neden hoşlanır
Bilmem aceb neyin mübtelâsıdır
Gönül gâhi söner, gâh ateşlenir
Ne çare çekmeli, aşk belâsıdır.

Sefîne-i aşkım engine saldım
Girdâb-ı mihnete gark'olup kaldım
Yüz bin aman dedim, bir buse aldım
Hâsılı ömrümün kan bahâsıdır.

Canlar fedâ olsun âhû veş göze
Hiç doymak olur mu ol şirin söze
Bin tekellüm ettik, bakmadı bize (yüze)
Bilmem o yâr kimin âşinâsıdır.

DERTLİ vazgelir mi ol meh-cebînden
Yahşi haber aldım öz nesebinden
Verdiği buseler la'l - i lebinden
İftâr-ı vaslının dişkirâsıdır.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
HAZZETMEK: zevk almak, hoşlanmak; ACEB: acaba; MÜSTELÂ: tutkun, alışkın, bir şeye ya da insana aşırı düşkün; GÂHİ: bazan, zaman zaman; SEFÎNE: gemi; SEFÎNE–İ AŞK: (mecaz) aşk gemisi, aşkın gemisi; ENGİN: deniz, büyük deniz; GİRDÂB: çevrinti; GİRDAB–I MİHNET: mihnet çekmenin çevrintiye benzeyen acı durumu; GARK OLMAK: batmak, suya batmak, boğulmak; YÜZ BİN AMAN DEDİM: (burada) pek çok yalvardım; HÂSILI: (burada) sonucu, sonuç olarak elde ettiğim; KAN BAHÂSI: bir kimsenin canı kanı pahasına elde edebildiği şey, ya da kanlı, acıklı bir sonuç; ÂHÛ VEŞ: ceylân gibi, ÂHÛ VEŞ GÖZ: ceylan gözüne benzer göz; OL: o; Şİ-

RİN SÖZ: (burada) tatlı dilli sevgili; BİN TEKELLÜM ETTİK: binlerce söz söyledik, buncasına dil döktük; KİMİN ÂŞİNÂSIDIR: acaba kime yar oluyor; VAZGELMEK: vazgeçmek sözünün halk dilindeki daha da güzel ve yerli biçimi (bilindiği gibi "vazgeçtim" sözü Farsça "bâz geştem – geri döndüm, yüzgeri ettim" sözünün dilimize adapte edilmiş bir biçimidir); MEH–CEBÎN: ay alınlı, alnı ay kadar parlak ve güzel sevgili; YAHŞİ: güzel, iyi; HABER ALMAK: (burada) bilgi edinmek; NESEB: soyu sopu, geçmişi; LÂ'L: yakut; LA'L–İ LEB: yakut gibi dudak, yakut dudak; İFTÂR–I VASL: vuslatın, kavuşup birleşmenin iftarı (mecaz); DİŞ KİRASI: eskiden varlıklı kimseler, iftara davet ettikleri kimselere küçük keseler içinde altın ve benzeri armağanlar sunarlardı, buna "diş kirası" denirdi.

KOŞMA

Mürevvet kılsana behey bî vefâ
Âşıklar yolunda hemyâze çekmiş
Evrak-ı hüsnüne vâcib-Taâlâ
Rişte-i canımdan şirâze çekmiş.

Görmedim âlemde sen gibi güzel
Vasfında yazmıştım nice bin gazel
Kaşların nakşeden nakkaş-ı ezel
Pergârlar döndürmüş, endâze çekmiş.

Câm-ı mey yollamış "nûş etsin" deyü
"İçsin de hâtırın hoş etsin" deyü
Nâle vü feryâdım gûş etsin deyü
Hüseyinî perdesin Hicâz'e çekmiş.

Aşkı bana vermiş, fikretsin deyü
"Baksın cemâlime şükretsin" deyü
Ehl-i aşk olanlar zikretsin deyü
DERTLİ, aşk defterin beyâze çekmiş.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Dertli'nin ünlü divan şairi Nedim'den esinlenen bu koşması, onun en güçlü ve en lirik koşmalarından biridir. Aynı zamanda "güzelleme" niteliği de taşımaktadır. Çeşitli kaynaklarda değişik varyantları olan bu manzumeyi, titiz bir ayıklamadan sonra, yukarıdaki biçimi ile aldık.
MÜREVVET KILMAK: iyilik yapmak, merhamet, yardım duygusu ve anlayış göstermek; BÎ VEFA: vefasız (sevgili); HEMYÂZE–HEM–YÂZE: (Farsça Hamyâze'den) ESNEME: HEMYÂZE ÇEKMEK: esnemek; HEMYÂZE ÇEKMEK: sözle değil de tavır ve hareketlerle karşısındakini küçük görmek, horlamak (her iki yorum da yeterli bir anlama yönelmemektedir); EVRAK–I HÜSN:

güzelliğin yaprakları, sahifeleri (mecaz); VÂCİB–TAÂLÂ: (VÂCİB–İ TAÂLÂ olacak) Allah; RİŞTE–İ CAN: (mecaz) can ipliği, canımın ipliği; ŞİRÂZE: iki ipliğin düğümlenmesinden oluşan ince şerit, düzen bağlantı; ÂLEMDE: dünyada, yeryüzünde; VASFINDA: (burada) güzelliklerinin özelliklerini övmek için anlamına; NAKŞEDEN: yazan, çizen, meydana getiren, resim yapan; NAKKAŞ–I EZEL: en eski yazıcı, çizici, resmedici, (mecaz) Allah; PERGÂR: pergel; ENDÂZE: eski bir uzunluk ölçüsü, (mecaz) hesap etmek, hesaplamak, çekidüzen vermek; CÂM–I MEY: içki kadehi; NÛŞ ETMEK: içmek; NÂLE VE FERYÂD: inleyiş ve acıyla, üzüntü ile haykırış; HÜSEYNÎ PERDESİ: Türk musikisinde bir makamın adı ve başladığı yerde; HİCAZ: yine öyle, bir musiki makamı; FİKRETMEK: düşünmek; CEMÂL: güzel yüz; EHLİ AŞK: âşıklar, aşkı bilenler; ZİKRETMEK: anmak, adını söylemek; BEYAZE ÇEKMEK: bir yazıyı müsveddesinden temize çekmek, düzgün ve doğru bir şekilde yazmak.

KOŞMA

Sevdâ-yı mahbuptan gönül usandı
Güzeller cefâdan niçin usanmaz
Demez ki: "üftâdem odlâre yandı"
Hak'tan hayâ kılmaz, kuldan utanmaz.

Tîr-i müjgânların cana dayandı
Vücudum ser â pâ kana boyandı
Feryâdımdan halk-i cihan uyandı
Dîde-i ikbâlim niçin uyanmaz.

Ayaklar altında bıraktı sersem
Bari ölmeden bir vaslına ersem
"DERTLİ hasretinle can verdi" desem
Gelse, mezarımı görse, inanmaz.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Dertli'nin, Fuzulî'nin etkisi çok belirgin olarak sezilen manzumelerinden biri de budur. Özellikle: İkinci dörtlüğün ikinci beyti, Fuzulî'nin:

"Uyarır halkı efgaanım, kara bahtım uyanmaz mı?"

mısraını çok yakından hatırlatmaktadır.
SEVDÂ–YI MAHBÛB: sevgilinin aşkı (anlam biraz daha ağırdır); ÜFTÂDEM: bana âşık, bana düşkün olan kimse; OD: ateş; HAK'TAN HAYÂ KILMAZ: Allah'tan utanmaz; TÎR–İ MÜJGÂN: kirpiğin oku, oka benzeyen kirpik; SER Â PÂ–SERÂPÂ: baştan ayağa (kadar); DÎDE-İ İKBÂL: ikbâl özü, ilerleme, yükselme yolu (zayıf anlatım); ÜÇÜNCÜ DÖRTLÜĞÜN İLK MISRAI: "sersem, beni ayaklar altında bıraktı" şeklinde değil, "sevgilim beni ayaklar altında kendinden geçmiş ve perişan bıraktı" şeklinde yorumlanmalıdır; VASLINA ERMEK: sevgili ile kavuşup murada ermek.

SEÇKİN BEYİTLER, MISRALAR

Bir nesir yazarı için en büyük mânevi mutluluk, eserlerindeki bir kısım söz ve cümlelerin, kendisinden sonra özdeyiş (vecize) halinde dillerde ve gönüllerde yaşamasıdır. Bir şair için ise bu mutluluk beyit veya mısralarından bir kısmının –zaman içinde– halk ağzında ve aydınlar arasında darbımesel –atalarsözü– niteliğinde dolaşmaya başlamasıdır. Nâbî'nin, Koca Rağıp Paşa'nın, daha yakın dönem şairlerimizden Ziya Paşa'nın bu niteliğe bürünmüş sayısız beyit ve mısrâları vardır.

Dertli de bu mutluluğa erişmiş şairlerden biridir. Onun da Nâbi, Koca Rağıp Paşa, Ziya Paşa ve daha başka birkaç değerli şairimizin olduğu gibi, darbımesel - atalarsözü niteliğine bürünmüş beyiz ve mısraları bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmını –özel bir bölüm olarak– aşağıya almayı uygun gördük.

Boş değildir zâhidâ köhne abası dervişin;
Defneler (defîneler), bilmez misin, kasrın harabından çıkar.

***

Kul başına âlemde gelen hükm-i kaderdir;
Ol hükm-i kader bizlere mirâs-ı pederdir.

***

İkbâle zevâl irse ne var, sende kemâl var.
Mağrur-ı kemâl olma ki, ardınca zevâl var!

***

Ne alır satarsın, ne satılırsın;
Ne oynar, ne utar, ne utulursun.

***

Tek başıma olsam şâha, gedâya kul olmam;
Virân olası hânede evlâd ü iyâl var.

***

Felek bir pehlivandır kim, ayağın kimseler çelmez;
Sakın meydana at sürme, bilirsin Kûr-ı Behrâm'ı.

***

Zencir-i aşkı alman sakın divânelerden

Hakk'ın timarhanesi divânesiz kalır mı?

***

Yâri bil, ağyâri bil, aklın başında var iken;
Fevt-i fırsat eyleme, fırsat yedinde var iken.

***

Sa'y ile olmaz imiş câh ü serir ü saltanat,
Talî baştan kulun eşref gerek, yâver gerek.

***

Padışahta rahat olmaz, saltanat kaydın çeker;
Padışahtan yahşidir aşk içre abdâl olması.

***

Cihan mülkünde her bir varlığın yokluktur encâmı.

***

Mevlevîdir sevdiğim, her dem külâh eyler bana.

***

Ey felek, zulmeyleyip büktükçe büktün kaametim.

***

Himmet-i Mevlâ olunca âteşi gül-zâr eder.

***

Ne sultana minnet, ne hâna minnet.

***

Geçtim o tekkenin kerâmetinden.

***

Bir şem'a ki yakacak, pervanesiz kalır mı?

***

Gıdâ-yı nefs için sultana âşıklar çanak tutmaz.

***

İkrarına sâbit-kadem ol, ikrar imândır.

***

Aç gözün; ızhâr-ı candır, feyz-i Mevlâ'dır sabır.

***

Hükme mağrur olmasın "taht üzre sultânım" diyen

DERTLİ'YE İSNAD EDİLEN MANZUMELER:

(1928 yılında Ankara'da "Halk Bilgisi Derneği" adında bir folklor araştırma cemiyeti kurulmuş, bu dernek "Halk Bilgisi Mecmuası" adında bir de dergi yayınlamaya başlamıştı. Bu dergide, Dertli'ye ait olduğu ileri sürülerek, İshak Refet ve Konyalı Zeki beyler tarafından beş-on koşmaya yer verilmişti. Sonradan üzerinde tartışmalar yapılan; dil, anlatım, zevk ve âhenk yönlerinden Dertli'ye ait bulundukları çok şüpheli olan bu manzumeleri –ihtiyat kaydı ile– sahifelerimize alıyoruz.)

KOŞMA

Gizli cevabım var, eğlen söyleyim
İmânın aşkına dur delikanlı
Safası bir demdir, cefası her her dem
Göğsü merhametli bir delikanlı.

Kanadın var senin İstanbul, Bursa
Nâmeler gönderdim Haleb'e, Kars'a
Leb-i sükkerinden ister olursa
Aslâ hicâb etme, ver delikanlı.

Âşıklar kendüye çok sevdâ çeker
Bir parça kartlansan muhabbet kalkar
Yanaklar tüylenir, sonra kim bakar
Gençlikte devranı sür delikanlı.

Biçare DERTLİ'yi uğrattın derde
Gel mahfî olalım gizli bir yerde
Leb-i şekkerinden bir buse ver de
İster kılıcınla vur delikanlı.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Dertli'nin ahlâki durumunda –pek çok insan gibi– bazı sapmalar olduğu kuvvetli bir ihtimaldir. Kendisinin, kadınlara yönelik olmak üzere, bazı çok açık şiirleri de elimizde bulunmaktadır. Ancak onun bu çeşitten sapkın manzumeler yazmış olabileceğini –öteki eserlerine oranlayarak– pek tahmin etmediğimizi belirtmek isteriz.
EĞLEN: dur, bekle; DEM: kısa zaman, zaman süresi; NÂME: mektup; LEB–İ SÜKKER: dudağı şeker, şeker dudaklı; HİCÂB ETME: utanma, çekinme; DEVRANI SÜRMEK: gününü gün etmek; MAHFÎ: herkesten uzak, gizli; LEBİ ŞEKER: dudağı şeker (daha önceki sükker, şeker'in Arapçasıdır); BÛSE: öpücük.

KOŞMA

Şunda bir yavruya meyil aldırdım
Nideyim gelmiyor yola anası
Bir tercüman gerek hâlim söyleyim
O zaman derdimden bile anası.

Başıma getirdin olanca işi
Aslâ kurumaya gözümün yaşı
Dökülsün, ağzında kalmasın dişi
Bana ediceğin bula anası.

Mail oldum kaşı ile yüzüne
Mevlâm illet versin iki gözüne
Aslâ kötü söyleyemem kızına
Dilerim Mevlâ'dan bula anası

Ey DERTLİ hicranım böyle giderse
Dinleyin ağalar, dil ne söylerse
Eğer ki kızını bana verirse
Ol zaman dualar ala anası.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5 (üçüncü dörtlüğün üçüncü mısraı dışında)

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Dertli'nin durmuş oturmuş, ustaca ve ağırbaşlı söyleyişinden bu koşmada hemen hiç bir iz ve eser yoktur. Parça sıradan bir halk şairinin ürünü niteliğini taşımaktadır. ŞUNDA: bu çevrede; MEYİL ALDIRMAK: meyil vermek, aşık olmak anlamına; TERCÜMAN: (burada) aracı; EDİCEĞİN: ettiğini; MAİL OLMAK: aşık olmak, tutulmak; MEVLÂ; Allah; İLLET: dert, hastalık; HİCRÂN: ayrılık, ayrılık acısı. (Parçada iki kez kullanılmış olan "aslâ" kelimeleri de, hemen hiç bir halk şiirinde bu şekilde yersiz ve sevimsiz kullanılmamaktadır.)

KOŞMA

Terk-i diyâr ettim, elvedâ seni
Sevdiğim sağlıkla kal şimden-gerü
Aşkın ile yaktın bu can ü teni
Her zaman ağlattın, bil şimden-gerü.

Nâr-ı aşkın ile kül oldum bittim.
Ben seni kendime sadık yar sandım
Çok kahrını çektim, gayri usandım
Kafadarın olsun il şimden-gerü.

Nâmerdi dilersen vasfına girmez
Ağlarım, gözüme uykular girmez
Hakikatli yar dostsuza el vermez
Var başında sultan ol şimden-gerü.

Kal benim sevdiğim huri isen de
Kişi-zade değil, peri isen de
Yusuf-i Ken'an'ın biri isen de
Yar senden el çektim, bil şemden-gerü.

Gel yeter cevrettin, bari vur öldür
Gözlerimin yaşı bulanık seldir
DERTLİ gideceği düşman elidir
Düşmandan intikam al şimden-gerü.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5 (üçüncü dörtlük dışında)

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Üslûb ve edâ bakımından biraz Karacaoğlan'ı hatırlatan, kafiye tekrarlı, zayıf anlamlı ve anlatımlı; her yönüyle Dertli'nin havasından uzak bir koşmadır.
NÂR–I AŞK: aşk ateşi; VASFINA GİRMEZ: anlatılamaz, sayıp dökülemez; KİŞİZADE: (burada asil anlamına değil) insanoğlu; YUSUF–İ KEN'AN: ünlü güzellik sembolü olan Hz. Yusuf.

KOŞMA

Beni bende komaz aşk-ı cânânım
Serimi sevdaya saldın, ağlarım
Gün be gün artmakta dert ile gamım
Sinemi aşk ile deldim, ağlarım.

Mevc urup çeşmimin seylâbı arttı
Derd ü gam deryası serimden aştı
Gönül sefînesi girdâba düştü
Hasılı çare yok, bildim, ağlarım.

Âh etmekten kaddim oldu âh dal dal
Şâdlık eksilerek artmakta melâl
Vatanım çeşmime görünür hayâl
Diyâr-ı gurbette kaldım, ağlarım.

Ey DERTLİ kalmışım ben bu hayrette
Diyâr-ı gurbette, vehm ü zulmette
Hep iller işrette, zevkte sohbette
Ben yârimden cüdâ düştüm ağlarım.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Dertli'nin Konya ve Mısır gezileri sırasında böyle bir manzume yazmış olması ihtimali akla geliyor. Tutuk anlatımı, bozuk kafiyeleri yüzünden bunu ilk dönem manzumelerinden biri olarak düşünmek belki mümkündür. Ancak üslûb çok değişik ve yetersizdir.
CÂNÂN: sevgili; SER: baş; MEVC URMAK: dalgalanmak; ÇEŞMİM SEYLÂBI: gözümün seli, taşkını; DERYÂ: deniz; SEFİNE: gemi; GİRDÂB: çevrinti; KADD: boy, insan boyu; DAL DAL: (kat kat, iki büklüm olması gerekiyor. Bilindiği gibi Arapça'da "dal" iki kat, kambur anlamınadır); ŞÂDLIK: mutluluk; MELÂL: hüzün, üzüntü; HAYRET: (burada) hareketsiz, şaşkın, ne yapacağını bilmez

hal ve durum; VEHM Ü ZULMET: kuruntu ve karanlık; CÜDÂ DÜŞMEK: ayrı ve uzak düşmek.

KOŞMA

Çıktım yücesine seyrân eyledim
Yâr ile gezdiğim yerler perişan
Firkat geldi, devreyleyip ağladım
Bir ben değil, cümle âlem perişan.

Firkatin ucundan görünmez dağlar
Aldırdım yavruyu âh edip ağlar
Yıkılmış yapılmış virândan bağlar
Bülbül figan eder, güller perişan.

Âşık DERTLİ kendi çalar sazını
Kara topraklara sürer yüzünü
Kimse çekmez gayri onun nâzını
Bozuktur perdeler, teller perişan.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Halk şiirinin pek çok ortak ifadelerini taşıyan bu manzumede Bayburtlu Zihni etkisi de göze çarpmaktadır. Son dörtlükteki düzensizlik dışında, ilk iki dörtlük, genellikle Dertli havasını yansıtmaktadır.
SEYRÂN EYLEMEK: gezip dolaşmak; FİRKAT: ayrılık, ayrılık acısı; DEVREYLEMEK: gezip dolanmak; CÜMLE ÂLEM: herkes; UCUNDAN: yüzünden, sebebiyle.

KOŞMA

Yürü gönül yürü, dostundan kalma
Dâim hatırını soruver gitsin
Eski düşman sakın dost olur sanma
Arkasından bıyık buruver gitsin.

Eğer ârif isen dünyadan el çek
Yalan meydan aldı, tükendi gerçek
Baktın bir düşmanın seni sevecek
Sakalına piyaz veriver gitsin.

Ey DERTLİ bu âlem dost düşman olur
Kişi sevdiğine son pişman olur
Öfke baldan tatlı, çok ziyan olur
Hayr et, yüzün hâke sürüver gitsin.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Anlatım ve argo deyimleri ile, Dertli'den daha sonraki zamana ait olduğu izlenimini veriyor. Bununla birlikte yer yer şairi hatırlatan söyleyişler de bulunmaktadır.
DÂİM: daima, her zaman; ÂRİF: bilen, anlayan, anlayışlı; DÜNYADAN EL ÇEKMEK: dünya nimetleri ile ilişkisini kesmek; YALAN MEYDAN ALDI: yalancılık aldı yürüdü; HAYR ETMEK: iyilik etmek, iyi iş görmek, sevap kazanacak davranışta bulunmak; HÂK: toprak.

KOŞMA

Şimdiki güzeller söze uyarlar
Erenler ayırmaz gedâyı bayı
Anlar her dem atlas libas giyerler
Beğenmezler bizim köhne abayı.

Mehtâp veş yüzde benler var sâfî
Kalır mı bu dünya kimseye bâkî
Mevlâyı seversen mey ver ey sâkî
Nöbetim geldikte kesme çabayı.

Yanayım odlare olayım enver
Al yanakta açar türlü münevver
Peşine düştüğüm nev-civân dilber
Çıkarma gönülden DERTLİ babayı.

Ölçüsü:
Hece: 11 = 6 + 5

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Koşmanın insicamsız bir hali var. Bazı bölümleri Dertli'ye ne kadar uygun düşmekte ise, bazı bölümleri de o kadar aykırı düşmektedir.
ERENLER: ermişler; GEDÂ: dilenci, fakir, yoksul kimse; BAY: zengin, varlıklı kimse; LİBAS: Türkçede yanlış olarak çoğulunu kullandığımız söz, elbise, giysi; KÖHNE: eskimiş, yıpranmış; MEHTÂP VEŞ: mehtap gibi; SÂFI: saf, katıksız, (ya da) baştan başa; SÂKİ: içki dağıtan (güzel); OD: ateş; ENVER: çok parlak, (belki akkor); MÜNEVVER: aydınlık, aydınlanmış (manzumenin en zayıf kısmı bu son dörtlüğün ilk beytidir); NEV–CİVAN: genç, taze çocuk.

MANZUME

Biz bir askeriz, hazret-i şâh miralayımız
Candan geçmişiz uğruna yoksul ve bâyımız

Biz bir askeriz, arsa–i mahşerde kışlamız
Ayş ü safâya kasr-ı muhabbet sarayımız

Şöyle askeriz: Hasan kaim-makam bize
Cenge girince şâh-ı şehîd reh-nümâyımız

Meydan olunca kâfire vermeyiz meydanı
Bin alayına bedeldir bir alayımız

Trampete veş çalmaya DERTLİ sinemiz
İrâd-ı felek tabl ü kûs ü çeng ü nâyımız.

Ölçüsü:
Aruzu hatırlatan, fakat duraksız
14'lü heceye daha çok uyan düzende.

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Üslûb ve genel havasıyla ve şairden daha sonra dilimize girmiş olan bazı kelimeleri ile, Dertli'ye ait olup olmadığı konusunda şüpheli görülen bir manzume.
HAZRET–İ ŞÂH: Hz. Ali kastediliyor; MİRALAY: albay; BAY: zengin, varlıklı kimse; ARSA–İ MAHŞER: mahşer meydanı; AYŞ Ü SAFÂ: yiyip içip eğlenmek; KASR–I MUHABBET: sevgi sarayı; ŞÖYLE: öylesine, o denli; HASAN: Hz. Hasan; KAİM–MAKAM: kaymakam, yarbay; ŞÂH–I ŞEHÎD: Hz. Hüseyin kastediliyor; REH-NÜMÂ: yol gösterici; TRAMPETE VEŞ: trampet gibi; İRÂD–I FELEK: feleğin irâdı (geliri, veya dile getirdiği) olan şey; TABL: davul, KÛS: büyük davul; ÇENG: bir çeşit telli saz; NÂY: ney.

Dertli'nin şiir alanındaki izleyicisi, öğrencisi –eski deyimle şâgirdi– olarak bilinen Figaanî'nin, ustası tarzında yazdığı birtakım manzumeler bulunmaktadır. Bunlardan birkaç tanesini, örnek olarak, sunuyoruz:

KOŞMA

Tahrir mektebinde bir güzel gördüm
Pâyesin izzette yektâ yazarlar
Nasıl zât-ı şerîf, aslına erdim
Saadette ol bî hemtâ yazarlar.

Ancak budur mahbublara sergerde
Nâz ü nezakette peyrev her yerde
Âşıklar âh eder gördüğü yerde
Şeftalisin derde şifâ yazarlar.

Görmedim sen gibi şûh-ı cihânı
Emsâlin bulunmaz Yusuf-ı Sâni
İsmin beyân etme âşık FİGAANÎ
İmzalarda (ayın, mim, râ) yazarlar.

KOŞMA

Bezm-i muhabbette lezzet arayan
İşitip her sözü aldırmamalı
Kemâl-i kadrinde rif'at arayan
Kimseyi zemmedip daldırmamalı.

Er odur ki er merkezin bilmeli
Kendin fehmeyleyip özün bilmeli
Olduğu mecliste sözün bilmeli
Cevherini taşa çaldırmamalı.

FİGAANÎ, âlemi seyran demişler
Bu dünyanın sonu virân demişler
"El hayâü min'el-imân" demişler
Hicab perdesini kaldırmamalı.

SEMAÎ

Şeb-i zulmette gittim semt-i dildâre fenersizce
Bihamdüllâh eriştim menzil-i yâre kedersizce

Eriştim nâb-ı nâzda, âlem-i ağyârdan hâli
Otağın şöyle buldum dest–i düşmandan fenersizce

Koçup gerdânını yârin, lebinden buseler aldım
Serâpâ okşayıp öptüm efendimden zararsızca

Uyandı hâb-ı nâzından, nazar kıldı tebessümle
Dedi: Hırsız mısın, busem alırsın sen habersizce

FİGAANÎ kal'a-i hüsnün dedim fetheyledi cânâ
Dedi: Fetheyledi üftâdem, aşk olsun, sefersizce.

KALENDERÎ

Gel sevdiceğim ahd ile ikrarda kadîm ol
Al nâsibini bâb-ı tevekkülde mukîm ol

Erbâbına var hâkine yüzler sürerekten
Tahsil-i rıza eyle de sen tab'-ı halîm ol

Dil kırma sakın, âhiri kendin kırılırsın
İncitme sakın, etme zulüm, kalbi selîm ol

Bil kıymetini âdem-i nâtıkla şükür eyle
Fâni bu cihan, bâkide makbûl-i râhîm ol

FİGAANÎ sana söylediğim doğru nasihat

Tut nushumu, insân-ı kavî, abd-i kerîm ol.

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Yukarıdaki dört örnekten de açıkça anlaşıldığı gibi; Figaanî gerek dil ve anlatım, gerek genel kültür, gerekse şairlik gücü ve hayâl zenginliği, lirizm yönlerinden hayli zayıf bir şairdir. Onu Dertli'nin devamı olarak kabul edenlerin bu görüşlerine hak vermek kolay değildir. Figanî'nin tek özelliği Dertli.yi üstad tanımış, onu sevmiş, onun yolundan ve izinden gitmeye çalışmış olmasıdır.
Koşmalarda ölçü –bir iki mısra dışında– 6 + 5 duraklı 11'li heceedir. Semaide, bu kalıbın özel ölçüsü (Mef'ülü mefâilü mefâilü geulün" ve Kalenderi'de de o türün özel ölçüsü "mef'ulü mefâilü mefâilü feulün" dür.
TAHRIR MEKTEBİ: yazı okulu, okuyup yazma öğreten okul; PÂYESİN: derecesini, değerini, mevki ve rütbesini; İZZET: değer, itibar; YEKTA: tek, sivrilmiş, ötekilerden ayrılmış, seçkin; ZÂT–I ŞERİF: şerefli, soylu kişi; BİHEMTÂ: eşsiz, benzersiz; MAHBUB: sevgili, sevilen genç; SERGERDE: (yanlış kullanma; bu kelime Osmanlıca'da eşkiya, âsi anlamına kullanılmıştır, burada:) başı, başta geleni; PEYREV: birinin izinden giden, birinin yolunu sürdüren (burada anlamsız kalmaktadır); ŞÛH–I CİHAN: dünyanın işveli cilveli güzeli, çapkını; YUSUF–I SÂNİ: (divan edebiyatı mazmunu) güzellikte Yusuf'tan sonra gelen, ikinci Yusuf; BEYÂN ETMEK: söylemek, açıklamak, bildirmek; AYIN, MİM, RÂ: Eski harflerle "Ömer" kelimesinin, adının harfleri; BEZM–İ MUHABBET: muhabbet meclisi; KEMÂL–İ KADR: değerin yüceliği, olgunluğu; RİF'AT: yükseklik; ZEMMETMEK: birinin aleyhinde konuşmak, çekiştirmek; MERKEZİN BİLMELİ: (?) haddini bilmeli anlamına kullanılmış olabilir; KENDİNİ FEHMEYLEMEK: kendini bilmek; "EL HAYÂÜ MİN'EL–İMÂN: utanmak imandandır, hayâ imandan sayılır; HİCÂB: (aslında perde anlamınadır, mecaz olarak utanma yerine kullanılır) HİCAP PERDESİ: utanma perdesi; ŞEB–İ ZULMET: (zulmet-i şeb olmalı) gecenin karanlığı; SEMT–İ DİLDÂR: sevgilinin bulunduğu

yer; BİHAMDÜLLÂH: Allaha şükürler olsun; MENZİL-İ YÂR: sevgilinin konduğu, bulunduğu yer; HÂB–I NÂZ: naz uykusu; ÂLEM–İ AĞYÂRDAN HÂLİ: düşmanlardan uzak, arınık; OTAĞ: çadır; DEST–İ DÜŞMAN: düşman eli; KOÇMAK: sarmak, kucaklamak; LEB: dudak; SERÂ-PÂ: baştan ayağa; NAZAR KILDI: baktı; KAL'A–İ HÜSNÜN: güzelliğinin kalesi (mecaz); CÂNÂ: ey sevgili; ÜFTÂDEM: düşkünüm, âşıkım; SEFERSİZCE: savaş yapmaksızın; AHD İLE İKRAR: söz verip yemin etme; KADÎM OL: (yanlış kullanma, burada) verdiğin sözü tut; BÂB–I TEVEKKÜL: tevekkül kapısı (mecaz) sabır ve tevekkül göstermek; MUKÎM OLMAK: bir yerde ikamet etmek, oturmak; HÂK: toprak; TAHSİL–İ RIZA EYLEMEK: razı etmek, rızasını almak; TAB'–I HALÎM OL: huyu yumuşak kişi ol; DİL KIRMA: gönül kırma; ÂHİRİ: sonunda; KALBİ SELÎM OLMAK: yüreği temiz olmak; ÂDEM–İ NÂTIK: konuşan insan (yanlış kullanış, hayvan-ı nâtık deseydi, konuşan hayvan–insan anlamına zaten gelirdi); FÂNİ: ölümlü, geçici; BÂKÎ: ölümsüz, kalıcı; MAKBUL–İ RAHÎM OL: Allahın makbulu ol; NUSH: nasihat; İNSAN–I KAVÎ: güçlü insan; ABD–İ KERÎM: cömert olan Allahın kulu.

FİATI: 20 LİRA